

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milku šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Reda Griškaitė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871)

1. ĮVADAS. Idėja parašyti straipsnį apie Piotrą Hildebrantą (Петр Андреевич Гильтебрандт, 1840–1905) kilo atliekant tyrimą apie Piotrą Bezsonovą (Петр Алексеевич Безсонов *vel* Бессонов, 1827–1898)¹. Visi pirmieji posukiliminiai mūsų naujosios istorijos rašytojai visada pirmiausia lygintini su šia ryškiausia, nors ir trumpai Vilniuje švietusia, anuometine rusų mokslo (ir ne tik) žvaigžde. Tik Bezsonovo fone buvo galima įvertinti ir jo įpėdinį Vilniaus komisijoje seniesiems aktams tirti ir skelbti (toliau – VKSATS) ir Laikinojoje komisijoje Vilniaus viešajai bibliotekai bei prie jos esančiam muziejui kurti ir valdyti (toliau – LKVVBМ) – Jakovą Golovackį *vel* Holovackį (Яков Федорович Головацкий, 1814–1888)². Bezsonovas ir Golovackis Vilniuje prasilenkė, o štai Hildebrantas čia atvyko beveik kartu su Bezsonovu³. Susipažino Maskvoje, galbūt universitete. Nors visai įmanu, kad suvedė slavofiliška veikla, nes abu aktyviai reišėsi slavofilų spaudoje. Kaip antai, skelbė straipsnius ir recenzijas Ivano Aksakovo (Иван Сергеевич Аксаков, 1823–1886) savaitraštyje *Днь* (*Diena*, 1861–1865) ir Piotro Bartenevo (Петр Иванович Бартнев, 1829–1912) leidžiamame istorijos ir literatūros žurnale *Русский архивъ* (*Rusų archyvas*, 1863–1917). Abu rašė ir Andriejaus Krajevskio (Андрей Александрович Краевский, 1810–1889) redaguojamam laikraščiui *Голосъ* (*Balsas*, 1863–1883). Dėl amžiaus skirtumo tikriausiai Maskvoje ir iš pradžių Vilniuje Bezsonovas ir Hildebrantas bendravo kaip mentorius ir mokinys. Priešingai nei stačiatikių šventiko sūnus Bezsonovas ar unitų šventiko sūnus (o ir pats šventikas) Golovackis, Hildebrantas buvo kilęs iš Riazanės gubernijos dvarininkų. Kai 1865 m. Bezsonovas atvyko į Vilnių, buvo pačioje amžiaus brandoje – trisdešimt septynerių, vedęs ir turėjo didelę šeimą. Tais pačiais metais Vilniuje įsikūręs dvidešimt penkerių metų Hildebrantas šeimos nebuvo sukūręs. Priešingai nei Bezsonovas, kuris Vilniuje neišbuvo ir dvejų metų, Hildebrantas čia darbovisi visus septynerius. Priešingai nei vyresnysis kolega, negeneravo didelių idėjų dėl Šiaurės vakarų krašto (toliau – ŠVK) depolonizacijos ir integracijos į rusų pasaulį –

1 Griškaitė 2023.

2 Griškaitė 2023, 348–356.

3 [Корнилов] 1908a, 366, išn. 1.

tiesiog darė tai, ką liepė. Negalime sakyti, kad Vilnių Bezsonovas rinkosi tik dėl karjeros, nes iš prigimties buvo smalsus ir tiesiog „kolekcionavo“ naujas tautas ir naujas kalbas. Atvykęs į ŠVK iš arčiau pažinti baltarusių, netikėtai atrado žydus ir buvo priblokštas jų diasporos dydžio ir egzotikos – priešingai nei Hildebrantas, kuris garšėjo kaip žydofobas. Tad nenuostabu, kad greitai tapo oponentais ir nedraugais. Vilniaus švietimo apygardos (toliau – VŠA) vadovybė simpatizavo Hildebrantui. Ilgainiui Bezsonovas tapo „netikusio“, o Hildebrantas – „idealaus“ valdininko sinonimu⁴.

1871 m. Bezsonovas neapykantą Hildebrantui – ir kaip asmeniui, ir kaip tyrėjui – išliejo spaudoje⁵. Taip tapo ir pirmuoju Hildebranto darbų, konkrečiai jo parengto leidinio *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* (*Liaudies kūrybos paminklų Šiaurės vakarų krašte rinkinys*, Vilnius, 1866)⁶, vertintoju. Antruoju Hildebranto kūrinų recenzentu tapo Voluinės stačiatikių dvasinės seminarijos ir Maskvos stačiatikių dvasinės akademijos auklėtinis, kalbininkas, istorikas, archeografas (nuo 1886 m. – VKSATS, o nuo 1902 m. – LKVVM pirmininkas), pedagogas (1914 m. paskirtas Vilniaus žydų mokytojų instituto direktoriumi) Flavianas Dobrianskis (Флавиан Николаевич Добрянский, 1848–1919). 1882 m. Vilniuje išleisto Vilniaus viešosios bibliotekos (toliau – VVB) bažnytine slavų ir rusų kalbomis rašytų rankraščių katalogo pratarmėje kritikavo prieš vienuolika metų išspausdintą Hildebranto parengtą katalogą⁷.

1884 m. rašytojas ir publicistas Vladimiras Michnevičius (Владимир Осипович Михневич, 1841–1889) Sankt Peterburge išleido feljetonų rinkinį *Наши знакомые (Mūsų pažįstami)*, į kurią įdėjo ir humoristinę-satyrinę Hildebranto biogramą⁸. Šiame savitame garsių to meto veikėjų žodyne jis buvo pristatytas kaip varganas valdininkas („и не ‘рыцарь’, и не ‘славный’, а просто чиновникъ“), išlaikantis didelę šeimą („Жена, дѣти...“) iš istorinės literatūros rašymo ir mokantis meistriškai pasinaudoti priklausymu mokslo draugijoms (žodis „mokslo“ užrašytas kabutėse), gaunantis honorarus iš valstybės arba visuomeninių organizacijų remiamų leidinių⁹. 1888 m. panašiai pavadintame, bet visai kito žanro leidinyje – visą gyvenimą kauptų autografų rinkinyje *Знакомые (Pažįstami)* – Hildebranto biogramą pateikė ir istorikas, leidėjas, Rusijos praeičiai skirto mėnraščio *Русская старина (Rusų senovė, 1870–1918)* sumanytojas ir leidėjas Michailas Semiovskis (Михаил Иванович Семевский, 1837–1892)¹⁰. Jis ne tik išvardijo pagrindinius jo darbus, bet ir patikslino gimimo datą, įvardijo galimą atleidimo iš VŠA priežastį. Minėtina ir tai, kad iš Semiovskio nurodytų šešių Hildebranto parengtų leidinių net penki spausdinti Vilniuje. Glumina tik pirmoji publikacijų sąrašo pozicija: „1) Польская грамматика, 1863 г., Москва.“ (*Lenkų kalbos gramatika, 1863 m. Maskva*)¹¹. Tokio leidinio, juolab parengto studento Hildebranto, rasti nepavyko, nors šis faktas, tikriausiai pasiskolintas iš Semevskio, vėliau buvo minimas ir kitų autorių¹².

4 Griškaitė 2023, 328–335.

5 [Безсонов] 1871b, XLIX–LV. Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2023, 340–341.

6 [Гильтебрандт] 1866d.

7 [Гильтебрандт] 1871c; [Добрянский] 1882b, XVIII–XIX.

8 Михневич 1884b.

9 Михневич 1884a, 55–56.

10 [Семевский] 1888, 32.

11 [Семевский] 1888, 32.

12 Рудаковъ 1906, 358; [Автор не указан] 1906, 41.

Semevskiui buvo labai svarbu nurodyti ir tai, kad Hildebrantas buvo nuolatinis laikraščio *Виленскій вѣстникъ* (*Vilniaus paaijienos*) autorius ir redaktorius Aleksejaus Zabelino (Алексей Иванович Забелин, 1822–1900) pavaduotojas¹³.

Semevskis albume pristatė net 850 (!) savo draugų ir pažįstamų. Bezsonovo ten nėra, bet yra Ivanas Kornilovas (Иван Петрович Корнилов, 1811–1901) – Hildebranto globėjas Vilniuje (ir ne tik Vilniuje)¹⁴. 1898 m. paskelbtoje Michailui Muravjovui (Михаил Николаевич Муравьев, 1796–1866) dedikuotoje knygoje Kornilovas rašė apie savo darbą VŠA, taigi ir apie Hildebrantą¹⁵. Džiaugėsi, kad jis sutvarkė Vilniaus senienų muziejų (toliau – VSM) saugotus rankraščius. Priešingai nei Bezsonovas, gyrė Hildebranto parengtą rinkinį *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ*¹⁶. Draugiškai apie Hildebrantą atsiliepė ir 1901 m. Sankt Peterburge išleistoje knygoje *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху* (*Rusų reikalas Šiaurės vakarų krašte. Medžiaga Vilniaus švietimo apygardos istorijai, daugiausia Muravjovo epochoje*)¹⁷. Dar daugiau vietos Hildebrantui skirta antroje, papildytoje, šios knygos laidoje¹⁸. Tačiau tai jau ne Kornilovo, o neįvardyto redaktorius (redaktorių?) nuopelnas, nes leidinys pasirodė 1908 m., praėjus septyneriems metams po jo mirties (žodis „посмертное“, t. y. „pomirtinis“, įrašytas ir antraštiniame lape). Kaip pratarmėje rašė knygos redaktorius (redaktoriai?), naujos medžiagos antrajai laidai suteikė prieš trejetą metų mirusio („почившаго“) Hildebranto našlė Marija Hildebrant (Марія Максимовна Гильтебрандт; mergautinės pavardės išsiaiškinti nepavyko)¹⁹. Tai trys Hildebranto laišakai Kornilovui (juodraščiai): pirmasis datuotas 1867 m. birželio 27 d. ir inspiruotas viešnagės Radvilų archyve Nesvyžiuje; antrasis – 1868 m. vasario 1 d., ir jame prašoma tarpininkauti dėl naujo periodinio leidinio *Западно-Русскій Альфонисецъ* (*Vakarų Rusijos metraštininkas*) VŠA steigimo; trečiasis rašytas 1868 m. balandžio 8 d. – tai atsakymas į balandžio 4 d. Kornilovo laišką²⁰.

1893 m. Hildebranto biograma ir svarbiausios publikacijos (taip pat Vilniaus periodo) buvo pateiktos vadinamojoje Friedricho Arnoldo Brockhauso (1772–1823) ir Iļjos Jefrono (Илья Абрамович Ефрон, 1847–1917) enciklopedijoje²¹. 1906 m. vienas po kito – Sankt Peterburge ir Vilniuje – pasirodė du Hildebranto nekrologai. Pirmojo autorius – klasikinės literatūros žinovas (vertėjas ir komentatorius), istorikas ir archyvaras Vasilijus Rudakovas (Василий Егорович Рудаков, 1864–1913), antrojo pavardė nenurodyta, bet tikriausiai tik todėl, kad iš esmės tai glaustas pirmojo nekrologo atpasakojimas²². Rudakovas velionį apibūdino kaip „plačiai žinomą veikėją

13 [Семевский] 1888, 32.

14 [Семевский] 1888, 54, 176, 324, 361.

15 [Корнилов] 1898.

16 [Корнилов] 1898, 122.

17 [Корнилов] 1901, 191–192, 195.

18 Корниловъ 1908b.

19 [Автор не указан] 1908, XV–XVI. По Hildebranto mirties žmona Marija rūpinosi jo

bibliotekos ir archyvo likimu. Žr. Hildebrant 1905-12-12, 1v–2r; Hildebrant 1905-12-27, 3r; 4r.

20 [Гильтебрандт] 1867-06-27; [Гильтебрандт] 1868-02-01; [Гильтебрандт] 1868-04-08. Taip pat žr. [Корнилов] 1868-04-04.

21 [Автор не указан] 1893, 684.

22 Рудаковъ 1906; [Автор не указан] 1906.

archeografijos ir Vakarų Rusijos istorijos srityje“ („широко известный дѣятель въ области археографіи и западно-русской исторіи“)²³. Gana išsamiai aptarė Hildebranto darbus Vilniuje, nors padarė ir klaidų, kaip antai, pavadino Turovo evangelijos radėju ir nurodė, kad šią rankraštinę knygą jis aptiko peržiūredamas VVB („При разборѣ библиотеки А. П. Гильтебрандту удалось найти, между прочимъ, Туровское евангеліе, которое онъ и напечаталъ со своими объясненіями“)²⁴. Priešingai nei Semevskis, nekonkretizavo Hildebranto išvykimo iš Vilniaus priežasties. Skaitytojui netgi galėjo susidaryti įspūdis, kad buvo paaukštintas. Tačiau svarbus yra Rudakovo pastebėjimas, kad įsitvirtinti Sankt Peterburge Hildebrantui padėjo ŠVK istorijos išmanymas ir kad net išvykęs iš Vilniaus ypač daug darbų skelbė kaip tik lietuviška tematika (Lietuvos Metrika, Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios ir Radvilų giminės istorija, 1830–1831 m. sukilimas ir kt.)²⁵.

1910 m. labai kritiškai (dar griežčiau nei 1882 m. Dobrianskis) Hildebrantą, kaip pirmojo VVB Rankraščių skyriaus (toliau – VVB RS) katalogo²⁶ sudarytoją, įvertino LKVVBМ narys ir būsimas Grafo Michailo Muravjovo muziejaus (*Музей графа М. Н. Муравьева*) vadovas, bibliografas, archeografas ir VVB istoriografas Aleksandras Milovidovas (Александр Иванович Миловидов, 1864–po 1933)²⁷. VVB RS istorijai skirtoje brošiūroje leido suprasti, kad aprašydamas dokumentus Hildebrantas vadovavosi savo paties sugalvota sistema ir atmetė Golovackio siūlymus; maža to, sugestijavo, kad pastarasis galėjo būti prisidėjęs prie jo atleidimo iš tarnybos (daug pozityviau Milovidovas Hildebrantą minėjo prieš septynerius metus išleistoje istorinėje VVB apybraižoje, kurioje jį įvardijo kaip vieną iš vienuolikos (!) VVB kūrėjų²⁸).

1916 m. rašytojas ir publicistas Stanislavas Okreicas (Станислав Станиславович Окрейц, 1836–1922) išspausdino Vilniaus laikų atsiminimus (1866–1868 m. VVB dirbo bibliotekininko padėjėju)²⁹. Pateikė ir Hildebranto charakteristiką, kurios esmė – ypatinga Kornilovo pavaldinio kaip vadinamojo pedagogų būrelio nario globa³⁰. Minėtina ir tai, kad 1868 m. Adomas Honorijus Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) pakvietė Okreicą užimti sekretoriaus pareigas Sankt Peterburge įkurtame laikraštyje *Новое время* (*Naujasis laikas*, 1868–1917)³¹. Kaip matysime toliau, išvykęs iš Vilniaus dalykinius ryšius su Kirkoru palaikė ir Hildebrantas.

Nuo šiol Hildebrantas (turimas galvoje tik Vilniaus periodas) daugiausia buvo minimas dviejuose kontekstuose: pirma, kaip VVB RS vedėjas ir pirmojo rankraščių katalogo sudarytojas; antra, kaip Turovo evangelijos leidėjas: „Pergamentų kolekcija sudaryta 1871 metais Vilniaus Viešosios bibliotekos rankraščių skyriaus organizatoriaus Petro Giltebrandto“; „1871 m. Vilniaus Viešosios bibliotekos darbuotojas P. Gilte-

23 Рудаковъ 1906, 357.

24 Рудаковъ 1906, 359.

25 Рудаковъ 1906, 360–361.

26 [Гильтебрандт] 1871c.

27 [Миловидов] 1910, 21–22.

28 Миловидовъ 1903, 12.

29 Окрейцъ 1916.

30 Окрейцъ 1916, 626. Daugiau apie Vilniuje veikusį neformalų VŠA pedagogų ir valdininkų sambūrį – vadinamąjį pedagogų būrelį (kitaip „kulinistus“ arba „kaufmanistus“) žr. Комзолова 2004, 126; Долбилов 2010, 502–503; 908–909, išn. 121. Taip pat žr. Griškaitė 2023, 299, 318.

31 Окрейцъ 1916, 627–628.

brantas paskelbė pirmąjį aprašytų senųjų rusų rankraščių sąrašą – „Vilniaus Viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius“; „В 1869 г. Вильно увидело свет издание текста Туровского Евангелия в сопровождении комментариев руководителя Виленской публичной библиотеки [sic! – R. G.] П. А. Гильдебрандта“ („1869 m. Vilniaus mieste pasaulį išvydo Turovo evangelijos tekstas su komentarais, kuriuos parengė Vilniaus viešosios bibliotekos vadovas [sic! – R. G.] Piotras Hildebrantas“)³². Gana dažnai – ir kaip vienas iš VŠA globėjo (Kornilovo įpėdinio) Pompėjaus Batiuškovo (Помпей Николаевич Батюшков, 1811–1892) sumanyto leidinio *Памятники Русской старины въ Занадныхъ губерніяхъ имперіи* (*Rusų senovės paminklai imperijos Vakarų gubernijose*, Berlynas, Sankt Peterburgas, 1868–1874) autorius³³. Rečiau – kaip asmuo, trumpai dirbęs VKSATS, kūręs naują VSM viziją³⁴. Duomenų dėl Hildebranto statuso VŠA (oficialių ir neoficialių pareigybių) ir galimų jo atvykimo į Vilnių priežasčių pateikė Henryka Ilgiewicz³⁵. Savitą vietą istoriografinėje literatūroje užima Vladimiro Tkačenkos-Hildebranto paskelbtas genealoginis tyrimas apie iš Švabijos kilusių Hildebrantų giminės istoriją ir jos paplitimą Europoje (Rusijoje įsikūrė XVIII a. 3 dešimtmetyje)³⁶. Autorius pateikė duomenų apie Hildebranto šeimą (tėvus, brolius ir seseris), bet vilnietiškas epizodas aptartas paviršutiniškai ir klaidingai.

Net ir iš čia pateiktų istoriografinių pozicijų galima suprasti, kad iki šiol vilnietiškas Hildebranto laikotarpis buvo pristatytas labai fragmentiškai. Straipsnio tikslas – pasitelkus naujus archyvinius šaltinius ir atlikus išsamią Vilniuje nuveiktų darbų ir ten paskelbtų publikacijų analizę, rekonstruoti ideologines šio VŠA valdininko nuostatas; ne tik rekonstruoti, bet ir parodyti Hildebranto (ne)tipiškumą bendrame posukiliminiame naujos Lietuvos istorijos rašymo kontekste.

2. VŠA VALDININKO BIOGRAFIJOS APMATAI. Priešingai nei dauguma rusų, Hildebrantas (žr. 1 pav.) į Vilnių atvyko ne dėl karjeros, juolab ne iš idėjos ar moksliniais tikslais (Bezsonovo atvejis), o dėl noro pradėti gyvenimą iš pradžių. Pagrindo taip manyti suteikia Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugomas jo tarnybos lapas, kuris rodo, kad savo ateities nesiejo su šeimos dvaru Pierja (rus. *Перья*; Riazanės gubernija, Kosimovo apskritis), nes nebuvo jo paveldėtojas³⁷. Bet iškalbingiausias šis sakinytis tame pačiame dokumente:

По окончаніи полнаго курса ученія въ 1ой Московской Гимназіи, принять былъ въ число студентовъ Московскаго Университета Историко-Филологическаго факультета, гдѣ въ теченіи 1861–62 года слушалъ профессорскія лекціи. 1863 года по прошенію уволенъ изъ вѣдомства Университета безъ правъ, представленныхъ студентамъ, окончившимъ курсъ университетскаго ученія.

32 Abramavičius 1963, 22; Petrauskienė 1966, 43; Суша 2014, 112. Taip pat žr. Cicėnienė 2011, 144; Antanavičius, Baliulis 2014, XLVIII–XLIX; Хотеев 2020, 243.

33 Griškaitė 2006, 81–82.

34 Mienicki 1925, 48, 74; Griškaitė 2006, 60–63.

35 Ilgiewicz 2005, 165, 280, 283, 286, 293, 398.

36 [Ткаченко]-Гильдебрандт 2009. Taip pat žr. Ткаченко-Гильдебрандт [data nenurodyta].

37 [Autorius nenurodytas] 1865–1870, 58v; 65v.

1 pav. Piotras Hiltebrantas (Петр Андреевич Гильтебрандт, 1840–1905). XIX a. 9–10 dešimtmetis. Nuotraukos autorius nežinomas (https://azbyka.ru/otechnik/Petr_Giltebrandt/). 1911 m. VVB surengtoje Ivano Kornilovo šimtmečio jubiliejui skirtoje parodoje buvo eksponuojamas ir Hiltebranto portretas (žr. [Автор не указан,] 1911, 4 [18]), tačiau rasti jo Lietuvos atminties institucijose nepavyko

Vertimas

Baigęs visą mokymo kursą Maskvos 1-ojoje gimnazijoje, tapo Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakulteto studentu, kur 1861–1862 m. klausė profesorių paskaitų. 1863 m. jo paties prašymu buvo pašalintas iš universiteto be teisių, kurios suteikiamos studentams, baigusiems universiteto mokslo kursą³⁸.

³⁸ [Autorius nenurodytas] 1865–1870, 58v.

Taigi buvo pašalintas iš universiteto be teisės grįžti³⁹. Tikriausiai dalyvavo studentų neramumuose (dėl tos pačios priežasties metais anksčiau iš Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos buvo pašalintas ir Hildebranto kolega VŠA Ivanas Sprogis [Иван Яковлевич Спрогис, 1835–1916 *vel* 1918])⁴⁰. Vietą VŠA gavo Bezsonovui rekomendavus. Iš pradžių buvo paskirtas mokinių prižiūrėtoju Gardino gimnazijoje („при определении его Надзирателемъ за приходящими учениками въ Гродненской Гимназіи“), bet į paskyrimo vietą taip ir nenuvyko, net nepanaudojo kelionei iš Maskvos į Gardiną ir gyvenimo pradžia naujoje vietoje skirtų pinigų (250 sidabro rublių ir 96 kapeikų): „Занятый по училищу, археографической коммиссии и другими поручениями, г. Гильтебрандтъ не могъ и не можѣтъ прибыть въ Гродну“ („Užimtas mokykloje, Archeografijos komisijoje ir kitais darbais ponas Hildebrantas negalėjo ir negali atvykti į Gardiną“)⁴¹. Istorija paini, bet tikriausiai Vilniuje liko užtarus Bezsonovui, kuris tada dar turėjo didelę įtaką VŠA globėjui Kornilovui. Ir tikrai nuo 1865 m. kovo 13 d. Hildebrantas pradėjo eiti jaunesniojo mokinių prižiūrėtojo pareigas savo globėjo vadovaujamoje Vilniaus rabinų mokykloje („назначень младшимъ Надзирателемъ за учениками Виленскаго Раввинскаго Училища“)⁴². Įsikūrimui Vilniuje iš Rabinų mokyklos biudžeto („изъ экономическихъ суммъ училища“) jam buvo skirta 200 sidabro rublių (vėliau šiuos pinigus, mokyklai pareikalavus, gražino iš nepanaudotų kelionei į Gardiną ir gyvenimui ten skirtų lėšų)⁴³. Tačiau dar tą pačią 1865 m. gale buvo paaukštintas – gruodžio 13 d. paskirtas nuolatiniu archyvaro padėjėju Vilniaus centriniame Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijų senųjų aktų knygų archyve (toliau – VCA) („назначень исправляющимъ должность Постояннаго Помощника Архивариуса Центральнаго въ Вильнѣ Архива“) su 350 sidabro rublių alga ir 50 procentų priedu (iš viso 525 sidabro rubliai)⁴⁴. Minėtina ir tai, kad Hildebranto tarnybos lape pirmosios jo pareigos VŠA pramaišiu įvardijamos arba kaip Gardino gimnazijos, arba kaip Vilniaus rabinų mokyklos mokinių prižiūrėtojo, o ir paskyrimo data į abi tokia pati – 1865 m. kovo 13 d. (!). Apskritai visą tarnybos Vilniuje laikotarpį oficialiuose dokumentuose nurodytas Hildebranto etatas buvo fiktyvus.

Dėl audringos studentiškos praeties buvo kruopščiai patikrintas jo pamaldumas ir religinės praktikos Stačiatikių Bažnyčioje (Bezsonovo rekomendacijos nepakako). Nėra visiškai aišku, ar pažymą iš savo parapinės Švenčiausios Mergelės Marijos Gimimo cerkvės (rus. *Богородицержождественская vel Рождества Пресвятой Богородицы*) (Riazanės gubernija, Kosimovo apskritis, Pervo [rus. *Перво*] kaimas) į Vilnių atsivežė pats Hildebrantas, ar užklausa pateikė VŠA, bet dokumentas įsegtas į jo tarnybos bylą⁴⁵. Kiek vėliau, iškilus konfliktui su VCA vedėju (archyvaru) Nikita Gorbačevskiu

39 Gyvenimo gale Hildebrantas buvo linkęs šį savo biografijos faktą užtušuoti arba bent jau sušvelninti. Žr. Hildebrantas 1902-05-09, 15v.

40 [Autorius nenurodytas] 1870-07-28, 47v.

41 Žalavskis 1866-06-29, 12r; [Gorbačevskis] 1866-03-02, 7r.

42 [Autorius nenurodytas] 1865–1870, 58v; 65v.

43 Hildebrantas 1866-03-02, 6r; [Autorius nenurodytas] 1869-01-31, 21r.

44 [Autorius nenurodytas] 1865–1870, 658v; 65v.

45 [Teodoras, klebonas] 1865-01-30, 63r.

Свидѣтельство.

1865 года Января 30 дня Рязанской
Епархіи Косимовскаго Уезда села Пурва
Рождства Богородицкой Церкви Свя-
щенноцерковнослужители сего свидѣ-
тельствуют, что Прихожанинъ Носиль-
ковъ Давидъ Петръ Андреевичъ д.
Тимтебринъ веры Православной, у-
исловди и Святаго Причастія бывающа
и въ прошлом 1864 году въ Успенскій
постъ говѣлъ, исповѣдался и Святыя
Христовы Таинъ былъ приобщенъ; въ
целъ ему д. Тимтебринъ да подомощи
нашимъ и пратѣямъ нашей урочной
церкви дано сѣ свидѣтельство.

Свещенникъ Владѣръ Богородицкій.
Давидъ Давидъ Сокловъ.
Свещенникъ Трофимъ Тронецъ.
Докторъ Владиміръ Рязановъ.

2 pav. Pervo kaimo (Riazanės gubernija, Kosimovo apskritis) Švenčiausios Mergelės Marijos Gimimo cerkvės klebono Teodoro (pasirašė dar trys šventovės tarnautojai: Vasilijus Sokolovas, Trofimas Truncevas ir Vladimiras Riazanovas) išduota pažyma (Pervas, 1865-01-30) apie Hiltibranto pamaldumą ir atliktas religines praktikas; 35,4 × 22,4 cm; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 570, 63r

(Никита Иванович Горбачевский, 1804–1880), iš Vilniaus į Riazanės guberniją buvo nusiųstas ir prašymas patvirtinti Hildebranto bajorystę. Paaiškėjo, kad buvo uolus parapijietis: „Прихожанинъ Нашъ изъ Дворянъ Петръ Андреевичъ Г. Гильтебрандтъ вѣры Православной, у исповѣди и Святого Причастія бывалъ и въ прошломъ 1864 году въ Успенскій постъ говѣлъ, исповѣдался и Святыхъ Христовыхъ Таинъ былъ приобщень“ („Mūsų parapijietis dvarininkas ponas Piotras Hildebrantas yra stačiatikių tikėjimo, atliko išpažintį ir priėmė Eucharistiją, ir pernai, 1864 metais, per Švenčiausiosios Dievo Motinos Užgimimo šventę pasninkavo, atliko išpažintį ir priėmė Šventuosius Kristaus Sakramentus“)⁴⁶ (žr. 2 pav.). Kaip ir paaiškėjo tai, kad Hildebranto ir jo šeimos bajorystę Valdanciojo Senato Heroldijos departamentas patvirtino dar 1854 m. vasario 26 d.: „Коллежскій Совѣтникъ Андрей Ивановичъ Гильтебрандтъ, съ дѣтьми его, а въ томъ числѣ и сыномъ Петромъ утверждень въ дворянствѣ“ („Kolegijos tarėjui Andriejui Hildebrantui ir jo vaikams, taip pat sūnui Piotrui, buvo patvirtinta bajorystė“) (žr. 3–4 pav.)⁴⁷. Hildebranto tėvas Andriejus (Андрей Иванович Гильтебрандт, 1803–1870) pagal profesiją buvo karo gydytojas, tačiau išėjęs į atsargą apsigyveno paveldėtoje valdoje – turtingame Pierjos dvare (turėjo 500 baudžiavinių valstiečių). 1851–1862 m. ėjo Kasimovo apskrities bajorų vadovo pareigas. Buvo vedęs du kartus ir abu kartus – turtingų pirklių dukteris. Su pirmąja žmona Jelizaveta Hildebrant (Елизавета Ивановна Гильтебрандт, ур. Маркелова; gyvenimo datų nustatyti nepavyko) susilaukė sūnaus ir dukters, o iš antrosios santuokos su Aleksandra Hildebrant (Александра Гильтебрандт, ур. Лазарева; gyvenimo datų nustatyti nepavyko) – šešių sūnų ir dviejų dukterų. Piotras Hildebrantas buvo vyriausias sūnus iš antrosios santuokos⁴⁸.

Kopti karjeros laiptais pradėjo po Bezsonovo išvykimo iš Vilniaus, o tiksliau – po jo atleidimo 1866 m. rugsėjo 10 d. iš visų užimamų pareigų VŠA⁴⁹. Archyvaro padėjui Hildebrantui VŠA globėjas Kornilovas (žr. 5 pav.) pavedė sutvarkyti VSM archeologijos (!) kolekciją („хранение Археологическаго собранія Г-ну Гильтебранту“⁵⁰), kuri anksčiau taip pat buvo Bezsonovo žinioje⁵¹. Ilgainiui Kornilovas ėmė rūpintis, kad Hildebrantas taptų dar ir laisvai samdomu VKSATS nariu („заступающимъ мѣсто по найму Члена Виленской Коммисіи для разбора древнихъ актовъ“)⁵². Tačiau šiam paskyrimui netikėtai pasipriešino laikinasis VKSATS vadovas Ivanas Nikotinas (Иван Акимович Никотин, 1823–1890) – Maskvos universiteto Teisės fakulteto auklėtinis, veikalo *Столытній періодъ (1772–1872) русскаго законодательства въ воссоединенныхъ отъ Польши губерніяхъ и законодательство о евреяхъ* [*Šimtas metų (1772–1872) Rusijos įstatymų leidybai nuo Lenkijos atplėštose gubernijose ir įstatymai apie*

46 [Teodoras, klebonas] 1865-01-30, 63r.

47 [Autorių parašai neįskaitomi] 1870-03-27, 59r. Hildebranto tėvas mirė 1870 m. pavasarį. Žr. Hildebrantas 1870-05-20, 65r.

48 [Ткаченко]-Гильдебрандт 2009. Taip pat žr. Ткаченко-Гильдебрандт [data nenurodyta].

49 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2023, 329–335.

50 Sic! Turėtų būti: „Гильтебрандту“. Čia ir toliau atkreipiamas dėmesys, kaip nepreciziškai tarnybiniuose dokumentuose buvo rašoma Hildebranto pavardė.

51 Kornilovas 1866-09-23, 15r.

52 Nikotinas 1867-06-31, 1r.

М. В. Д.
 РЯЗАНСКАГО
 ДВОРЯНСКАГО ДЕПУТАТСКАГО
 СОВРАЩАНІЯ.
 Мартъ 27 1870 года.
 № 215

Воспомяну Архивариусу Целст-
 ральнаго архива древнихъ актовъ
 князь губерній: Виленской, Чудовенской,
 Минской и Ковенской.

На отпоминіе Вашего Высочества
 породни отъ Насе Мартина де Нид Депу-
 татскаго Собраніе имеетъ честь ува-
 жомить, 1^о что Комиссией Сочу-
 тиль Андрей Ивановичъ Шимтедрайтъ,
 съ отъими его, а въ томъ числѣ и съ
 ниль Кетрайтъ утверждень въ дворян-
 ствѣ, со внесениемъ въ 3^т томъ дво-
 рянской родословной книги, указомъ
 Правительствующаго Сената по Депар-
 таменту Геральдиі послѣ говавшимъ
 сію Собраніе отъ 26 Февраля 1854. г. №
 1015; 2^о что отъ Г. Амьбурайтъ
 состоятъ на службѣ Францисово-
 князь Чюдновитъ Предводителемъ
 дворянства съ 14 Декабря 1850 года
 по 1863 годъ.

Депутатъ Дворянства М. Вудисаитъ.

Секретарь Дворянства М. Таминъ

Секретарь. Дворянства

3-4 pav. Riazanės gubernijos bajorų deputatų susirinkimo atstovų
 (parašai neįskaitomi) raštas (Riazanė, 1870-03-27) VCA vedėjui (archyvarui)
 Nikitai Gorbačevskiui dėl Piotro Hildebranto bajorystės; 35,4 × 22,4 cm;
 LVIA: f. 594, ap. 1, b. 570, 59r, 60r (vokas, kuriame buvo atsiųstas raštas)

žydus 1–2, Vilnius, 1886] autorius, o ne taip seniai ir valdininkas ypatingiems pavedimams, dešinioji Muravjovo ranka. Išvalgus ir patyręs biurokratas tokiam paskyrimui rado kliūčių VKSATS įstatuose, tačiau Kornilovas ėmė ieškoti naujų argumentų⁵³. Galop dėl Hiltebranto paskyrimo kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių Eduardą Baranovą (Эдуард Трофимович Баранов, 1811–1884):

⁵³ Kornilovas 1867-08-24, 2r.

5 pav. VŠA globėjas Ivanas Kornilovas. XIX a. antroji pusė.
Dailininkas nežinomas; aliejus, drobė; 85,0 × 73,0 cm;
LNDM: T 2829

Для усиленія ученыхъ работъ въ Виленской Коммисіи для разбора древнихъ актовъ, мною былъ допущенъ къ исполненію обязанностей 3го члена оной Г. Помощникъ Архивариуса Виленскаго Центральнаго Архива Петръ Гильдебрантъ, на мѣсто Дѣйствительнаго Статскаго Совѣтника Никотина, заступающаго нынѣ временно должность Предсѣдателя сказанной Коммисіи, съ производствомъ ему, Гильдебрандту [sic! – R. G.], положеннаго члену содержанія, въ видѣ платы по найму.

О такомъ распоряженіи моемъ честь имѣю почтительнѣйше представить на благоусмотрѣніе Вашего Сіятельства, и покорнѣйше просить въ виду пользы, приносимой учеными работами, Г. Гильдебрандта [sic! – R. G.] въ Коммисіи, дозволить ему заступать мѣсто члена впредь до приисканія особаго лица на должность Предсѣдателя.

Vertimas

Norėdamas sustiprinti mokslinį darbą Vilniaus komisijoje seniesiems aktams tirti ir skelbti, vietoje tikrojo valstybės tarėjo Nikotino, kuris laikinai eina minėtos Komisijos pirmininko pareigas, aš leidau trečiojo jos nario pareigas ten atlikti Vilniaus centrinio

archyvo archyvaro padėjėjui Piotru Hiltebrantui, paskirdamas jam, Hiltebrantui, kaip nariui, nustatytą atlyginimą, mokant kaip atlygį už samdomą darbą.

Turiu garbės tokį mano potvarkį kuo maloningiausiai pristatyti ir palikti Jūsų Šviesybės nuožiūrai, o turint galvoje naudą, kurią Komisijai duoda Hiltebranto mokslinis darbas, nuolankiai prašyti leisti jam užimti tą vietą, kol nebus rastas specialus asmuo pirmininko pareigoms⁵⁴.

Baranovas patenkino Kornilovo prašymą – Hiltebrantas buvo laikinai įdarbintas VKSATS („имѣю честь Васъ увѣдомить, что я не встрѣчаю препятствій къ допущенію Помощника Архиваріуса Виленскаго Центральнаго Архива Гильдебрандта [sic! – R. G.] временно къ исправленію обязанностей Члена Комисіи для разбора древнихъ актовъ“)⁵⁵. Kai VKSATS pirmininku tapo Golovackis (1867 m. gruodžio 22 d.)⁵⁶, Hiltebrantas iš šių pareigų buvo atleistas. Tačiau iš esmės niekada jų rimtai ir nėjo (žinomi vos keli atvejai, kai komisijos prašomas padėjo nurašinėti dokumentus⁵⁷), nes vos tik Kornilovas gavo Baranovo sutikimą, 1866 m. rugsėjo 27 d. jam pavedė tvarkyti VSM rankraščius ir jų pagrindu kurti VVB RS⁵⁸. Kornilovas džiaugėsi Hiltebranto kruopštumu ir paslaugumu. Maža to, abu priklausė vadinamajam pedagogų būreliui. VŠA globėjo rūpestis savo pavaldiniu krito į akis tuomečiams VVB darbuotojams. Okreicas rašė:

Кулинь, сколько помню, былъ сладкорѣчивъ; обладалъ необыкновенно гибкимъ станомъ хребтомъ. Онъ никогда не доходилъ до рѣзкостей, но и никогда не забывалъ тѣхъ, кто дерзалъ ему поперечить. Съ нимъ въ тѣсной дружбѣ пребывалъ завѣдывавшій археологическимъ отдѣломъ, недоучившійся студентъ Г-ъ. Это тоже былъ, или, по крайней мѣрѣ, считалъ себя литераторомъ. Насколько глубоки были его познанія археологіи, рѣшать не берусь. Но въ водкѣ онъ зналъ толкъ. Работалъ мало. Придя въ свой отдѣлъ обычно выпивши, онъ клалъ голову на столъ и мирно засыпалъ.

Впрочемъ, при устройствѣ виленской библіотеки мы всѣ работали, не надърываясь, не торопясь, за исключеніемъ завѣдывавшаго библіотекою Владимірова. Этотъ усердно работалъ. Женатый на англичанкѣ, онъ корчилъ англичанина, одѣвался полосатымъ, говорилъ въ носъ и отрывисто. Пьянствовавшего Г-да онъ терпѣть не могъ. Придетъ, бывало, заглянетъ въ археологическій залъ и плюнетъ по адресу Г-да.

– Видишь ли? Нѣмецъ опять нарѣзался.

– Ну, нарѣзался, какъ всегда, – отвѣчаю я, всецѣло занятый подборомъ эльзевировъ и альдовъ – дорогихъ первопечатныхъ книгъ.

– Свинья! Вотъ ужъ застанеть его попечитель.

Но попечитель, Иванъ Петровичъ Корниловъ, былъ добрякъ. Г-да онъ не разъ заставалъ спящимъ и обыкновенно махалъ только рукою и говорилъ:

– Пусть его спитъ. Выпилъ – не бѣда. Не будите его. Онъ дѣло свое знаетъ.

⁵⁴ Kornilovas 1867-09-19, 20r–20v.

⁵⁵ Baranovas 1867-09-[diena nenurodyta], 21r.

Taip pat žr. Kornilovas 1866-10-16, 18r.

⁵⁶ Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2023, 348–356.

⁵⁷ Mienicki 1925, 48, išn. 2.

⁵⁸ Гильтебрандтъ 1869c, 80.

Vertimas

Kulinas, kiek atsimenu, buvo gražbylys, turėjo ypač lankstų stuburkaulį. Jis niekada neleisdavo sau būti grubiam, bet ir niekada nepamiršdavo to, kuris jam įžūliai priešgyniaudavo. Su juo labai bičiuliausi Archeologijos skyriaus vadovas, studijų taip ir nebaigęs H-tas, kuris irgi buvo (arba bent jau pats save tokiu laikė) literatas. Nesiimu spręsti, kaip giliai jis išmanė archeologiją. Bet degtinę jis išmanė. Dirbo mažai. Į savo darbo vietą paprastai ateidavo išgėręs, todėl padėdavo galvą ant stalo ir užmigdavo.

Tiesą sakant, kurdami Vilniaus biblioteką mes visi dirbome nesiplėšdami, neskuobėdami – išskyrus bibliotekos vedėją Vladimirovą. Šis dirbo uoliai. Buvo vedęs anglę ir dėjosi angliu: rengėsi dryžuotais drabužiais, kalbėjo per nosį ir kapojo žodžius. Girtuokliaujančio H-to jis negalėjo pakęsti. Ateis, būdavo, į biblioteką, pažvelgs į Archeologijos salę ir nusispjaus H-to pusėn:

– Matei? Vokietis vėl prisilakė.

– Na prisilakė. Kaip visada, – atsakau jam, visiškai pasinėręs į elzevyrų ir aldų – retų inkunabulų – kolekciją.

– Kiaulė! Kai pamatys jį tokį globėjas.

Bet globėjas Ivanas Kornilovas buvo geraširdis. Ne kartą jis H-tą rasdavo miegančią, bet tik mosteldavo ranka ir sakydavo:

– Tegul sau miega. Kad išgėrė, ne bėda. Jis savo darbą išmano⁵⁹.

Okreico minimas VŠA inspektorius Vasilijus Kulinas (Василий Петрович Кулин, 1822–1900) buvo svarbi figūra – pedagogas, literatas, istorikas, vienas pagrindinių kirilikos įvedimo į lietuvių kalbą iniciatorių. Kaip ir Hildebrantas, priklausė „pedagogų būreliui“, dargi buvo jo siela (susibūrimai vykdavo šeštadieniais Kulino namuose Antakalnyje)⁶⁰. Hildebrantą įdarbinus VVB RS, tiesioginiu jo viršininku tapo VVB vedėjas Aleksejus Vladimirovas (Алексей Порфирьевич Владимиров, 1830–1905)⁶¹. Cituotas fragmentas rodo sudėtingus ir net konfliktiškus darbinis santykius. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Hildebrantas vadinamas „vokiečiu“ („Нѣмецъ“). Kitoje atsiminimų vietoje Okreicas rašo apie Kornilovo priešišumą VŠA inspektoriumi Huguui von Trautvetteriui (rus. Гуго Эрнестович фон Траутфеттер, 1812–1877): „Попечитель, Иванъ Петровичъ Корниловъ, не терпѣлъ своего помощника Траутфеттера, какъ нѣмца и лютеранина, и всѣцело былъ подъ вліяніемъ Кулина“ („Globėjas Ivanas Kornilovas negalėjo pakęsti savo padėjėjo Trautvetterio, kaip vokiečio ir liuteronono, ir buvo patekęs į visišką Kulino įtaką“)⁶². Panašiai Kornilovas turėjo žvelgti ir į kitą VVB besidarbuojantį „vokietį ir liuteroną“ – Carlą von Schmithą (rus. Карл Иванович фон Шмидт, apie 1795–1797–1876). Tačiau priešingai nei von Trautvetteris ir von Schmithas, Hildebrantas buvo „geras vokietis“, nes perkrikštas – „vokietis stačiatikis“ iš Riazanės gubernijos.

⁵⁹ Окрейць 1916, 626. Apologetinėje istoriografijoje šis epizodas nutylimas arba iškraipomas – Hildebrantas esą darbo vietoje užmigdavo dėl įtempto darbo. Žr. Хореев 2020, 243.

⁶⁰ Долбилов 2010, 908–909, išn. 121.

⁶¹ Apie Vladimirovą žr. Griškaitė 2006, 31–34, 41, 42, 47 ir kt.; Griškaitė 2016, 216, 359–360, 368; Griškaitė 2023, 318.

⁶² Окрейць 1916, 625.

6 pav. VŠA globėjas Pomprėjus Batiuškovas (Помпей Николаевич Батюшков, 1811–1892). XIX a. antroji pusė. Dailininkas Nikolajus Košeliavas (Николай Андреевич Кошелев, 1840–1918); aliejus, drobė; 71,5 × 55 cm; LNDM: T 2710

Kornilovui išvykus iš Vilniaus ir VŠA globėju tapus Batiuškovui, Hildebranto padėtis mažai pasikeitė, nes rašė straipsnius leidiniui *Памятники Русской старины въ Занадныхъ губерніяхъ имперіи*, kuris globėjui buvo ypač svarbus – kaip tik taip norėjo įsirašyti į ŠVK istoriją. 1868 m. kovo 20 d. Batiuškovas Hildebrantą paskyrė LKVVBМ nariu (šias pareigas ėjo iki 1871 m. balandžio 21 d.) (žr. 6 pav.)⁶³. Nuo pat pirmų dienų aktyviai reišėsi ir 1867 m. vasario 26 d. įkurto Imperatoriškosios Rusijos geografijos draugijos Šiaurės vakarų skyriaus veikloje (buvo tikrasis narys)⁶⁴.

⁶³ Миловидовъ 1911, 68.

⁶⁴ Рудаковъ 1906, 359; [Автор не указан] 1906, 40; Ilgiewicz 2005, 377.

Pirmasis (steigiamasis) skyriaus posėdis įvyko birželio 20 d. VVB patalpose. Ir šio skyriaus įkūrimo mintis priklausė Hildebranto globėjui Kornilovui, kuris jį matė kaip alternatyvą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją tyrusiai, o dabar uždarytai, Laikinajai Vilniaus archeologijos komisijai⁶⁵.

Padėtis ėmė keistis 1869 m. spalio mėnesį, kai į VŠA globėjo pareigas buvo paskirtas Nikolajus Sergijevskis (Николай Александрович Сергиевский, 1833–1900). Maskvos stačiatikių dvasinės akademijos profesoriaus Aleksandro Sergijevskio (Александр Иродионович Сергиевский, 1802–1834) sūnus ir pats šios aukštosios mokyklos auklėtinis ir profesorius, keletą metų dirbo dar ir admirolo, diplomato grafo Eufimijaus Putiatino (Евфимий Васильевич Путятин, 1803–1883) ir jo sutuoktinės Mary *vel* Maria'os Louisa'os Theresa'os Knowles-Putiatinos (rus. Мария Васильевна Путятина, 1822–1879) vaikų guverneriu (daugiausia Anglijoje). Prieš atvykdamas į Vilnių ėjo Švenčiausiojo valdančiojo sinodo oberprokuroro kanceliarijos direktoriaus pareigas, buvo apdovanotas Šv. Stanislovo ir Šv. Vladimiro ordinais. Tapo ilgiausiai VŠA globėjo pareigas einančiu pareigūnu (1869 m. spalio 24 d.–1899 m. birželio 25 d.). Karjerą baigė būdamas senatoriumi ir tikruoju slaptuoju tarėju (žr. 7 pav.).

Lapkričio 22 d. Sergijevskio pavedimu Hildebrantas kartu su kitais LKVVBVM nariais teikė pasiūlymus dėl VVB fondų tvarkymo ir darbo organizavimo (konkrečiai Hildebrantas ragino Imperatoriškosios viešosios bibliotekos Sankt Peterburge pavyzdžiu steigti Tarybą)⁶⁶, tačiau jau gruodžio 9 d. į naują VŠA globėją oficialiu raštu kreipėsi VCA vedėjas (archyvaras) Gorbačevskis ir pareiškė, kad jo nuolatinio padėjėjo („Постоянного Помощника моего“) Hildebranto tarnyba archyve yra neteisėta („незаконна“): „Онъ неимѣеть ни чина, ни ученой степени, а занимаетъ мѣсто девятого класса, что прямо противорѣчитъ 365 ст. свода законовъ тома 3го /: изд 1857 года:/“ („Jis neturi nei rango, nei mokslo laipsnio, bet užima devintą klasę [rangų lentelėje], o tai tiesiogiai prieštarauja rinkinio *Сводъ Законовъ Россійской Имперіи (Русіјос имперіјос іstatymų sąvadas)* 3-ojo tomo 365 straipsniui (1857 m.)“)⁶⁷. Bet dar svarbesnė priežastis Hildebrantą atleisti iš padėjėjo pareigų buvo lotynų kalbos nemokėjimas:

Почти третья часть актовъ завѣдуемаго мною Центральнаго Архива писана на Латинскомъ языкѣ, съ разнаго рода аббревіаціями, почерками древними, своеобразными, которые весьма немногіе могутъ читать. – Чтобы читать этаго рода акты, необходимо основательное знаніе латинскаго языка и долговременный навыкъ. Но Г. Гильтебрандтъ вовсе невладееть латинскимъ языкомъ. В случаѣ моей болѣзни или смерти, третья часть Центральнаго Архива сдѣляется недоступною для служащихъ при немъ чиновниковъ.

Vertimas

Beveik trečdalis mano vadovaujamo Centrinio archyvo aktų rašyta lotynų kalba su įvairiomis abreviatūromis, senovine savita rašyba, kurią tik nedaugelis gali skaityti.

⁶⁵ Mulevičiūtė 2024, 39.

⁶⁶ Hildebrantas 1869-11-22.

⁶⁷ Gorbačevskis 1869-12-09, 1r.

7 pav. VŠA globėjas Nikolajus Sergijevskis (Николай Александрович Сергиевский, 1833–1900). XIX a. antroji pusė. Dailininkas nežinomas; aliejus, drobė; 85,0 × 74,0 cm; LNDM: T 2831

Norint skaityti šiuos aktus, reikia nuodugniai mokėti lotynų kalbą ir būti gerai įgudusiam. Bet ponas Hildebrantas visiškai nemoka lotynų kalbos. Man susirgus arba mirus, trečdalis Centrinio archyvo [dokumentų] bus neįkandami jame tarnaujantiems valdininkams⁶⁸.

Gorbačevskis siūlė pašalinti Hildebrantą iš VCA ir paskirti jam kitą padėjėją; sakė, kad materialiai Hildebrantas nenukentėtų, nes vadovauja dar ir VVB RS skyriui, kur jo atlygis – 640 sidabro rublių; maža to, bendradarbiauja su laikraščio *Виленскій вѣстникъ* redakcija, o ir apskritai leidžia daug istorinių dokumentų rinkinių, kurie jam duoda daug pelno („которые приносятъ ему значительный доходъ“)⁶⁹.

Hildebrantas buvo informuotas apie Gorbačevskio raštą ir ieškojo išeities iš susidariusios padėties; sužinojęs, kad protojerėjus Joanas Kotovičius (Иоанн Антонович

⁶⁸ Gorbačevskis 1869-12-09, 1r–1v.

⁶⁹ Gorbačevskis 1869-12-09, 1v.

2.
31 Декабря 1869г.
8.

Сво Превосходительству
Генералу Полковнику Вишеского Уездного Округа

Перушии Т. Гильдебрантовичу полковнику Архивариусу Вишеского
 уездного Полковничьяго Округа
 имея честь и предшествовавшия по Центральному Архиву Гильдебрантовичу
 по сегоднешней, какъ писуемъ о. в. в.
 товщю. Выше изъяснено, что
 пожелавъ назначеннаго Архивариуса
 уполномоченъ, какъ и сего Г. Г. Г.
 Гильдебрантовичу, оставивъ свои работы по Своему Саладному Отделению
 Библиотеки, и много честь покорнейше проситъ Ваше
 Превосходительство о порученіи сего Отделенія, а
 съ уваженіемъ отъ должности Полковника Архивариуса.
 Пётръ Гильдебрантовичъ.

Вишеска:
31 Декабря, 1869г.

3286
снт.

8 pav. Piotro Hildebranto raštas (Vilnius, 1869-12-31) VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiu; 34,5 × 21,5 cm; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 2r

Котович, 1839–1911) nusprendė atsisakyti VVB Šiaurės vakarų skyriaus (toliau – VVB ŠVS) vedėjo pareigų, nes buvo pakviestas redaguoti žurnalą *Литовскія епархіальныя вѣдомости* (*Lietuvos vyskupijos žinios*), prašė atleisti jį iš archyvaro padėjėjo pareigų ir skirti minėto skyriaus vedėju (pareigybė buvo ne etatinė, o samdoma)⁷⁰ (žr. 8 pav.). Šiame Kornilovo iniciatyva įkurtame svarbiausiame VVB skyriuje („этот отдѣлъ составляет главную книжную спеціальность нашей библіотеки“)⁷¹ buvo kaupiamos knygos, grindžiančios rusišką ŠVK prigimtį. 1868 m. vadovauti VVB ŠVS buvo paskirtas Kotovičius⁷². Pats Hildebrantas skyrių apibūdino taip: „Такъ называемый Западно-Русскій Отдѣлъ Виленской Публичной Библіотеки, помѣщается тоже въ залѣ Б. Въ его составъ входятъ всѣ книги, касающіеся по своему содержанию какой нибудь стороны бытія западно-русскихъ земель“ („Vadinamasis Vilniaus viešosios bibliotekos Šiaurės vakarų skyrius taip pat yra salėje B [toje pat patalpoje buvo ir VVB RS; šiandien čia įsikūrusi Vilniaus universiteto bibliotekos Česlavo Milošo skaitykla – R. G.]. Jis sudarytas iš knygų, kurios koku nors aspektu atspindi Rusijos vakarinių žemių istoriją“)⁷³.

Sergijevskis sutiko ir sausio 16 d. informavo Gorbačevskį, kad šio mėnesio 1 d. Hildebrantas buvo atleistas iš jo padėjėjo pareigų ir pasamdytas vietoje Kotovičiaus⁷⁴. Apie atleidimą buvo pranešta ir Vilniaus spaudoje⁷⁵. Per mėnesį Hildebrantas vidutiniškai atrinkdavo ir sukataloguodavo apie penkiasdešimt leidinių⁷⁶. Knygos į VVB paprastai būdavo vežamos iš vadinamojo sandėlio, kuriame buvo laikomos po sukilimo konfiskuotos vienuolynų ir asmeninės bibliotekos⁷⁷. Tačiau bibliotekų nusavinimas vyko ir toliau. Kaip antai, 1870 m. rugpjūčio gale Hildebrantas buvo įpareigotas (Vladimirovas atostogavo) į VVB priimti knygas, atvežtas iš Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos ir karmelitų vienuolyno prie Visų Šventųjų bažnyčios⁷⁸.

Ir toliau už Gorbačevskio rašte minėtą atlygį tvarkė VVB RS. Tačiau tai buvo tik laikinas sprendimas. Kiek daugiau nei po metų, 1871 m. balandžio 17 d., Hildebrantas iš VŠA buvo atleistas specialiu įsaku. Priežastis – „за упрямство“ („už užsispyrimą“ *vel* „už nesukalbamumą“ *vel* „už kietakaktiškumą“)⁷⁹. Tikriausiai prie atleidimo prisidėjo ir VVB vedėjas Vladimirovas, kuris savo ruožtu pareigas VŠA nustojo eiti tą pačių metų rugsėjo 4 d. Gegužės gale Hildebrantas pareigas VVB RS ir VVB ŠVS perdavė savo įpėdiniui Josifui Livčiakui (Иосиф Николаевич Ливчак, 1839–

70 Hildebrantas 1869-12-31, 2r.

71 Kotovičius 1869-11-27, 11r.

72 Kotovičius 1869-11-27, 9r.

73 Hildebrantas 1871-05-31, 7v.

74 Sergijevskis 1870-01-15, 3r; Sergijevskis 1870-01-16, 5r.

75 [Автор не указан] 1870-01-20, 28.

76 Hildebrantas 1871-02-03.

77 Iš pradžių konfiskuotos bibliotekos buvo vežamos į Dominikonų gatvę, buvusią pajorų *Collegium Nobilium* (*Kilmingų kolegija*), bet vėliau, kai šiame pastate įsikūrė Mari-

jos aukštesnioji mergaičių mokykla, buvo perkeltos į kitą mokymo įstaigai priklausiusį, tačiau konkrečiai neįvardytą pastatą. Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2020, 313, 317–318; Griškaitė 2023, 329–330 ir kt.

78 Šulginas 1870-08-24, 98r.

79 Семейский 1888, 32. Semevskis nurodo ne tik datą, bet ir įsako numerį (Nr. 3639), tačiau LVIA šio dokumento rasti nepavyko. Akivaizdu, kad informaciją (kaip ir kitus svarbius faktus) gavo iš paties Hildebranto.

31 Мая 1871.

235 170 1

4213

Актъ передачи

Рукописнаго и Западно-русскаго Отдѣленій Виленской Публичной Библиотечки и Гильдебрантовскихъ записныхъ книгъ въ фондъ г. Ливіаку.

Во исполненіи предписаній Его Императорскаго Высочайшаго Повелѣнія Виленскаго Ученнаго Департа. отъ 25 Апрѣля сего года № 9367 - 26го апрѣля 1871 года присутствіемъ было къ передаче наподлинный подг. завѣдываніемъ г. Гильдебрантова рукописнаго и Западно-русскаго крѣпостнаго Отдѣленій Виленской Публичной Библиотечки въ руки занимающаго извѣстн. въ фондъ г. Ливіака въ присутствіи завѣдывающаго Библиотечкою г. Владимиrowa. Передача производится съ 26го Апрѣля въ 10 часовъ до 29го Мая, сандружинамъ одраговъ.

Такая какъ обѣ упомянутымъ отдѣленіямъ помещающимся въ залѣ С, въ которой поименованы также и каталоги Библиотечки и такая какъ книги Западно-русскаго отдѣленія устанавливаются въ шкафахъ opposite а также и знаменитѣйшій часть рукописей за недостаткомъ места въ шкафахъ остаются въ свѣжеслѣ на полу - то именно въ пофронтію передающего и принимающего

9-10 pav. Piotro Hildebranto parengto VVB RS ir VVB ŠVS perdavimo akto (Vilnius, 1871-05-31) Josifui Livčiakui fragmentai; 22,0 × 35,5 cm; VUB RS: f. 46, b. 47, 1r, 8v

зрѣно вѣдѣній, которыя еще вѣки не
капалогрѣваны. Мѣся какъ содержаніе
этихъ послѣднихъ пришесть еще по-
вѣрствъ и самѣхъ книгъ переиздаютъ
то при переделаніи ихъ в. Авраамъ приу-
чано было совершенно измѣненіемъ
производитъ или какою бы то ни было
кромѣ бы и самѣхъ полнѣеотому оуб.

О всемъ этомъ востановлено
составить сей Актъ за надлежна
и мнѣмъ вѣдѣніемъ. Т. Виссера. мѣся
31-го гондъ 1871 года.

Всѣ, указавше въ сей актъ, издае
О. Н. Аугаку. Питеръ Браунъ

Всѣмъ указавше въ сей актъ, издае
Питеръ Браунъ О. Аугаку.

При изданіи примѣнѣемъ вѣдѣніемъ
Таблицемъ Авраамъ и мнѣмъ.

1914) – Golovackio bičiuliui, taip pat buvusiam Austrijos ir Vengrijos imperijos piliečiui, Galicijos gyventojui, kuris (kaip ir Golovackis) dėl austrų valdžios „persekiojimo“ pabėgo į Rusijos imperiją ir gavo jos valdinio teises; Livčiakui, dirbusiam dar ir Vilniaus realinėje mokykloje matematikos mokytoju (žr. 9–10 pav.). Taigi Hildebranto pasitraukimu iš VŠA buvo suinteresuoti ne tik Gorbačevskis ir Vladimirovas, bet ir Golovackis. Ši mintis, nors ir ne tiesmuka, yra ir Milovidovo rašinyje⁸⁰.

Daugiau faktų apie oficialias (etatines) ir kitas Hildebranto užimamas pareigas VŠA paaiškėjo, kai jis pradėjo ieškoti naujo darbo Sankt Peterburge. Didžiausia kliūtis įsidarbinti buvo tarnybinio rango neturėjimas. Todėl 1871 m. pabaigoje kreipėsi į Sergijevskį prašydamas rangą parūpinti („имѣю честь почтительнѣйше просить Ваше Превосходительство исходатайствовать мнѣ оный“)⁸¹ (žr. 11 pav.). Globėją informavo, kad VŠA etatinėse pareigose nuo 1865 m. kovo 13 d. (gimnazijos prižiūrėtojo ir archyvaro padėjėjo) išdirbo ketverius metus, devynis mėnesius ir septyniolika dienų (nuo 1870 m. sausio 1 d. iki 1871 m. balandžio 17 d. – tik kaip samdomas darbuotojas). Du kartus buvo net apdovanotas – pinigine premija ir ordinu („Во время моего служебнаго прохожденія получилъ двѣ Высочайшихъ награды: одну – деньгами, другую – орденомъ“)⁸². Tą pačią dieną parašė ir neoficialų raštą Sergijevskiui, kuriame atvirai dėstė, kad gavęs reikiamą formuliarą iš VŠA siųs jį tiesiai į Valdantįjį Senatą⁸³. Neslėpė, kad tarėsi ir su Kornilovu („я говорилъ объ этомъ былъ съ И. П. Корниловымъ, который противъ сего ничего не имѣеть“)⁸⁴. Hildebranto padėtis tikrai buvo sudėtinga – neturėjo rango, todėl negalėjo ir svajoti apie etatinę tarnybą („такъ какъ я уже убѣдился, что безъ чина нельзя занять штатной должности“)⁸⁵.

Sergijevskis atidžiai patikrino Hildebranto atsiųstą informaciją ir įsitikino, kad ji buvo teisinga⁸⁶. Tačiau pasitvirtino ir Gorbačevskio teiginys, kad archyvaro pavaduotoju galėjo būti skiriamas tik asmuo, Rangų lentelėje užimantis IX klasę. Hildebrantas neturėjo jokio rango. Vadinasi, buvo padarytas pažeidimas („это условіе соблюдено не было“)⁸⁷. Į problemos sprendimą įsitraukė ir Kornilovas. Lapkričio 11 d. parašė laišką Sergijevskiui, kuriame išdėstė visas aplinkybes⁸⁸ (žr. 12–15 pav.). Anot Kornilovo, tada kuriamai VVB labai trūko darbo rankų, todėl jo paties nurodymu į mokslinį darbą linkęs Vilniaus rabinų mokyklos prižiūrėtojas Hildebrantas buvo paskirtas archyvaro padėjėju („по приглашенію моему, для удобства его ученыхъ занятій при учебномъ округѣ и при возникавшей тогда публичной библиотекѣ, – онъ переведенъ въ штатъ Виленскаго Центральнаго архива и состоялъ исправляющимъ должность помощника архива“)⁸⁹. Biblioteka ir archyvas buvo dvi skirtingos

80 Миловидовъ 1910, 21–22. Nuoskaudą dėl pašalinimo iš pareigų Hildebrantas jautė iki pat gyvenimo galo. Pagrindiniu kaltininku, dėl kurio turėjo palikti Vilnių, vadino Sergijevskį. Žr. Hildebrantas 1899-10-05, 2r.

81 Hildebrantas 1871-11-01a, 6r.

82 Hildebrantas 1871-11-01a, 6r.

83 Hildebrantas 1871-11-01b, 7r–8r.

84 Hildebrantas 1871-11-01b, 7r.

85 Hildebrantas 1871-11-01b, 7v.

86 Kameneckis [data nenurodyta], 8r.

87 Kameneckis [data nenurodyta], 8r.

88 Kornilovas 1871-11-16, 10r–11v.

89 Kornilovas 1871-11-16, 10r.

6572

6 Мая 1871.

6.

Сво Преосвященнейшему
Господиному Епископу Вишешкаго Епархіа
Николаю Александровичу Сергіевскому

Довершил Господиному Наскопнику, на
Богослуженіи Его Преосвященнейшему
Епископу

Служившаго во викариате
Вишешкаго Епархіа
Нормана Петра Андреева
Гильдебрандта
Прошение.

Марта 13-го 1865 года, приказомъ Епископима Вишешкаго, яв. бывъ опредѣленъ на службу, на должность казначейства, въ которой, въ томъ же 1865 году, переведенъ въ Центральній Архіивъ, на должность Восточнаго Помощника Архивариуса. Во время моего служебнаго прахондствія получилъ два Высочайшія награды: одну — денежную, другую — орденъ. Служа 1-го 1870 года уволенъ изъ Архіива по прошенію. Итого, моего прохондствія въ государственной службѣ: четыре года, девять месяцевъ и сорокъдва дня.

Не брѣя представивъ въ свое время къ тому, имѣю честь почтительнѣйше просить Ваше Преосвященнейшество милостивѣйше соизволятъ мнѣ оный, со старинствомъ.

Петръ Гильдебрандтъ

С. Петербургъ

Невскій, д. № 82, к. № 53.

1 ноября 1871 года.

2756

W J.

Сул.

XI

В. Поповъ, редакторъ
и корректоръ

11 pav. Piotro Hildebranto raštas (Sankt Peterburgas, 1871-11-01)

VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiu; 35,5 × 22,3 cm;

LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 6r

institucijos, bet Kornilovas šios aplinkybės neakcentavo. Kaip ir nepaaiškino, dėl kokių priežasčių Hildebrantui nebuvo užskaityti beveik penkeri tarnybos metai mokinių prižiūrėtojo ir archyvaro padėjėjo etatuose. Tačiau esminė Kornilovo žinia Sergejevskiui – Hildebrantui reikia ištiesti pagalbos ranką: „Это рѣшительно мѣшаетъ ему пріискать новую служебную дѣятельность и ставить его, какъ челоуѣка женатаго и живущаго своими трудами, въ крайне тягостное положеніе“ („Tai visiškai jam trukdo rasti naują darbinę veiklą, o kaip žmogų vedusį ir gyvenantį iš savo darbo, stato į labai keblią padėtį“)⁹⁰. Kornilovas save įvardijo kaip tiesioginį sąžiningos ir naudingos Hildebranto tarnybos liudininką („Какъ ближайшій свидѣтель честной и полезной службы Гильтебрандта“)⁹¹. Savo tarpininkavimą aiškino buvusio pavaldinio charakterio savybėmis – negebėjimu pasirūpinti savimi ir pasigirti nuveiktais darbais. Todėl kalbėjo už Hildebrantą:

Онъ состоялъ на службѣ во время моего управления учебнымъ округомъ въ продолженіи 3^х лѣтъ и обращалъ на себя постоянное вниманіе отличною и полезною дѣятельностію. Бывшій Попечитель округа, Тайный Совѣтникъ Батюшковъ, – какъ мнѣ извѣстно, – также всегда отзывался о немъ съ величайшею похвалою. За отличіе по службѣ Гильтебрандтъ получилъ въ 1867 и 1869 годахъ двѣ Высочайшія награды. Онъ исправлялъ добросовѣстно не только прямыя обязанности свои, – но съ величайшею готовностію и не требуя вознагражденія, – исполнялъ не однократныя порученія мои по разбору мѣстныхъ библіотекъ и архивовъ^(*) [*(*)Онъ занимался, между прочимъ, разборомъ архивовъ: Деречинскаго – Князей Сапѣгов Несвижскаго – Князей Радзивиловъ], былъ посылаемъ для сей цѣли въ командировки и, вообще, принималъ самое дѣятельное участіе въ разнообразныхъ ученыхъ трудахъ и изданіяхъ, покровительствуемыхъ Виленскимъ учебнымъ округомъ и доставившихъ округу почетную извѣстность въ нашемъ ученомъ мірѣ. Виленскій округъ обязанъ Гильтебрандту устройствомъ и каталогизаціей въ публичной библіотекѣ рукописнаго отдѣленія и книгъ, служащихъ къ изученію западно-русской исторіи. Эти тяжелыя работы, исполненныя молодымъ ученымъ безъ всякаго посторонняго руководства, требовавшія основательнаго знанія Славянскаго, Латинскаго и польскаго языковъ и бѣлорусскаго нерѣчя, а равно русской и польской археологіи і библіографіи, – дали возможности учебному округу приступить съ 1867 г. къ изданію Туровскаго Евангелія, 10х томовъ археографическаго сборника и др., а также приготовить богатые запасы для послѣдующихъ ученыхъ изданій. Нельзя не замѣтить, что г. Гильтебрандтъ началъ свою ученолитературную деятельность въ Вильнѣ въ то время, когда въ шести сѣверозападныхъ губерніяхъ, хотя и населенныхъ нѣсколькими миллионнами русскаго православнаго народа, – была только одна плохая книжная лавка, открытая въ Вильнѣ въ 1863 г. по распоряженію Графа Муравьева и на деньги имъ отпущенныя; когда при изобилии польскихъ и еврейскихъ типографій, не было ни одной порядочной русской типографіи и ког-

⁹⁰ Kornilovas 1871-11-16, 10r–10v.

⁹¹ Kornilovas 1871-11-16, 10v.

28 Кавказ 1871

В приложенном сводке
справки о нем и о его
службе.

Висшатамуш мибисо, мибисо
сидеис, фресинт тибисо Милостивой Государя
при вичин, и павантисо
днот или 4-е декабря
сам вичин мибисо павантисо
днот или 4-е декабря мибисо
днот или 4-е декабря мибисо
днот или 4-е декабря мибисо

Николай Александрович.

Вашим студентом Московского университета, потомственным
дворянином, наместником сына, Петра Андреевича Гилтебрандта, бывш
определен мною 13-го марта 1865 г. исправляющим должность штат
ного надзирателя за преподающими учениками Урюпинской гимна
зии, а в августе того же 1865 г. по приглашению моему, для удобства его
учебных занятий при учебной округе и при возникшей тогда публич
ной библиотеке, он переведен в штат Виленского Цепотрациона
архива и состоял исправляющим должность помощника архива
рхива по 1-го января 1870 г. Таким образом г. Гилтебрандт исправлял
штатные должности надзирателя гимназии и помощника архива
рхива в продолжении 4-х лет, 9-ти месяцев и 17-ти дней. Затем с 1-го января
1870 г. он служил по моему при Виленской публичной библиотеке и
увольнен от сей должности 17-го апреля 1871 г. пригласить постои 5-го мая,
проведенное лишь на срок в штатную должность, не заключен
ную в действительную службу, вследствие чего он не имеет теперь ни
какого преимущественного его служебного права. Это решительно мешает
ему приступить к новой служебной деятельности и ставить его, как се

Его Превосходительству Н. А.
Сергиевскому

3/46
69

12-15 pav. Ivano Kornilovo laiškas (Sankt Peterburgas, 1871-11-16)

VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; 27,0 × 21,1 cm;

LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 10r-11v

ловка женатого и живущего своими трудами, в крайне тяжелом положении.

Какъ ближайший свидетель ксѣтвой и полевой службы Тимтедрандта, считаю своего обязанностямъ, не вдаваясь въ подробности, упомянуть въ управленіи Виленскаго уезднаго округа, представитъ въ общирѣ характеръ его деятельности. Это тѣмъ неоспоримѣе, что г. Тимтедрандтъ, по своей неискренности и безработности о своихъ интересахъ, вовсе неспособенъ вставлять свои заслуги.

Онъ состоялъ на службѣ во время моего управленія уезднымъ окружкомъ въ продолженіи 3^х лѣтъ и обращая на себя постоянно вниманіе отличнаго и помернаго дружелюбія. Бывшій Попечитель округа, Тайный Советникъ Вяткинъ, — какъ мнѣ известно, — также всегда отрывался о немъ съ величайшею похвалою. За отличіе по службе Тимтедрандтъ получилъ въ 1867 и 1869 годахъ двѣ высочайшія награды. Онъ исправлялъ добросовѣстно не только принятыя обязанности свои, — но съ величайшею готовностію и не трѣбując вознагражденій, — исполнялъ не только порученія мои по разбору листовъ дѣлѣ и архивовъ, ^{но} еще посматривалъ для сей цѣли въ командировки и, вообще, принималъ самое дружелюбное участіе въ разномѣрнѣмъ уездномъ трудѣ и суданіи покровительствованіемъ Виленскаго уезднаго округа и доставившии округу поистинно чувствительное въ насильствѣ уездномъ мѣрѣ. Виленскій округъ обязанъ Тимтедрандту устройствомъ и постановкою въ гудинской дѣлѣ

(*) Онъ занимался, между прочимъ, разборомъ архивовъ: Дерзвинскаго — князей Сапгосъ и Несвижскаго — князей Рагдзивиловъ.

библиотека рукописного отделеия и книги, служащая къ изучению западно-
 русской исторіи. Эти тяжелыя работы, исполненныя любящими временемъ
 безъ всякаго посторонняго руководства, требовавшія основательнаго знанія
 славянскаго, латинскаго и польскаго языковъ и вѣнгерскаго нарчія, а равно
 русской и польской археологіи и видіографіи, дали возможность ученому
 округу приступить съ 1864г. къ изданію Туровскаго Евангелія, 10^м томовъ
 археографическаго сборника и др., а также приготовить богатые запасы
 для поспѣвающей ученыхъ изданій. Нельзя не замѣтить, что г. Вишне-
 брадскій началъ свою учено-литературную дѣятельность въ Вишнѣ въ то
 время, когда въ шести северозападныхъ губерніяхъ, хотя и населенныхъ на
 сколькошши миллионами русскаго православнаго народа, была только
 одна небольшая книжная лавка, открытая въ Вишнѣ въ 1863г. по распоря-
 женію Графа Муравьева и на деньги шире отпущенныя; когда при отсут-
 ствіи польскихъ и еврейскихъ типографій, не было ни одной порядочной ру-
 ской типографіи и когда въ краѣ, который мы проводилишши русскими
 и который въ самомъ дѣлѣ русскій, процвѣтали только польская и
 еврейская литературы, а изданіе книгъ на русскомъ языкѣ было уже
 почти прекратилось. При такихъ исключительныхъ условіяхъ, когда наше
 необходимо было заявить намасно, печатными словами, что западный
 край есть дѣйствительно русская земля и что въ немъ есть русская
 интеллигентная масса, — учено-литературная дѣятельность иптеннаго
 русскаго любей представляла особенно важную и существующую

необходимость. Чем меньше было таковых людей в крае и тем больше было их кружков, тем больше надо было ими дорожить. Вот почему я придаю тридцать г. Вишневградта и уезвий иудейства его, не по одному только внутреннему, несомнительному их достоинству, но и по времени и месту их иудейства, весьма серьезное значение и, как бывший Попечитель Вишневского уездного округа заявляю, что г. Вишневградта оказал уездному округу существенную услугу.

Многу известно, что г. Вишневградта обратился к Вашему Превосходительству с просьбою об их ходатайствовании ему зачислении в действительную службу времени, проведенного им на службе в Вишневском уездном округе.

По живейшему желанию, которого вполне заслуживает г. Вишневградта и по правотвенной обязанности, лежащей на мне, как на бывшем его начальнике, я обращаюсь к Вашему Превосходительству с покорнейшею просьбою оказать благосклонное Ваше содействие к удовлетворению его просьбы.

В ожидании Вашего, Милостивый Господарь, отзыва, — шито кесте покорнейше просить принять уверение в совершенном моем к Вам уважении и преданности, с каими шито кесте было

Вашего Превосходительства.

покорнейший слуга

М. Корнилов

16го Мая 1871.
С. Петербурга,

да в краѣ, который мы провозглашали русскимъ и который въ самомъ дѣлѣ русскій, – процвѣтали только польская и еврейская литературы, а изданія книгъ на русскомъ языкѣ давно уже почти прекратилось.

Vertimas

Jis [Hiltebrantas – R. G.] trejus metus tarnavo, kai aš vadovavau [Vilniaus] švietimo apygardai, ir nuolat atkreipdavo į save dėmesį dėl savo puikios ir naudingos veiklos. Buvusysis apygardos globėjas, slaptasis tarėjas Batiuškovas, kiek man žinoma, taip pat visada apie jį atsiliepdavo tik gerai. Už nuopelnus darbe Hiltebrantą du kartus (1867 ir 1869 metais) apdovanojo imperatorius. Jis sąžiningai atlikdavo ne tik tiesiogines savo pareigas, bet ir su dideliu pasiryžimu, nereikalaujamas atlygio, vykdydavo mano dažnus pavedimus peržiūrėti vietos bibliotekas ir archyvus* [*Tarp kitko, jis peržiūrėjo kunigaikščių Sapiegų *Dziarečyno* ir kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus archyvus – I. K.], šiuo tikslu buvo siunčiamas į komandiruotes, ir apskritai labai aktyviai dalyvavo pačioje įvairiausioje mokslinėje ir leidybinėje Vilniaus švietimo apygardos globojamoje veikloje, todėl apygarda tapo plačiai žinoma mūsų mokslo pasaulyje. Vilniaus apygarda yra dėkinga Hiltebrantui už Viešosios bibliotekos Rankraščių skyriaus įkūrimą ir katalogavimą; kaip ir už katalogavimą knygų, kurios padeda studijuoti Rusijos Vakarų istoriją. Visas šis sunkus darbas, kurį nudirbo jaunas mokslininkas, vienas pats, be jokio vadovavimo iš šalies; darbas, kuriam atlikti buvo būtina mokėti slavų, lotynų⁹² ir lenkų kalbas, kaip ir baltarusių tarmę, maža to, išmanyti rusų ir lenkų bibliografiją ir archeologiją, – visa tai sudarė galimybę 1867 m. [Vilniaus] švietimo apygardai pradėti Turovo evangelijos, kaip ir dešimties tomų leidinio *Археологическiй сборникъ* (*Archeografijos rinkinys*) leidybą, ir t. t. Žinoma, jis sukaupe didelius išteklius būsimiems mokslo leidiniams. Negalima nutylėti ir to, kad ponas Hiltebrantas savo mokslinę ir literatūrinę veiklą Vilniuje pradėjo tada, kai šešiose Šiaurės vakarų krašto gubernijose (nepaisant to, kad ten gyveno keli milijonai rusų stačiatikių), buvo tik vienas palaikis knygynas, atidarytas Vilniuje 1863 metais, paliepus grafui Muravjovui ir finansuotas jo paties lėšomis; taigi Hiltebrantas savo veiklą pradėjo tada, kai buvo daugybė lenkiškų ir žydiškų spaustuvių ir nė vienos tinkamos rusiškos; kai krašte, kurį mes skelbėme esą rusišku ir kuris tikrai yra rusiškas, klestėjo tik lenkų ir žydų literatūra, o knygų leidyba rusų kalba jau seniai buvo beveik nutrūkusi⁹³.

Svarbiausias Kornilovo argumentas – Hiltebrantas buvo vienas iš nedaugelio VŠA darbuotojų, kurie turėjo gebėjimų „moksliškai“ pagrįsti šio krašto rusiškumą:

При такихъ исключительныхъ условiяхъ, когда намъ необходимо было заявить наглядно, печатнымъ словомъ, что западный край есть дѣйствительно русская земля и что въ немъ есть русская интеллигентная сила, – ученолитературная

⁹² Sic! Prisiminkime esminį Gorbačevskio priekaištą Hiltebrantui dėl lotynų kalbos nemokėjimo.

⁹³ Kornilovas 1871-11-16, 10v-11r.

дѣятельность мѣстныхъ русскихъ людей представляла особенную важность и существенную необходимость. Чѣмъ меньше было такихъ людей въ краѣ и чѣмъ тѣснѣе былъ ихъ кружокъ, – тѣмъ болѣе надо было ими дорожить. Вотъ почему я придаю трудамъ г. Гильтебрандта и ученымъ изданіямъ его, не по одному только внутреннему, несомнѣнному ихъ достоинству, но и по времени и мѣсту ихъ изданія, весьма серьезное значеніе и, какъ бывший Попечитель Виленскаго учебнаго округа заявляю, что г. Гильтебрандтъ оказалъ учебному округу существенныя услуги.

Vertimas

Esant tokioms ypatingoms sąlygoms, kai mums buvo būtina akivaizdžiai, spausdintu žodžiu, parodyti, kad Vakarų kraštas tikrai yra rusiška žemė ir kad jame egzistuoja rusiškos inteligentiškos jėgos, mokslinė ir literatūrinė vietos rusų veikla buvo ypač svarbi ir net gyvybiškai būtina. Kuo mažiau tokių žmonių buvo krašte, tuo glaudesnis buvo jų ratas, tuo labiau reikėjo juos branginti. Štai kodėl aš pono Hildebranto darbams ir moksliniams jo leidiniams teikiu labai didelę svarbą, ir ne tik dėl abejonių nekeliančių vidinių privalumų, bet ir dėl jų išleidimo laiko ir vietos. Todėl kaip buvęs Vilniaus švietimo apygardos globėjas pareiškiu, kad ponas Hildebrantas švietimo apygardai suteikė labai svarbių paslaugų⁹⁴.

Laiške nedviprasmiška užuomina apie vadinamąjį pedagogų būrelį ir apie Hildebranto priklausymą jam: „ypatingi“ žmonės, atsidūrę „ypatingoje“ vietoje, „ypatingame laike“ ir turėję įvykdyti „ypatingą“ užduotį. Bet matome ir dviprasmybę – nors Kornilovas ir neabejoja, kad šis kraštas „tikrai yra rusiška žemė“⁹⁵, vis dėlto jo rusiškumą dar reikia įrodyti.

Nepaisant emocingo Kornilovo tarpininkavimo, Sergijevskis į Hildebranto reikalą pažvelgė biurokратиškai: pareikalavo pristatyti gimimo metriką ir dar kartą – bajorystės įrodymus, Maskvos 1-osios gimnazijos baigimo atestatą, Sankt Peterburgo policmeisterio pažymą ir t. t.⁹⁶ Paskutinis į VŠA atkeliavęs raštas dėl Hildebranto datuotas 1873 m. rugpjūčio 21 d.: Rusijos liaudies švietimo ministerija informavo, kad jis įsidarbino Archeografijos komisijoje prie minėtos ministerijos ir nuo šiol jo rango reikalais rūpinsis naujoji darbovietė⁹⁷. Akivaizdu, kad priešingai nei Kornilovas, dabartinis VŠA globėjas apie Hildebrantą manė kitaip. Priešingu atveju nebūtų pasirašęs ant jo atleidimo rašto. Rusiškų kadru stygius nebuvo toks opus kaip Kornilovo laikais, o ir krašto rusiškumas buvo moksliskai „įrodytas“ – daugiausia ir Hildebranto pastangomis.

3. ARCHEOLOGAS IR MUZIEJININKAS. Vadinamasis archeologinis ir muziejinis epizodas Hildebranto biografijoje trumpas, bet gerai dokumentuotas. Pirmiausia turimas galvoje 1865 m. spalio 20 d. datuotas rankraštis *Виленская Археологическая Коллекція (Vilniaus archeologijos kolekcija)*⁹⁸ (žr. 16 pav.). Oficialiai jis dar ėjo jaunes-

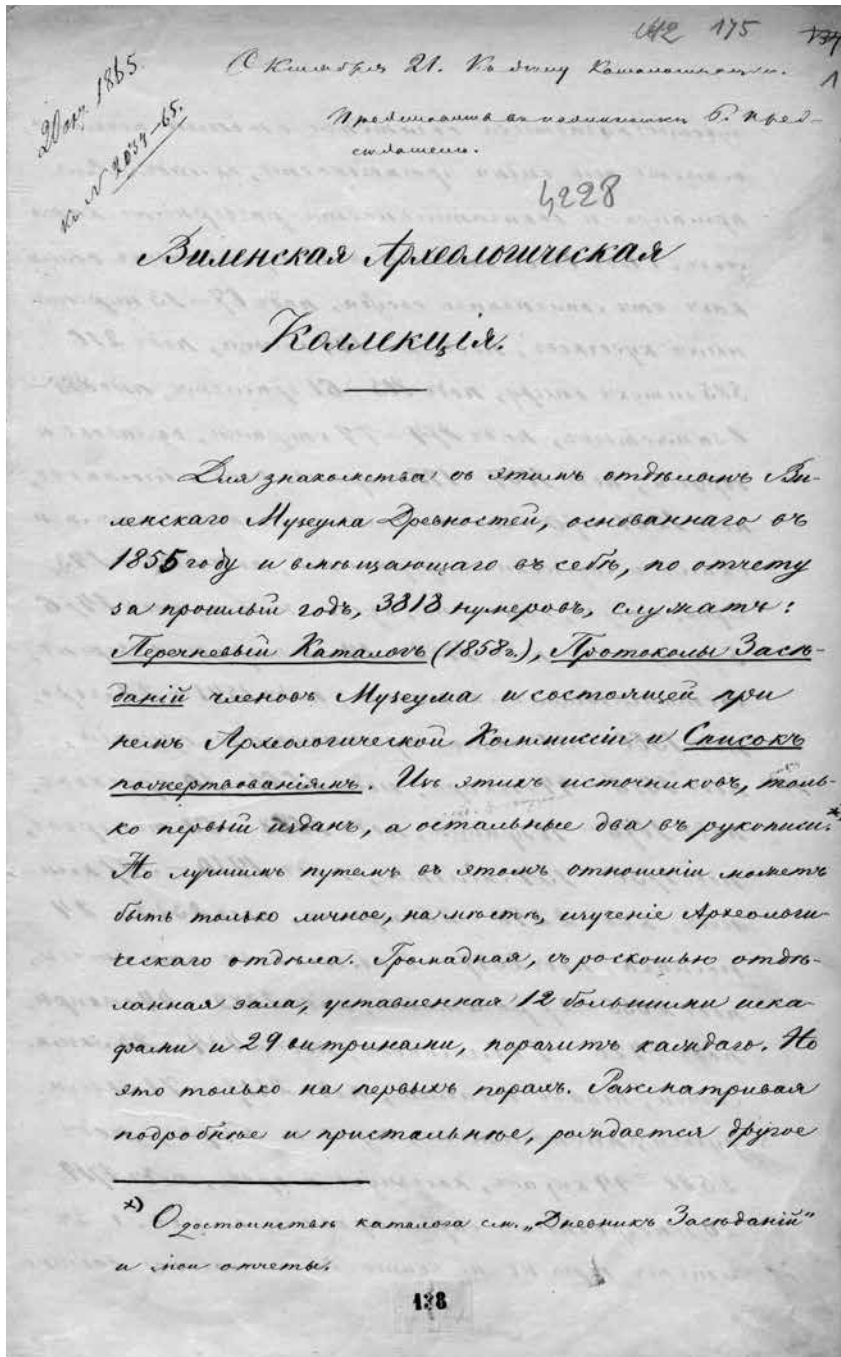
⁹⁴ Kornilovas 1871-11-16, 11v–12r.

⁹⁵ Kornilovas 1871-11-16, 11r.

⁹⁶ Sergijevskis 1871-11-28, 12r–12v; Hildebrantas 1872-11-16, 13r–14r.

⁹⁷ Rusijos liaudies švietimo ministerijos Liaudies švietimo departamentas, 1873-08-21, 20r–20v.

⁹⁸ Hildebrantas 1865-10-25.

16 pav. Piotro Hildebranto rankraščio (Vilnius, 1865-10-20)

Вилненская Археологическая Коллекция (Vilniaus archeologijos kolekcija)

fragmentas; 22,6 × 37,0 cm;

VUB RS: f. 46, b. 254, 1r

305 Turovo evangelijos leidėjas
Piotras Hildebrantas (1865–1871)

niojo mokinių prižiūrėtojo pareigas Bezsonovo vadovaujamoje Vilniaus rabinų mokykloje (VCA archyvaro padėjėju buvo paskirtas tik gruodžio 13 d.). Visai įmanu, kad šis tekstas ir atsirado paraginus (paliepus?) tuomečiam Hildebranto globėjui, kuris ypač aktyviai dalyvavo VSM pertvarkoje⁹⁹. Dėmesį į Hildebranto rankraštį dar 2006 m. atkreipė šio straipsnio autorė, nes tuomečiame Eustachijaus Tiškevičiaus (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873) muziejaus pertvarkos kontekste jis išsiskyrė šiokiū tokiu dalykiškumu¹⁰⁰. Nors įsigilinus paaiškėjo, kad tai buvo ne muziejaus artefaktų tyrimas *de visu*, bet tiesiog smulki 1858 m. Kirkoro parengto VSM katalogo analizė, o kartu – ir kritika¹⁰¹. Hildebrantas aprašė ir pirmą savo įspūdį išengus į dabartinę Pranciškaus Smuglevičiaus salę: „Громадная, съ роскошью отдѣланная зала, уставленная 12 большими шкафами и 29 витринами, поразить каждого“ („Milžiniška prabangiai išpuošta salė, apstatyta 12 didžiulių spintų ir 29 vitrinomis, priblokš kiekvieną“)¹⁰². Tačiau čia pat pabrėžė, kad tai tik pirmas įspūdis, nes pažvelgęs atidžiau pamatė tik daiktais užgriozdintą sandėlį („складъ“) (šis žodis Hildebranto rašinyje nuo šiol taps Tiškevičiaus muziejaus sinonimu)¹⁰³. Anaiptol ne muziejų, o jeigu ir muziejų, tai visiškai neatitinkantį jo įstatų pirmajame punkte nurodyto svarbiausio uždavinio – kaupti ir eksponuoti senienas, susijusias su Rusijos Vakarų krašto istorija („относящихся къ истории Западнаго края Россіи“)¹⁰⁴. Kitaip tariant, jis nėra „tik vietinio pobūdžio“ („Этимъ пунктомъ Музеуму сообщался исключительно мѣстный характеръ“)¹⁰⁵. Nes Tiškevičiaus muziejuje (o tiksliau – Kirkoro kataloge) rado daiktų tiek iš Lenkijos Karalystės, tiek iš Poznanės Didžiosios Kunigaikštystės. Bet blogiausia buvo tai, kad iš esmės buvo kaupiami tik tie artefaktai, kurie kėlė atsiminimus apie buvusią valstybę ir jos valdovus: „мѣстное здѣшнее, съ намѣреннымъ выборомъ исключительно шляхетскаго и католическаго, перемѣшалось съ помянутыми воспоминаніями и, въ общемъ, прѣдставило“¹⁰⁶ предметы совершенно не относящиеся къ истории Западнаго края Россіи“ („vietinis, savas, su sąmoninga atranka to, kas šlėktiška ir katalikiška, susipynė su minėtais atsiminimais ir visumoje eksponavo daiktus, neturinčius visiškai nieko bendra su Rusijos Vakarų krašto istorija“)¹⁰⁷. Taigi muziejaus ekspozicija akivaizdžiai rodė tik „šio krašto saitus, nors jau ir tapusius istorija, su Lenkija“ („связь, хотя и прожитую, здѣшняго края съ Польшею“)¹⁰⁸. Hildebranto manymu, taip buvo įžeistas velionis VSM globėjas, Sosto įpėdinis caraitis Mikalojus (Николай Александрович, 1843–1865) (įpėdinis mirė balandžio 12 d., o Hildebrantas rašė spalio 25 d.), kuris Tiškevičiui esą buvo iškėlęs dar ir antrą sąlygą – muziejaus misiją – stiprinti lietuviškų gubernijų ryšį „su kitomis Rusijos sritimis“ („съ прочими областями Россіи“)¹⁰⁹. Vadinasi, VSM turi būti ne tik vietinis, bet ir „bendrarusiškas“ („общерусскій“)¹¹⁰. Hildebrantas Tiškevičiaus muziejuje nematė nė vienos muzealijos, kuri grįstų ŠVK ryšį su likusia Rusi-

99 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2006, 39–40.

100 Griškaitė 2006, 61.

101 [Киркор] 1858.

102 Hildebrantas 1865-10-25, 1r.

103 Hildebrantas 1865-10-25, 1r–1v.

104 Hildebrantas 1865-10-25, 2v.

105 Hildebrantas 1865-10-25, 2v.

106 Žodžio pradžia taisyta.

107 Hildebrantas 1865-10-25, 2v.

108 Hildebrantas 1865-10-25, 4r.

109 Hildebrantas 1865-10-25, 3v.

110 Hildebrantas 1865-10-25, 3v.

ja, o jeigu ir matė, tai ji buvo tokia prasta ir taip netikusiai eksponuota, kad geriau ir visai jos nebūtų buvę¹¹¹.

Todėl pirmiausia siūlė išvalyti „sandėlį“ nuo nereikalingų ir net juokingų daiktų, kaip antai: išmesti siją iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pilies Trakuose, gana prastai pagamintą taure, iš kurios buvo geriamas šampanas, o ir kunigaikščiui Žygimantui (kuriam konkrečiai, nenurodo) priklausiusį pentiną ir t. t.:

На что походилъ бы Московскій, или Петербургскій Музей, если бы туда были доставлены всѣ лодки, на которыхъ высочайшимъ особамъ доводилось пересѣкать многочисленныя Русскія рѣки; если бы домикъ Петра Великаго былъ разобранъ и размѣщенъ по шкафамъ и витринамъ? Здѣшніе же археологи видно увлеклись и натащили въ Музеумъ разныя неподходящія для него вещи, отъ которыхъ придется непременно очистить Виленскую археологическую коллекцію.

Vertimas

Į ką gi būtų panašūs Maskvos ar Sankt Peterburgo muziejai, jeigu ten būtų sustatyti visi laivai, kuriais mūsų aukščiausiesiems asmenims teko plaukti šimtais Rusijos upių; jeigu Petro Didžiojo namelį [turimas galvoje nedidelis medinis namas, pirmoji gyvenamoji Rusijos imperatoriaus Petro I vieta Sankt Peterburge (1703–1708), kurį, pagal vieną versiją, vos per tris dienas pastatė kariai-dailidės, o pagal kitą, – kad buvo tiesiog atvežtas švedų miestiečio namas iš rusų užgrobtos Nienšanso miesto – R. G.] išardytų ir sudėliotų į spintas ir vitrinas? Čionykščiai archeologai tikriausiai taip įsijautė, kad privilko į Muziejų visokiausių jam netinkančių daiktų, kuriuos būtinai reikės išmesti iš Vilniaus archeologijos kolekcijos¹¹².

Priešingai nei kiti VSM reformatoriai (pirmiausia turima galvoje 1865 m. vasario 27 d. sukurta vadinamoji Komisija VSM sutvarkyti¹¹³), nurodė ir konkretų „sutvarkymo“ planą. Anot Hildebranto, „šio krašto sąmonėje vietinės archeologijos suvokimas neatsiejamas nuo kažkokių miglotų siekių būti su Lenkija“ („Для здѣшнихъ умовъ понятие о мѣстной археологіи неразрывно съ представленіями о какихъ-то туманныхъ стремленіяхъ къ Польшѣ“), todėl atnaujinant muziejų „moksliniais, istoriniais ir sveiko proto pagrindais“ („на основаніяхъ научныхъ, историческихъ и здраваго смысла“), pirmiausia būtina atskirti archeologinį „praeitą“ („прожитый“), laikmetį nuo istorinio, „dar tebeegzistuojančio“ („еще живущаго“)¹¹⁴. O ir apskritai atsisakyti muzealijų, tendencingai rodančių, kad lietuviai niekada nedraugavo su rusais ir visada jautė trauką tik lenkams („что тяготѣніе ея должно быть непременно къ Польшѣ“)¹¹⁵. Ir patikslino:

Для отрезвенія, пусть обыватели здѣшніе узнають, что содержаніе мѣстной ихъ археологіи слѣдующее: предметы языческаго поклоненія древнихъ Литовцевъ, а

111 Hildebrantas 1865-10-25, 3v.

112 Hildebrantas 1865-10-25, 4r–4v.

113 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2016, 342–344.

114 Hildebrantas 1865-10-25, 4v.

115 Hildebrantas 1865-10-25, 5r.

также других здѣшнихъ Славянскихъ аборигеновъ – Ятвяговъ [sic! – R. G.], Кривичей, Дреговичей; языческія украшенія; каменное оружіе мѣстное и, какъ дополненіе, привезенное бывшимъ попечителемъ Музеума изъ Швеціи. Историческій же отдѣлъ, начинающійся со времени появленія въ здѣшной странѣ Русскихъ удѣльныхъ князей¹¹⁶, переходящій прямо къ общему и повсюдному въ здѣшнемъ краѣ исповѣданію Православія, борьбѣ Православія съ позднѣ появившимся Римскимъ¹¹⁷ католичествомъ и заканчивающійся временно Брестскимъ соборомъ (заканчивающійся въ томъ смыслѣ, что историческая жизнь вообще и особенно народная по обстоятельствамъ перенеслась почти вся на Юго-Западъ Россіи), отдѣлъ намѣренно опускаемый, укажетъ историческую истину здѣшнимъ жителямъ.

Vertimas

Kad čionykščiai gyventojai pagaliau išsiblaivytų, tegul sužino, kad jų vietos archeologija – tai pagoniški senųjų lietuvių garbinimo daiktai, tai ir kitų čionykščių slavų aborigenų – jotvingių [sic! – R. G.], krivičių, dregovičių – palikimas; tai pagoniški papuošalai; tai vietiniai akmens ginklai ir jų papildymas – kovos įrankiai, buvusio muziejaus globėjo [Eustachijaus Tiškevičiaus – R. G.] atvežti iš Švedijos. O istorijos skyriuje turėtų būti eksponuojama tik tai, kas susiję su epocha, kai šiame krašte pasirodė daliniai rusų kunigaikščiai, kai buvo pereita prie bendros ir visuotinės šiame krašte stačiatikybės išpažinimo, kai ši kovojo su vėliau atsiradusia Romos katalikybe, ir laikinai užsibaigianti Brastos susirinkimu (užsibaigianti ta prasme, kad susidarius tokioms aplinkybėms, istorinis, o ypač liaudies, gyvenimas beveik visas persikėlė į Rusijos pietvakarius). Šis tyčia praleistas muziejaus skyrius gyventojams atskleis istorinę tiesą¹¹⁸.

Taigi Hildebranto tikslas – parengti naują, ankstesnės muziejaus vadovybės atseit sąmoningai ignoruoto istorinio laikotarpio ekspoziciją ir ŠVK gyventojus supažindinti su šimtmečiais atseit nuo jų slėpta tikrąja istorija. Esminį principą, kuriuo turėtų vadovautis naujasis VSM, nusakė taip: „Здѣшній край былъ населенъ не одною Литвою; здѣсь жили и были другія, племена чисто Славянскія“ („Šis kraštas buvo apgyvendintas ne tik lietuvių; čia gyveno, čia buvo ir kitų, grynai slaviškų, genčių“)¹¹⁹. Šie žodžiai tapo savitu naujai kuriamo muziejaus moto, bet kaip tik juos patvirtinančių įrodymų Hildebrantas VSM ir pasigedo. Ir tai buvo didžiausias kolekcijos trūkumas, nes: „Сравнительная же наука показала, какъ важно для Литовскаго языка, пѣсень, мифовъ и проч. все Славянское“ („Lyginamasis mokslas parodė, kaip lietuvių kalbai, dainoms, mitams ir t. t. svarbu visa, kas slaviška“)¹²⁰. Ir čia pat, popieriuje, darė artefaktų atranką: vienus šalino dėl abejotino autentiškumo, o kitus – tik dėl to, kad jų buvo „per daug“. „Šalinti“ – reiškė išvežti iš Vilniaus. Pavyzdžiui, pernelyg gausi Hildebrantui pasirodė VSM sukaupta akmeninių ginklų (sviedinių, strėlių, kulkų, berdišių, kirvių ir t. t.) kolekcija: „цѣлостность внутренняго содержания этой рубрики не нарушится, если переслатъ излишніе экземпляры въ

116 Žodžio galas taisytas.

117 Žodis įterptas.

118 Hildebrantas 1865-10-25, 5r–5v.

119 Hildebrantas 1865-10-25, 5v.

120 Hildebrantas 1865-10-25, 6r.

Музеумы внутри России“ („Šios rubrikos vidinis vientisumas nebus pažeistas, jeigu atliekami egzemplioriai bus persiųsti į muziejus Rusijos viduje“)¹²¹.

Panašiai planavo ir naujųjų laikų istorijos skyrių, kuriam, Hildebranto manymu, tinkamų eksponatų VSM apskritai nebuvo. Žinoma, būtų galima rodyti Tiškevičiaus surinktus ginklus, bet „tik tuos, kurie priklausė senosioms Vakarų Rusios kariaunoms; visa kita, nes yra šlėktiška, bus kruopščiai pašalinta iš šios rubrikos“ („только то, что принадлежало древнимъ Западно-Русскимъ дружинамъ; остальное же, какъ носящее характеръ шляхетскій, будетъ тщательно исключено изъ этой рубрики“)¹²². Skyriaus (ekspozicijos) pasakojimas turėtų prasidėti laikais (muzealijomis), kai čia buvo įsikūrę („сидѣли“) iziaslavičiai, dalinio kunigaikščio Iziaslavo (Turovo kunigaikščio, o vėliau ir Kyjivo didžiojo kunigaikščio) palikuonys; kai Minsko kunigaikščiu buvo ūmusis Hlebas; kai Pripetės kunigaikščiai čia pastatė miestus ir valdė Černobylyje, Turove, Pinske, Slanime, Valkaviske, Gardine, Brianske ir t. t.; kai čia gyveno kūrinyje *Слово о полку Игоревѣ* (*Sakmė apie Igorio žygi*) apdainuotas Severianų Naugardo ir Černigovo kunigaikštis Igoris. Kol bus surinkti būtini artefaktai, siūlė šią ekspozicijos dalį „uždengti“ šiuolaikiniais prabangiais leidiniais, „raudonu pieštuku paryškinus visas tas teksto vietas, kuriose yra bent kokia užuomina apie šį kraštą ir tuomečius laikus“ („подчеркнуть красною чертою всѣ тѣ мѣста¹²³ въ текстѣ, которыя имѣють какой либо намекъ на здѣшній край въ тогдашнее время“)¹²⁴. Hildebranto nuomone, ateityje būtinai reikės parengti ir eksponuoti visų šiose žemėse valdžiusių Rusios dalinių kunigaikščių sąrašus (lenteles) su trumpu jų žygių apibūdinimu¹²⁵. Peržiūrėjęs Kirkoro kataloge aprašytą „ginklų ir ginkluotės“ (dabartiniu požiūriu tai vienas ir tas pats, nes ginklai yra ginkluotės dalis) kolekciją, ir čia siūlė padaryti griežtą atranką: „Изъ оружія и доспѣховъ выбрано будетъ только то, что принадлежало древнимъ Западно-Русскимъ дружинамъ; остальное¹²⁶ же, какъ носящее характеръ шляхетскій¹²⁷, будетъ тщательно исключено изъ этой рубрики“ („Iš ginklų ir ginkluotės bus atrinkta tik tai, kas priklausė senosioms Vakarų Rusios kariaunoms; visa kita, kaip šlėktiška, bus kruopščiai išimta iš šios rubrikos“)¹²⁸. Antras pagal svarbą VSM ekspozicijos skyrius turėtų atspindėti stačiatikybės krašte istoriją („Затѣмъ пойдуть предметы здѣшняго Православія“)¹²⁹. Čia siūlė eksponuoti vietos meistrų tapytas ikonas ir liturginius indus, pačių seniausių ŠVK cerkvių vaizdus ir vietos šventųjų bei žymiausių Stačiatikių Bažnyčios hierarchų portretus¹³⁰. Visas kitas muzealijas taip pat rekomendavo sudėlioti tokiu pačiu principu, pavyzdžiui: ŠVK amatus ir meną turėtų reprezentuoti plytos iš Šv. Boriso ir Hlebo (Koložos) cerkvės Gardine, literos iš Supraslio vienuolyno spaustuvės; įdomybių (raritetų) sekcijoje turėjo būti imperatoriaus Aleksandro I briliantinė monograma ir medalionas su jo plaukais, kaip ir medalionas su imperatorės Kotrynos II plaukais¹³¹.

121 Hildebrantas 1865-10-25, 7v.

122 Hildebrantas 1865-10-25, 8v.

123 Žodžio pradžia taisyta.

124 Hildebrantas 1865-10-25, 7v–8r.

125 Hildebrantas 1865-10-25, 8r.

126 Žodis pabrauktas pieštuku, vadinasi, ne Hildebranto.

127 Žodis pabrauktas pieštuku, vadinasi, ne Hildebranto.

128 Hildebrantas 1865-10-25, 8v.

129 Hildebrantas 1865-10-25, 8r.

130 Hildebrantas 1865-10-25, 8r–8v.

131 Hildebrantas 1865-10-25, 9r.

Kaip VSM būtų galima papildyti „tinkamais“ antspaudais, kiek anksčiau buvo sugalvojęs Bezsonovas: „Председатель Археологической Комиссии П. А. Безсоновъ, въ одномъ изъ Сентябрскихъ засѣданій, уже предложилъ членамъ отпечатать и отбирать акты¹³² съ печатями, съ такъ называемыми ‘привѣсистыми’ и просто тисненными“ („Archeografijos komisijos pirmininkas Piotras Aleksejevičius Bezsonovas viename iš rugsėjo mėnesį vykusių susirinkimų komisijos nariams jau pasiūlė atantspauduoti ir atrinkti aktus su antspaudais – tiek su vadinamaisiais kabančiais, tiek tiesiog užspaustais“)¹³³. Iš Tiškevičiaus muziejuje buvusių numizmatiką pristatančių vitrinų naujajam muziejui tiko tik viena – rusiškų monetų kolekcija: „Изъ десяти нумизматическихъ витринъ, только одна, двойная, занята Русскими монетами и требуетъ пополненія“ („Iš dešimties numizmatikos stendų tik viena (dviguba) užpildyta rusiškomis monetomis ir prašosi būti papildyta“)¹³⁴.

Ekspozicijos kulminacija turėjo tapti etnografijai skirta VSM ekspozicija (žr. 17 pav.). Hildebranto nuomone, ji turi būti įrengta kuo skubiau. ŠVK publikai reikia parodyti tiek „vietinius rusiškus“ („мѣстные¹³⁵ Русскіе“), tiek „bendrarusiškus“ („обще¹³⁶-Русскіе“) daiktus: „сравненіе Великорусской одѣжды, утвари и проч. съ Западнорусскою было бы поучительно, и болѣе бы связывало и роднило“ („didžiarusiškų ir vakarų rusiškų drabužių, padargų ir kt. palyginimas turėtų pamokomąją reikšmę ir daugiau jungtų ir giminiuotų“)¹³⁷. Pirmuosius eksponatus būtų galima pasiskolinti iš Rumiancevo muziejaus Maskvoje, o antruosius surinktų vietiniai taikos tarpininkai ir mokytojai¹³⁸. Paradoksalu, bet kaip tik į Rumiancevo muziejų po trejų metų ir bus išgabenta pirmoji ir vertingiausia buvusio Tiškevičiaus muziejaus rinkinių dalis¹³⁹.

Ir galutinė Hildebranto išvada:

Изъ этаго отзыва объ Виленской Археологической Коллекціи видно, что она, въ настоящемъ ея положѣніи и состояніи, крайне бѣдна и убога, почти¹⁴⁰ во всѣхъ отношеніяхъ (за исключеніемъ каменнаго оружія), но главное – пропитана насквозь ненаучнымъ и не-Русскимъ духомъ.

Vertimas

Iš šio atsiliepimo apie Vilniaus archeologijos kolekciją matyti, kad dabartine savo būkle ji yra visais atžvilgiais labai vargana ir skurdi (išskyrus akmens ginklus), tačiau svarbiausia – kiauurai persigėrusi nemokslinė ir nerusiška dvasia¹⁴¹.

Džiaugėsi, kad vadinamoji Komisija VSM „sandėliui“ sutvarkyti jau baigia išvalyti nuo „šlamšto“ ir „puvėsių“, todėl visai prislopo ir nerusiška jo dvasia („Теперь, когда работы по очисткѣ Музея отъ хлама и гнили почти что у конца¹⁴², духа

132 Žodis įterptas.

133 Hildebrantas 1865-10-25, 9v.

134 Hildebrantas 1865-10-25, 9v.

135 Žodis pabrauktas pieštuku, vadinasi, ne Hildebranto.

136 Žodis pabrauktas pieštuku, vadinasi, ne Hildebranto.

137 Hildebrantas 1865-10-25, 9v–10r.

138 Hildebrantas 1865-10-25, 10r.

139 Griškaitė 2006, 42–44.

140 Žodžio pradžia taisyta.

141 Hildebrantas 1865-10-25, 11r.

142 Žodžio galas taisytas.

собранных лишняя витрина; лежали на
мушкет, на своем месте; расклапывают
их по ступню лопаты и обидное.

V. Отделъ Печатей.

Этотъ отделъ состоитъ изъ почти
цѣлою скупками со множества печатей,
находящихся въ инвентаряхъ, свѣдѣль
и актовъ книгъ Виленскаго Цен-
тральнаго Архива, Представителъ Археоло-
гическаго Комиссiи, П. П. Басюковъ,
въ одною изъ сентябрьскихъ записокъ,
уже предложивъ членамъ отбирать
и отбирать ^{дѣти} въ печатяхъ, съ такъ на-
зываемыми „привѣстивши“ и прочо
тисненными.

VI. Отделъ Монетъ.

Изъ десяти нумизматическихъ витринъ,
только одна, двойная, занята Русскими
монетами и требуетъ пополненiя.

VII. Этнографическiй Отделъ.

Важность и необходимость скорой
закупки этого отдела несомнен-
ны. Следуетъ только помнить, чтобы
собранны были этнографическiе предметы
какъ многочисленныя Русскiе, такъ и общерусскiе:
сравненiе Великорусскiй обрядовъ, утвари
и проч. съ Западнорусскима быль бы и по-

В. П. Ходяковъ о томъ, что въ архивѣ
есть скупки печатей, и
каковыя скупки. Записки о Виленскомъ Архивѣ.

17 pav. Piotro Hildebranto rankraščio (Vilnius, 1865-10-20)

Виленская Археологическая Коллекция (Vilniaus archeologijos kolekcija)

fragmentas; 22,6 × 37,0 cm;

VUB RS: f. 46, b. 254, 9v

этого совѣмъ не слышно“)¹⁴³. Vylėsi, kad komisijai baigus darbą ir pasirėmus jo išdėstytomis VSM ekspozicijos gairėmis, „Vilnius pirmą kartą akivaizdžiai susipažins su tiesa – mokslinė ir istorinė“ („Вильна впервые познакомится наглядно съ правдою – научною и историческою“)¹⁴⁴.

Atrodė, kad VSM ekspozicijos ateitį modeliuo patyręs muziejininkas ir reformatorius, tačiau tai buvo tik universiteto nebaigęs dvidešimt penkerių VŠA valdininkas, samprotavęs, kaip „reikėjo“. Dar akivaizdžiau užsakomasis Hildebranto plano pobūdis išryškėjo po trejų metų, kai laikraštyje *Виленскій вѣстникъ* šio dokumento pagrindu paskelbė rašinį „Виленскій музей древностей“ (*Vilniaus senienų muziejus*)¹⁴⁵. Nors pavadinimas suponavo, kad bus kalbama apie VSM, trečdalis rašinio buvo skirtas „vadinamajam lenkų reikalui“ („о такъ называемомъ польскомъ дѣлѣ“)¹⁴⁶. Hildebrantas yra piktinosi liberalia Sankt Peterburgo spauda, kuri ŠVK bajoriją vadino „kilniais kankiniais, didvyriais ir t. t.“ („благородными мучениками, героями и т. д.“) ir kuri piktinosi Tiškevičiaus atstatydimu¹⁴⁷. Rėmėsi savo patirtimi ir prieštaravo tokiai nuomonei; sakė, kad ŠVK bajorija visai ne lenkai, o tik jais apsimetantys („полякующіе“), o vietos liaudis yra rusai, nieko bendra neturintys su bajorija, ir kaip tik dėl šios priežasties jie „masiškai, tiesiog parapijomis, pereina į stačiatikybę“ („цѣлыми толпами и приходами принимаютъ православіе“)¹⁴⁸. Labai blogai atsiliėpė tiek apie Tiškevičių, tiek apie Kirkorą. Dar aštriau nei tarnybiniame rašte kritikavo antirusišką ir antiliaudišką ankstesnę muziejaus ekspoziciją; ekspoziciją „kuri primena tik šlėktišką praeitį, o jai iš paskos neišvengiamai – ir lotynizmą, o ir ryšį, nors jau tik buvusį, su Lenkija“ („напоминающемъ единственно старину шляхетскую, а за нею неминуемо и латинство, и связь, хотя проживитую, здѣшняго края съ Польшею“)¹⁴⁹. Apskritai teisingo muziejaus reorganizavimą – „tokia priešiška ir nemokslinė Muziejaus narių veikla negalėjo daugiau tęstis“ („такая дѣятельность членомъ Музея, враждебная и ненаучная, не могла далѣе продолжаться“)¹⁵⁰. 1865 m. tarnybiniame rašte Kirkoro parengtą VSM katalogą tik analizavo, o šiame rašinyje iš jo tyčiojosi; sakė, kad tik 1865 m., kai buvo sudaryta vadinamoji Komisija VSM sutvarkyti, paaiškėjo didžiuliai šio darbo trūkumai. Anot Hildebranto, Kirkoras Tiškevičiaus komandą, kuri tame kataloge „matė kažką nepaprastą, kažką labai puikaus, klasiško“ („черезъ-чуръ замѣчательное, классическое“) ir kuri jam tris kartus už tai labai karštai dėkojo („три раза благодарили г. Киркора и кланялись ему чуть-чуть не въ ноги“), tiesiog argavo: „Изъ всего этого слѣдуетъ: помимо безпардонной польской лжи, поругавшейся въ настоящемъ случаѣ надъ наукою, г. Киркоръ поставилъ себя и своихъ достойныхъ товарищей

143 Hildebrantas 1865-10-25, 11r.

144 Hildebrantas 1865-10-25, 11v.

145 Гильтебрандтъ 1866а, [be puslapių numeracijų].

146 Гильтебрандтъ 1866а, [be puslapių numeracijų].

147 Гильтебрандтъ 1866а, [be puslapių numeracijų].

148 Гильтебрандтъ 1866а, [be puslapių numeracijų].

149 Гильтебрандтъ 1866а, [be puslapių numeracijų].

150 Гильтебрандтъ 1866а, [be puslapių numeracijų].

Здесь увидима „Намеченная Новоев“
Сими Сми Сми Сми Сми редовный защитный
в Краковском университете, его защитный
субъект при академии наук, описаний
управления, и пр. О трудах восточного
немецкого Директора и Голландского
описавших статьи от профессора
профессора Варшавских и Киевских.
Впрочем о восточных трудах Дирек-
тора, описавших от восточных
гиду, восточных от восточных.

Статьи и письма восточных восточных
по восточным адресу, на восточных
(Петру Андр. Голландскому).

Кстати, ~~восточных~~ восточных
восточных защитный от археологических
защитный восточных от Краков,
Познань и Мазовь, т.е. от восточных
актов и документов, восточных
исторических от восточных восточных.
Каждый, акты восточных земель, от
восточных земель?

Во восточных восточных
восточных восточных, как восточных
академии. Наме восточных
общество восточных от восточных
уже десятилетия восточных академии
от восточных от восточных
восточных от восточных

316

вспущено; по основан до сих поръ
небнр. Омъ Наместника Особыхъ
поученъ и воевать, и казенъ. Недавно
и возмущенъ в разнъ, и знае
сущаго в аме еаднъ стое.

Остаетъ и изъясненъ къ воевъ
указаненъ и предаденъ.

Н. Писаревъ

П. С. Станба анч ааръ имененно
получитъ до перода апроба
(свад. стое).

въ самое постыдное положение“ („Iš viso to seka, jau nekalbant apie įžūlų lenkišką melą, kad šiuo atveju pasityčiojęs iš mokslo, ponas Kirkoras save ir savo garbingus bičiulius pastatė į pačią gėdingiausią padėtį“)¹⁵¹.

Sankt Peterburge Hildebrantas ir Kirkoras prasilenkė – kai 1871 m. pirmasis atvyko iš Vilniaus, antrasis jau buvo išvykęs į Krokuvą. Tačiau mūsų dienas pasiekė penki 1876 m. rašyti Hildebranto laišakai Kirkorui¹⁵² (žr. 18–20 pav.). Susirašinėjimo tema – Kirkoro publikacijos Slavų labdarybės draugijos Sankt Peterburgo komiteto (rus. *Санктъ-Петербургскій комитетъ Славянскаго благотворительнаго обществва*) knygų spausdinimo komisijos leistame leidinyje *Славянскій сборникъ* (*Slaviškas rinkinys*)¹⁵³. Hildebrantas buvo šio leidinio (iš viso pasirodė trys tomai: 1875, 1876 ir 1877) sudarytojas ir redaktorius. Hildebranto laišakai Kirkorui visada baigiami taip arba beveik taip: „Примите увѣреніе въ совершенномъ моимъ къ вамъ уваженіи и искренней преданности. П. Гильтебрандтъ“ („Priimkite mano didelės pagarbos ir nuoširdaus atsidavimo Jums patikinimą. P. Hildebrantas“)¹⁵⁴. Įprasta mandagumo frazė Hildebranto ir Kirkoro „archeologinio bendravimo“ kontekste skamba labiau nei dirbtinai. Priešingai nei Kirkorui, Hildebrantui vadinamieji archeologiniai dalykai buvo tik epizodas.

4. FOLKLORININKAS. Pirmasis atskira knyga Vilniuje paskelbtas Hildebranto darbas – minėtas liaudies dainų rinkinys *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ*¹⁵⁵ (žr. 21 pav.). Rašyta ir tai, kad vieni amžininkai leidinį kritikavo (Bezsonovas), o kiti – gyrė (Semevskis). Prieš tai šią medžiagą Hildebrantas kriptonimu „П. А.“ dalimis 1866 m. paskelbė laikraštyje *Виленскій вѣстникъ*¹⁵⁶. Tais pačiais metais leidinio redakcija šias publikacijas išleido ir atskira knyga, o tai rodo, kad VŠA šis darbas buvo sutiktas palankiai. Nors nereikia pamiršti, kad Hildebrantas buvo ne tik nuolatinis šio laikraščio autorius, bet ir redaktoriaus Zabelino pavaduotojas. Knygos pratarmė baigta rašyti 1866 m. liepos 16 d., o pirmoji publikacija laikraštyje išspausdinta vasario 9 d. (paskutinė – spalio 29 d.), taigi tikriausiai rinkinį rengti spaudai pradėjo metų pradžioje, o išleido pačiame gale.

Iš viso paskelbė 300 liaudies dainų, 151 priežodį ir patarlę bei 93 mįsles. Visa kūryba – baltarusių, ukrainiečių (Hildebranto nuosekliai vadinamų „mažarusiais“) kalbomis ir vadinamąja Zabludovo tarme¹⁵⁷. Daugiausia dainų – ukrainiečių kalba

151 Гильтебрандтъ 1866a, [be puslapių numeracijos].

152 Hildebrantas [1876]-03-03; Hildebrantas [1876]-03-24; Hildebrantas [1876]-04-03; Hildebrantas [1876]-04-30; Hildebrantas [1876]-09-19.

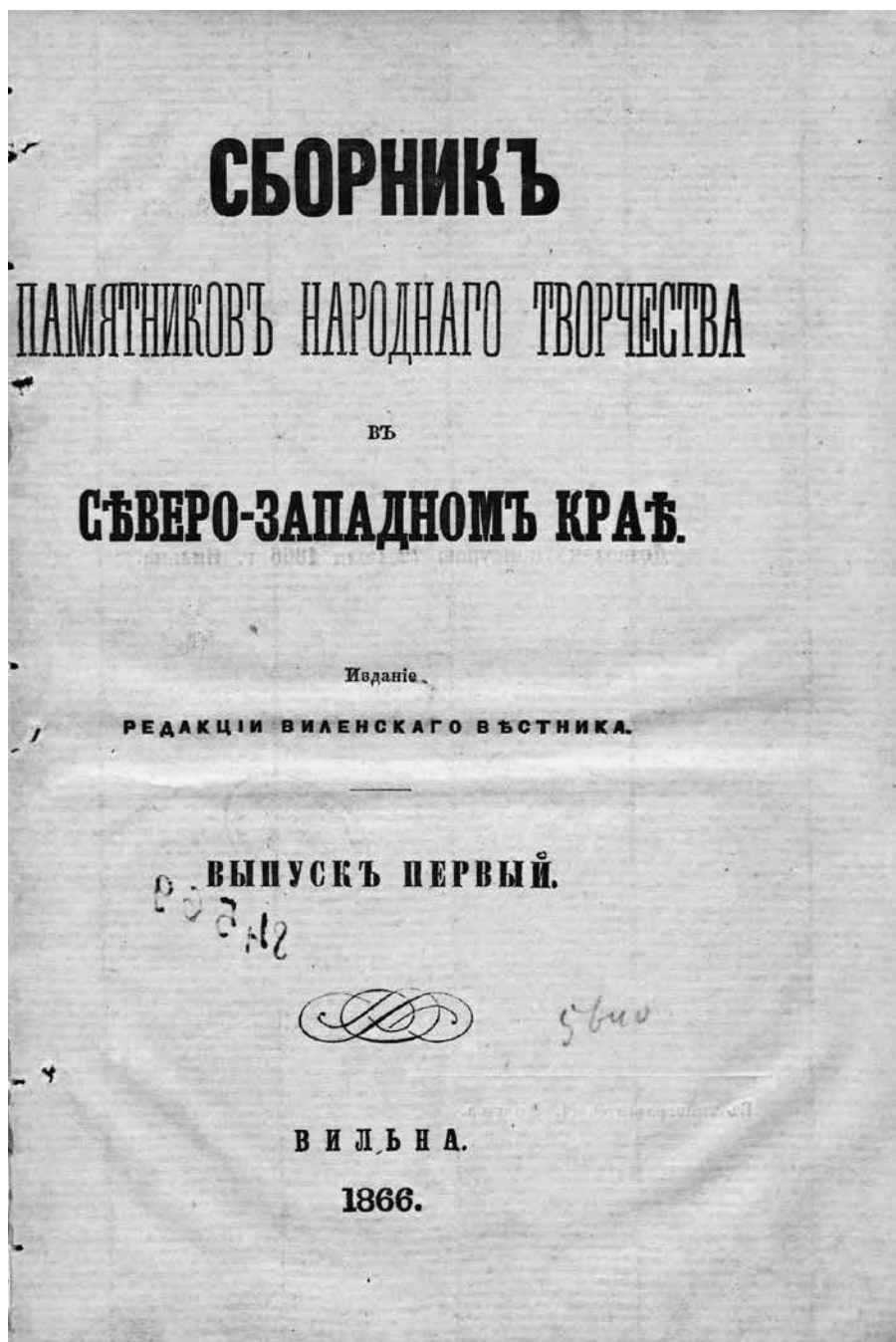
153 Киркоръ, 1876b; Киркор, 1876a.

154 Hildebrantas [1876]-03-03, 313r.

155 [Гильтебрандт] 1866d.

156 [Гильтебрандт] 1866b. Hildebrantas spaudoje pasirašydavo ir kriptonimu „П. Г.“ bei trumpiniu „П. Г-ндтъ“.

157 Hildebranto laikais šia tarme kalbėjo apie keturiasdešimties kaimų gyventojai Palenkėje, Zabludovo (Gardino gubernija, Balstogės apskritis) miesto apylinkėse. Zabludovo tarmė tada buvo įvardijama arba kaip labiausiai nutolusi nuo ukrainiečių („mažarusių“), arba kaip tarpinė tarp baltarusių ir ukrainiečių („mažarusių“). Daugiau apie tai žr. Лесів 1997, 292–295, 333, 338, 385. Hildebrantas rašė: „По языку и произношенію жители эти отличаются рѣзко отъ своихъ сосѣдей, такъ что рѣчь

21 pav. Piotro Hildebranto sudaryto rinkinio *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* (*Liaudies kūrybos paminklų Šiaurės vakarų krašte rinkinys*, Vilnius, 1866) antraštinis lapas; 19,8 × 13,3 cm; LMAVB RSS: L-19/1774

(162), kiek mažiau – baltarusių (122) ir visai mažai – Zabludovo tarpe (16)¹⁵⁸. Medžiaga buvo surinkta Vilniaus, Gardino ir Minsko gubernijose, savo ruožtu daugiausia slavų apgyvendintose apskrityse (Kobryno, Brastos, Slanimo, Belsko, Pružanų, Balstogės, Valkavysko, Dysnos, Vileikos, Naugarduko ir Pinsko). Knygos sudarytojas žadėjo, kad kitų trijų ŠVK gubernijų – Kauno, Vitebsko ir Mogiliavo – liaudies kūryba bus paskelbta antroje knygoje (nepaskelbė)¹⁵⁹. Visą medžiagą gausiai pakomentavo, skrupulingai nurodė pagalbininkus ir pateikėjus. Daugiausia dainų surinko Maladečinos mokytojų seminarijos ir Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės seminarijos studentai. Tarp leidinio rėmėjų buvo ir minėtų vardų, kaip antai: Kornilovas, Zabelinas, Kotovičius (tada dar Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės seminarijos studentas), bet buvo ir neminėtų, pavyzdžiui: Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bei Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos auklėtinis, o vėliau ir profesorius, publicistas, vienas iš Vakarų rusizmo („западнорусизм“) ideologų Michailas Kojalovičius (Михаил Оципович Коялович, 1828–1891), Turovo evangelijos radėjas (tada – VŠA neetatinis mokytojas), konfiskuotos Teodoro Narbuto (Teodor Mateusz Narbutt, 1784–1864) asmeninės bibliotekos katalogo sudarytojas, o dabar Sankt Peterburgo universiteto Istorijos ir filologijos fakulteto studentas Nikolajus Sokolovas (Николай Иванович Соколов, 1837–1904)¹⁶⁰.

Hiltebrantas parašė ir 105 puslapių (!) apimties pratarbę. Kelis puslapius skyrė folkloro tyrimų svarbai apskritai. Apgailestavo, kad civilizacijai smelkiantis ir į paprastų žmonių gyvenimą, prarandamas liaudies kūrybos autentiškumas, todėl ragino kuo skubiau užrašinėti žodinių folklorą („нужно спѣшить записываниемъ устной старины, удаляющейсѣ съ каждымъ днемъ отъ насъ“¹⁶¹). Neslėpė arpaudo, kad pirmieji ŠVK krašto folkloro rinkėjai ir tyrėjai nebuvo rusai: „Первый починь въ этомъ дѣлѣ былъ сдѣланъ Поляками, и разумѣется, былъ сдѣланъ по-своему, по ихнему“ („Pirmieji iniciatyvos šiame reikale ėmėsi lenkai ir, žinoma, viską padarė savaip, pagal save“)¹⁶². Ypač kritikavo 1851 m. Vilniaus universiteto auklėtinio, pedagogo ir folkloristo Romualdo Zenkevičiaus (Romuald Zienkiewicz, 1811–1868) Kaune išleistą Pinsko apylinkių liaudies dainų rinkinį¹⁶³. Piktino knygos parengimas: baltarusiškos dainos perrašytos lotyniškais raidėmis, o greta pateiktas ypač prastas, nes „neįtikėtinais sudarkytas“ („до-нелзя искаженный“), vertimas į lenkų kalbą¹⁶⁴. Anot Hiltebranto, Zenkevičiaus vertimas „atsidavė [katalikų] bažnyčia ir lenkiškais kantičkomis“ („вѣяло костѣломъ и польскими кантычками“), o to tiesiog negali būti krašte, kur iš dešimties gyventojų aštuoni yra stačiatikiai¹⁶⁵.

ихъ имѣть полное право на названіе
Заблудовскаго говора“ („Savo kalba ir tarti-
mi šie gyventojai stipriai skiriasi nuo savo
kaimynų, todėl jų kalba turi visas teises
būti vadinama *Zabludovo tarpe*“).
Žr. [Гильтебрандт] 1866с, XXII.

¹⁵⁸ [Гильтебрандт] 1866с, VIII.

¹⁵⁹ [Гильтебрандт] 1866с, CV.

¹⁶⁰ Daugiau apie jį žr. Griškaitė 2006, 38,
išn. 81; Griškaitė 2020, 264–265, 285 ir kt.

¹⁶¹ [Гильтебрандт] 1866с, IV.

¹⁶² [Гильтебрандт] 1866с, IV.

¹⁶³ [Zieńkiewicz] 1851. Daugiau apie Zenkevi-
čių, jo tyrimus ir kitus išleistus folklorinius
rinkinius, kurių, tikėtina, Hiltebrantas net
nežinojo, žr. Griškaitė 2013, 329–330.

¹⁶⁴ [Гильтебрандт] 1866с, IV.

¹⁶⁵ [Гильтебрандт] 1866с, V.

Šiame kontekste Hildebrantas savo knygą *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* vadino išskirtine – liaudies kūrybą pateikė autentiškai, rusiškomis raidėmis. Džiaugėsi, kad ŠVK liaudies kalba tokia artima ir beveik visiškai suprantama „didžiarusiui“ („При чтеніи этихъ пѣсень, вниманіе читателя останавливается на языкѣ ихъ, почти совершенно понятномъ для Великорусса“)166. O tai rodo šio krašto bendrystę su likusia Rusija: „Никакіе историческіе документы и изслѣдованія не могутъ доказать такъ наглядно и осязательно ту кровную и неразрывную связь сѣверо-западной и средней Россіи“ („Jokie istoriniai dokumentai ir tyrimai negali taip aiškiai ir apčiuopiamai įrodyti amžinos šiaurės vakarinės ir vidurinės Rusijos kraujo giminystės“)167. Dainos „bendrarusiškos“ („общерусскія“) ne tik savo kalba, bet ir turiniu bei forma, o tai dar vienas įrodymas, „kiek [ne]pagrįstos ir [ne]pamatuotos lenkų pretenzijos į tenykštę liaudį“ („на-сколько основательны и состоятельны притязанія польскія на здѣшній народъ“)168. Rado dar ir trečią bendrystės įrodymą – dainose beveik neatsispindi istoriniai įvykiai, nepavyko rasti ir karo dainų, o tai reiškia, kad „šis kraštas iki pat XIII a. su visa tuomete Rusia gyveno bendrą gyvenimą“ („край этотъ жилъ общею со всею тогдашнею Русью жизнью вплоть до XIII в.“)169.

Hiltebrantas tryško empatija, kai citavo liaudies dainas, kurios rodė neapykantą „lenkų ponams“, ypač „pirmajam ponui Jogailai“, Lenkijai pardavusiam Vakarų Rusią („первый панъ, запродавший Западную Русь Полякамъ“) ir taip išdavusiam tėvynę170. Kaip tik dėl šios priežasties po penkerių metų Bezsonovas viešai pavadino Hiltebrantą „polonofagu“, t. y. „lenkų ėdiku“. Bet pavadino ir „žydgraužiu“. Buvęs Vilniaus rabinų mokyklos direktorius, kuris, kaip minėta, rodė ypač didelį palankumą šiai tautai (simpatija žydams, beje, buvo abipusė, kaip antai, laiške Aksakovui Bezsonovas rašė, kad Vilniaus rabinai jį nešioja ant rankų, o Vilniaus generalgubernatorius Konstantinas Kaufmanas (Константин Петрович фон Кауфман, 1818–1882) jį juokais vadina „Šiaurės vakarų rabinu“171), pasipiktino rinkinyje *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* demonstruojama neapykanta ne tik lenkams, bet ir žydams172. Ir tikrai pirmoji Hiltebranto knyga – žydofobiška. Nors apgailestavo, kad paskelbė tiek nedaug liaudies nuomonę apie žydus atspindinčių kūrinį (žadėjo šią spragą ištaisyti antrajame tome), tačiau pakako ir to, ką pateikė. Priešiškumą žydams rodė jau pirmas šiai temai skirtas sakinyus: „Теперь перейдемъ къ Евреямъ или, какъ называетъ ихъ повсемѣстно русскій народъ, Жидамъ“ („Dabar pereikime prie judėjų, arba, kaip kad juos visur vadina rusų liaudis, – žydų“)173. Kadangi medžiagos turėjo nedaug, padarė istorinę digresiją apie žydų įsikūrimą šiame krašte ir Lietuvos valdovų jiems suteiktas privilegijas. Pagrindinius faktus nurašė iš Narbuto ir Juozapo Jaroševičiaus (Józef Jaroszewicz, 1793–1860), tačiau priešingai nei šie du istorikai, Lietuvos valdovus kaltino, kad jie aps-

166 [Гильтебрандт] 1866с, VIII.

167 [Гильтебрандт] 1866с, XVIII.

168 [Гильтебрандт] 1866с, XX.

169 [Гильтебрандт] 1866с, XXVI.

170 [Гильтебрандт] 1866с, XXVIII.

171 Долбилов 2010, 558.

172 Griškaitė 2023, 341.

173 [Гильтебрандт] 1866с, XXXVII.

kritai įsileido šią „piktžaidę“ („язва“)¹⁷⁴. Nes žydai tapo tokiais pat liaudies engėjais kaip ir „lenkų ponai“: „Съ этого времени Евреи посыпались въ здѣшній край какъ яблоки съ яблони, давя и прибывая крестьянство“ („Nuo to laiko judėjai šiame krašte pasipylė kaip obuoliai nuo obels ir pradėjo smaugti ir engti valstiečius“)¹⁷⁵. Kaltino žydus lupikavimu, kontrabanda, pinigų padirbinėjimu, valstiečių žemių grobimu, liaudies girdymu smuklėse, net panieka stačiatikių tikėjimui ir retoriškai klausė: „можетъ ли здѣшнее крестьянство простить и забыть въковыя еврейскія насилія и оскорбленія?“ („ar gali čionykščiai valstiečiai atleisti ir užmiršti ilgaamžę žydų prievartą ir įžeidinėjimus?“)¹⁷⁶. Taigi buvo visiškai priešingos nuomonės nei anksčiau jo mentorius, o dabar – nedraugas Bezsonovas. Beje, knygoje *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Стѣверо-Западномъ краѣ* paminėtas ir jis – tik ne kaip pagalbininkas ar pateikėjas, o kaip asmuo, pasisavinęs ir išsivežęs į Maskvą keturiasdešimt Maladečinos mokytojų seminarijos studentų užrašytų liaudies dainų. Hildebrantas reikalavo jas gražinti, o apie šį faktą sakė sužinojęs iš buvusio šios seminarijos vadovo, o dabar laikraščio *Виленскій вѣстникъ* redaktoriaus Zabelino, kuris dainas asmeniškai perdavė Bezsonovui¹⁷⁷.

Dar viena vagyste buvusieji kolegos (kuris konkrečiai – neaišku) Bezsonovą apkaltino 1869 m., nors jis jau treji metai dirbo Maskvos universiteto bibliotekoje. Istorią tokia: po 1864 m. pavasarį Sankt Peterburge įvykusio asmeninio pokalbio su Muravjovu, kuris Bezsonovo paprašė pasidaruoti Vilniuje, spalio pradžioje čia atvyko „apsižiūrėti“ ir savo akimis įsitikino, kad VSM buvo „lenkų rankose“ („въ Польскихъ рукахъ“) ir kad naujai kuriamoje VVB visai nebuvo rusiškų leidinių¹⁷⁸. Nutarė klaidą atitaisyti. VŠA globėjas Kornilovas jam skyrė 500 sidabro rublių, kad iš Maskvos bukinistų nupirktų senų rusiškų knygų. Nupirko, 1865 m. atvežė į Vilnių ir sukrovė į sandėlį, kuriame buvo laikomos po sukilimo konfiskuotos bibliotekos. Ir štai 1869 m. pradžioje buvo suabejota, ar tikrai tos knygos yra VVB ir ar tikrai lėšos buvo panaudotos pagal paskirtį. VŠA globėjas Sergijevskis kreipėsi į Maskvos universiteto rektorių Sergejų Barševą (Сергей Иванович Баршев, 1808–1882), kuris paprašė Bezsonovo pasiaiškinti¹⁷⁹. Šis pateikė visus įrodymus (pirktų knygų sąrašą, ataskaitą liaudies švietimo ministrui, kaip ir finansinę ataskaitą ir kt.) ir savo ruožtu pareikalavo patvirtinti, kad knygų tikrai nėra VVB. Patikrinus paaiškėjo, kad tai buvo šmeižtas. Išliko toks Hildebranto raštelis: „Двадцать старопечатныхъ изданій, купленныхъ въ Москвѣ П. А. Безсоновымъ для Виленской Публичной Библиотеки, состоятъ на лицо всѣ. Вильна 5 Мая 1869 г.“ („Dvidešimt senųjų spausdintų leidinių, kuriuos Piotras Aleksejevičius Bezsonovas nupirko Maskvoje Vilniaus viešajai bibliotekai, visi yra vietoje. Vilnius, 1869 m. gegužės 5 d.“)¹⁸⁰. Iš viso Bezsonovas į Vilnių atvežė 59 knygas, iš kurių 20 buvo ypač retos¹⁸¹. Kaip tik jas ir saugojo tada

174 [Гильтебрандт] 1866с, XLI.

175 [Гильтебрандт] 1866с, XLI.

176 [Гильтебрандт] 1866с, XLIII.

177 [Гильтебрандт] 1866с, CIV, išn. 43.

178 Bezsonovas 1869-03-15, 13r–13v.

179 Barševas 1869-04-01, 4r.

180 Hildebrantas 1869-05-05, 20r.

181 [Autorius nenurodytas] 1869-03-15, 21r–24r.

VVB ŠVS vadovo pareigas pradėjęs eiti Hildebrantas. Toks pat nepagrįstas galėjo būti ir kaltinimas dėl pasisavintų Maladečinos mokytojų seminarijos studentų užrašytų liaudies dainų¹⁸².

Minėtina ir tai, kad iš pradžių Kornilovas buvo žadėjęs Bezsonovui skirti ne 500, o 700 sidabro rublių, todėl šis ketino iš Maskvos dailininko restauratoriaus Nikolajaus Podkliučnikovo (Николай Иванович Подключников, 1813–1877) VSM nupirkti dar ir stačiatikių kryžių kolekciją¹⁸³. Nenupirko.

5. ISTORINIŲ DOKUMENTŲ MEDŽIOTOJAS. Kornilovas ypač dėliaugėsi, kai Hildebrantas vienoje VSM nišoje, už knygų lentynų, „netikėtai atrado“ („неожиданно нашель“)¹⁸⁴ kunigaikščių Sapiegų archyvą:

Привезенный изъ мѣстечка Деречина и переданный Генераль-губернаторомъ В. И. Назимовымъ въ Музей фамильный архивъ князей Сапѣговъ лежалъ до послѣдняго времени въ безпорядкѣ, въ двухъ глубокихъ, сырыхъ и темныхъ нишахъ, совершенно скрытыхъ отъ глазъ посѣтителей полками книгъ. О существованіи этого архива я узналъ только въ декабрѣ 1866 г. Помощникъ архивариуса центральнаго архива П. А. Гильтебрантъ [sic! – R. G.], учитель гимназіи В. [sic! – R. G.] Л. Миротворцевъ и наставникъ Семинаріи Ф. Г. Елеонскій, посвятившіе нѣсколько мѣсяцевъ 1867 г. разбору этаго архива, нашли въ немъ чрезвычайно много русскихъ писемъ и другихъ матеріаловъ самаго ранообразнаго историческаго и юридическаго содержанія.

Vertimas

Iš Dziarečyno miestelio [Gardino gubernija, Slanimo apskritis – R. G.] atvežtas ir generalgubernatoriaus Vladimiro Ivanovičiaus Nazimovo Muziejui perduotas Sapiegų giminės archyvas iki šiol gulėjo netvarkytas dviejose giliose, drėgnose ir tamsiose nišose, knygų lentynomis visiškai paslėptas nuo lankytojų akių. Apie archyvo egzistavimą sužinojau tik 1866 m. gruodį. Centrinio archyvo archyvaro padėjęjas Piotras Andrejevičius Hildebrantas, gimnazijos mokytojas Afanasijus Lvovičius Mirotvorcevas ir seminarijos dėstytojas Fiodoras Gerasimovičius Jeleonskis, kurie 1867 m. keletą mėnesių skyrė šio archyvo tvarkymui, rado jame labai daug rusiškų laiškų ir kitos pačios įvairiausios istorinės ir juridinės medžiagos¹⁸⁵.

Vilniaus gimnazijos lotynų kalbos mokytojas Afanasijus Mirotvorcevas (Афанасій Львович Миротворцев, ~1830–1886) vėliau kuruos ir VSM archeologijos kolekciją,

182 Panašūs kaltinimai Bezsonovui, tada jau Charkivo universiteto profesoriui, buvo mesti ir po to, kai 1882 m. Imperatoriškajai viešajai bibliotekai Sankt Peterburge jis dovanojo du Jurijaus Križaničiaus (kroat. Juraj Križanić; rus. Юрий Крижанич, tarp 1617 ir 1619–1683) rankraščius, kurie Vladimirovo teigimu, saugoti Tiškevičiaus laikų VSM, bet vėliau kažkur prapuolė

(suprask – iš Vilniaus ir juos išsivežė Bezsonovas). Žr. Lisowski 1932, 67, išn. 17. Bezsonovas dar prieš atvykdamas į Vilnių daug nuveikė skelbdamas Križaničiaus kūrybinį palikimą. Žr. Griškaitė 2023, 303–305.

183 Bezsonovas 1869-03-15, 13v.

184 [Корнилов] 1908a, 367, išn. 1.

185 [Корнилов] 1901, 191–192.

o dar vėliau taps Žemutinio Naugardo gimnazijos direktoriumi. Savo ruožtu Hildebranto kolega Vilniaus stačiatikių dvasinės seminarijos dėstytojas Fiodoras Jeleonskis (Федор Герасимович Елеонский, 1836–1906) taps Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos profesoriumi ir garsiu Šventojo Rašto tyrėju¹⁸⁶. Gyvenimo gale Kornilovas nurodė dar kelias Sapiegų archyvo tvarkymo aplinkybes. Pasirodo, dokumentai buvo sudėti į dėžes ir iš VVB nugabenti į jo paties butą („Этот архивъ уложили въ ящики и перевезли на мою квартиру“)¹⁸⁷. Hildebrantas ir jo kolegos po darbo valandų ten juos ir aprašinėjo (darbas tęsėsi 1867 m. sausį–gegužę¹⁸⁸). Neštitis namo ne tik knygas, bet ir archyvinius dokumentus buvo įprasta praktika. Ilgainiui tai tapo pretekstu įvairioms tarnybinėms intrigoms. VVB, VCA ir VKSATS fonduose apstu skundų, kuriuose vienas darbuotojas skundžia kitą knygų ar dokumentų praradimu ar net vagyste¹⁸⁹.

Didžioji Sapiegų archyvo dalis iš Dziarečyno dar 1837 m. buvo išvežta į prieš trejus metus Sankt Peterburge įsteigtą Archeografijos komisiją. Tai padarė Vilniaus, o vėliau ir Gardino civilinis gubernatorius Grigorijus Doppelmajeris (Григорий Гаврилович Дощельмайер, 1789–1849). Karjerą pradėjo Užsienio reikalų kolegijos archyve Maskvoje, o kai tapo aukštu valdininku, senų dokumentų nuolat ieškojo ir „jam patikėtose gubernijose“¹⁹⁰. Taigi VVB „rasti“ dokumentai buvo tik milžiniško archyvo likutis. Tačiau Kornilovas šioje istorijoje mini ir Vilniaus generalgubernatorių Vladimirą Nazimovą (Владимир Иванович Назимов, 1802–1874). Konkrečius žingsnius dėl šio archyvo išsaugojimo ir atgabenimo į Vilnių žengė Tiškevičius, tačiau ne be VLAK tikrojo nario Nazimovo pagalbos. Idėją pervežti į Vilnių Sapiegų archyvą Tiškevičiaus subrandino dar 1852 m., kai nuodugniai apžiūrėjo visus Gardino archyvus, o įgyvendino po šešerių metų – į VSM archyvas buvo atvežtas 1858 m. kovo 10 d., tačiau ne iš Dziarečyno, kaip rašo Kornilovas, o iš tuometės jo saugojimo vietos – Valstybės turtų ministerijos Gardino gubernijos izdo rūmų. Krovinys svėrė 200 pūdų (1 pūdas – 16,3805 kg), o dokumentų apyrašai sudarė 12 knygų¹⁹¹. Vėliau Hildebrantas rašė, kad dėl didelės apimties ir kompetentingų žmonių stokos, Sapiegų archyvas devynerius metus pragulėjo VSM visai nenaudojamas („Въ теченіи девяти лѣтъ, никто и не подумалъ извлечь изъ него какую нибудь пользу“)¹⁹². Kiek anksčiau Vilniaus spaudoje skelbtame straipsnyje, norėdamas pailustruoti Tiškevičiaus muziejaus darbuotojų aplaidumą ir nekompetenciją, pavartojo ir žodį „trūnijo“ („сопрѣвалъ“):

Такъ наприим. въ одной изъ нишъ сопрѣвалъ въпродолженіе многихъ лѣтъ Деречинскій князей Сапѣговъ архивъ (около 200 пудовъ), давшій, при разборѣ, цѣлый большой шкафъ русскаго письма (не говоря уже о содержаніи) XVI вѣка и такой же шкафъ интересной и интимной переписки мѣстныхъ и польскихъ магнатовъ, занимавшихъ государственныя должности, а также и особъ коронованныхъ (по большей части XVIII вѣка).

186 Daugiau apie Mirotvorceva žr. Griškaitė 2006, 58–60.

187 [Корнилов] 1908a, 367, išn. 1.

188 [Гильтебрандт] 1871b, IV.

189 Griškaitė 2006, 47.

190 Griškaitė 2021, 220.

191 Griškaitė 2016, 335–336.

192 [Гильтебрандт] 1871b, IV.

Vertimas

Taip, pavyzdžiui, vienoje nišoje daugybę metų trūnijo kunigaikščių Sapiegų Dziarečyno archyvas (apie 200 pūdų). Kai jį sutvarkėme, visą didelę spintą prikrovėme XVI amžiuje rusų kalba rašytų dokumentų (o ką jau kalbėti apie turinį) ir tokią pat spintą įdomios ir intymios valstybines pareigas ėjusių vietos ir lenkų magnatų, taip pat karūnuotų asmenų, korespondencijos (daugiausia XVIII amžiaus)¹⁹³.

Hiltebranto naratyvas toks: ankstesniame muziejuje rusų kalba rašyti dokumentai buvo slepiami nuo lankytojų akių, o eksponuoti daugiausia tik tie, kurie atspindėjo „lotynizmo istoriją“ („относящихся по большей части къ исторіи латинства“)¹⁹⁴. Tačiau iš 1865 m. skelbtos Tiškevičiaus muziejaus ataskaitos gerai žinojo, kad saugoti ir rusų kalba rašyti rankraščiai. Pradėjo paieškas muziejaus patalpose („я предпринялъ поиски въ стѣнахъ бывшаго музея“), kurios tęsėsi visus metus ir davė rezultatų¹⁹⁵. Be Sapiegų archyvo, panašiose vietose pavyko aptikti ir daugiau rusišku dokumentų: „въ ящикахъ, шкафахъ, нишахъ, сырыхъ и темныхъ, искусно заставленныхъ книжными полками, найдены были русскія пергаминныя грамоты и другіе важныя документы“ („dėžėse, spintose, nišose, drėgnose ir tamsiose, meistriškai užstatytose knygų lentynomis, buvo rasta pergamentų rusų kalba ir kitų svarbių dokumentų“)¹⁹⁶.

Įkvėptas Hiltebranto „atradimų“, 1867 m. vasarą Kornilovas jį išsiuntė (kartu su Mirotvorcevu) į Nesvyžių (taip pat Minsko gubernija, Slucko apskritis) apžiūrėti asmeninį kunigaikščių Radvilų archyvą. Įspūdį darė tiek erdvios ir sausos, dargi rezetomis kvepiančios, archyvo patalpos („на окнахъ стоятъ цвѣты, по преимуществу резеда, совершенно уничтожающіе архивный запахъ“), tiek milžiniškas ten saugomų dokumentų kiekis, tiek ideali vidinė tvarka: visi dokumentai suskirstyti pagal rūšis (istoriniai, juridiniai, administraciniai, korespondencija, pergamentai) ir aprašyti¹⁹⁷. Bet apskritai „Nesvyžiaus ekspedicija“ („Несвижская экспедиція“) nuvyė:

XV и XVI вѣкахъ между грамотами встрѣчается десятка три-четыре русскихъ грамотъ, большею частью купчихъ крѣпостей на земли; изъ нихъ нѣсколько я списалъ и съ двухъ снялъ снимки, интересныя для исторіи мѣстнаго письма и языка; словомъ, русскаго языка очень мало въ Несвижскомъ архивѣ, а русскаго православнаго духа и совсѣмъ нѣтъ.

Vertimas

Tarp XV ir XVI amžiaus dokumentų yra kokios trys ar keturios dešimtys rašytų rusų kalba – daugiausia žemės pirkimo aktai. Keletas, kuriuos nurašiau, o dviejų padariau nuotraukas, yra įdomūs kaip vietos raštijos ir kalbos pavyzdžiai. Tačiau trumpai tariant, Nesvyžiaus archyve rusų kalbos labai mažai, o rusiškos stačiatikiškos dvasios ir visai nėra¹⁹⁸.

193 Гильтебрандтъ 1869с, 80.

194 Гильтебрандтъ 1869с, 80.

195 Гильтебрандтъ 1869с, 80.

196 Гильтебрандтъ 1869с, 80.

197 [Гильтебрандт] 1867-06-27, 367.

198 [Гильтебрандт] 1867-06-27, 368.

Tiesa, rado 88 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono, Trakų vaivados, Vilniaus kašteliono, Oršos mūšio laimėtojo (1514) kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio (~1460–1530) laiškus, dvi dešimtis Slucko kunigaikščių ir kitų svarbių istorinių asmenybių korespondencijos, tačiau čia laukė dar didesnis nusivylimas: „но досаднѣ всего, что даже и въ XVI вѣкѣ эти лица уже писали по польски; не смотря на это, что интереснѣйшія изъ поименованныхъ писемъ я назначилъ къ перепискѣ“ („bet arnaudžiausia, kad net ir XVI amžiuje tie asmenys rašė lenkiškai; nepaisydamas to, pačius įdomiausius iš šių laiškų liečiau perrašyti“)¹⁹⁹. Nesvyžiuje dokumentus perrašinėjo ne tik jis pats su Mirotvorcevu, bet dar trys pasamdyti raštininkai („писцы“)²⁰⁰. 1869 m. dar kartą bus komandiruotas į Nesvyžių²⁰¹ ir abiejų ekspedicijų medžiagą 1870 m. paskelbs atskiru leidiniu²⁰².

Patekti į asmeninį Radvilų archyvą nebuvo paprasta. Kornilovas idėją brandino nuo 1864 m.²⁰³ Reikalai pasistūmėjo tik po poros metų, kai tarpininkaujant Vilniaus generalgubernatoriui Baranovui 1866 m. rugpjūčio pradžioje prasidėjo susirašinėjimas su tuomečiais Nesvyžiaus bendrasavininkais – kunigaikščiu Leonu Jeronimu Radvila (Leon Hieronim Radziwiłł; rus. Лев Людвигович Радзивилл, 1808–1884) ir Peteriu Dominikusu Ludwigu zu Sayn-Wittgensteinu (rus. Петр Львович Витгенштейн, 1831–1887) dėl leidimo VŠA darbuotojams apsilankyti šioje atminties institucijoje. Kornilovas taip rašė apie vadinamosios Nesvyžiaus ekspedicijos svarbą:

Въ Несвижскомъ Замкѣ / Слуцкаго уѣзда, Минской Губерніи / хранится весьма важный для исторіи Западной Россіи архивъ. Въ немъ, кромѣ фамилійныхъ документовъ дома Князей Радзивилловъ, находятся важные Государственные акты бывшаго королевства Польскаго и Великаго Княжества Литовскаго. Къ этому архиву имѣли доступъ нѣкоторые польскіе ученые, но изъ русскихъ ученыхъ никто не проникалъ въ него²⁰⁴. Ученый пересмотръ Несвижскаго архива и обнаруженіе важнѣйшихъ его документовъ было бы величайшею заслугою для русской исторической науки.

Vertimas

Nesvyžiaus pilyje (Minsko gubernija, Slucko apskritis) saugomas Vakarų Rusijos istorijai labai reikšmingas archyvas. Be kunigaikščių Radvilų giminės dokumentų, jame yra svarbių buvusios Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių aktų. Šiuo archyvu naudojosi kai kurie lenkų mokslininkai, tačiau ten neprašiskverbė nė vienas rusų mokslininkas. Mokslinis Nesvyžiaus archyvo peržiūrėjimas ir svarbiausių jo dokumentų paviešinimas būtų pats didžiausias nuopelnas rusų istorijos mokslui²⁰⁵.

199 [Гильтебрандт] 1867-06-27, 368.

200 [Гильтебрандт] 1867-06-27, 369.

201 Гильтебрандтъ; Миrotворцевъ 1870b, VIII.

202 Гильтебрандтъ; Миrotворцевъ 1870a.

203 Гильтебрандтъ; Миrotворцевъ 1870b, VII.

204 Žodžiai pabraukti pieštuku, vadinasi, ne Kornilovo.

205 Kornilovas 1866-12-10, 14r.

Sayn-Wittgensteinas sutiko įsileisti VŠA darbuotojus į Nesvyžiaus archyvą, bet su sąlyga, jeigu tokį leidimą duos ir Radvila. Problema buvo išspręsta tik pačioje gruodžio pabaigoje per šio kunigaikščio vizitą Vilniuje²⁰⁶. Tad nesunku įsivaizduoti azartą, su kuriuo Hildebrantas vyko į Nesvyžių, – kaip ir apmaudą, kai rado vos vieną kitą „Vakarų Rusijos istorijos mokslui“ svarbų dokumentą. Tačiau bent iš dalies Kornilovo noras išsipildė – pirmieji rusai „mokslininkai“ į elitinį archyvą pateko.

Taigi Hildebrantas, priešingai nei Avraamkos ir Supraslio metraščių radėjas Aleksandras Račinskis (Александр Викторович Рачинский, 1826–1877) ar Turovo evangelijos radėjas Sokolovas, už VSM sienų didelių atradimų nepadarė. Tačiau į ekspedicijas vyko ir toliau. Kaip antai, 1867 m. vasarą tuo pačiu tikslu buvo išsiųstas į Kauno guberniją, iš kur, be smulkių dokumentų, „atvežė apie penkiolika istorinio-politinio turinio rankraščių“ („привезшаго, помимо мелких документовъ, до пятнадцати рукописей историко-политическаго содержания“)²⁰⁷. Nežinia, kokiais metodais vadovavosi rinkdamas dokumentus, bet 1878 m., jau gyvendamas Sankt Peterburge, turėjo aiškintis dėl į VVB jo atvežtų dokumentų iš Kuznicos miestelio (Gardino gubernija, Sokulkos apskritis), nes gyventojai reikalavo juos grąžinti²⁰⁸. Priešingai nei Golovackis, Kotovskis, Jeleonskis, Sokolovas ar Sprogis, pats niekada nieko nedovanojo nei VVB, nei VSM²⁰⁹.

6. ARCHEOGRAFAS

6.1. AMBICINGAS SUMANYMAS. Minėta, 1866 m. rugsėji – 1867 m. gruodį Hildebrantui buvo leista laikinai, vietoj Nikotino, kol bus paskirtas naujas VKSATS pirmininkas, eiti šios institucijos nario pareigas. Minėta ir tai, kad ir ši kartą paskyrimas buvo formalus, nes Kornilovas jam buvo numatęs (taip pat neformaliai) VVB RS vedėjo postą – skyriaus, kurį Hildebrantas turėjo sukurti. Naujos pareigos sutapo su leidinio *Археологическій сборникъ* (visas pavadinimas – *Археологическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* (Vilniaus švietimo apygardos leidžiamas dokumentų, susijusių su Šiaurės vakarų Rusijos istorija, archeografinis rinkinys 1–14, Vilnius, 1867, 1869–1870, 1874, 1900, 1902, 1904) leidyba (žr. 22 pav.). VŠA globėjo nuomone, VKSATS daugiausia skelbė VCA saugomus dokumentus, bet jų buvo ir Hildebranto kuriamame VVB RS. Generalgubernatoriui Baranovui pritarus, 1866 m. spalio mėnesį Kornilovas subūrė leidybinę grupę, kurios veikla buvo finansuojama iš dar Muravjovo paskirto 25 000 sidabro rublių fondo „naudingiems leidiniams ir mokslo komandiruotėms“ („на полезныя изданія и ученыя командировки“)²¹⁰. Pirmaisiais šios grupės nariais tapo Mirotvorcevas, Hildebrantas ir Jeleonskis²¹¹. Dirbo labai intensyviai ir jau pirmaisiais metais išleido keturis (!) leidinio tomus²¹². Ir tikrai antraš-

206 Kornilovas 1866-12-10, 14v; Kornilovas 1866-12-26, 15r.

207 Гильтебрандтъ; Елеонскій; Миротворцевъ 1867, V.

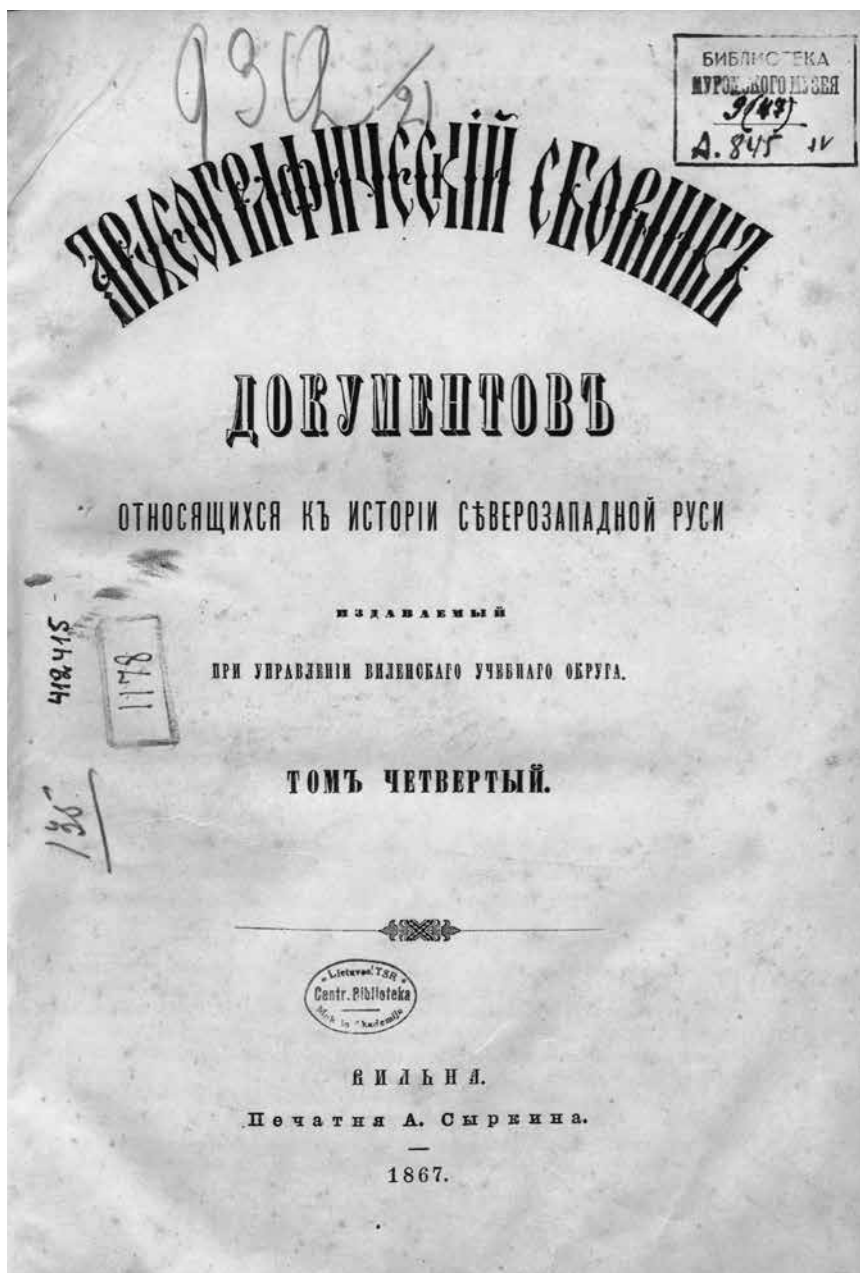
208 Sergijevskis 1878-02-14, 64r.

209 [Dovanų VVB ir VSM knyga] 1867–1914, 1v, 3r, 4v, 5r, 5v ir kt.

210 Миловичовъ 1910, 18–19.

211 Гильтебрандтъ; Елеонскій; Миротворцевъ 1867, IV.

212 Миловичовъ 1910, 19.

22 pav. Leidinio *Археологическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго учебнаго округа* (*Vilniaus švietimo apygardos leidžiamas dokumentų, susijusių su šiaurės vakarų Rusijos istorija, archeografinis rinkinys*) ketvirtojo tomo (Vilnius, 1867) antraštinis lapas; 28,0 × 18,5 cm;
LMAVB: 062501/4

tiniuose lapuose įspausta 1867 m. data, tačiau negalima nekreipti dėmesio ir į šiuos Hildebranto žodžius:

Всѣ четыре тома были начаты въ 1867 году. Первый (начатый въ концѣ мая) вышелъ къ ноябрю 1867 г., а второй, третій и четвертый (начатые въ августѣ, ноябрѣ и декабрѣ) къ июлю, 1868 г. Къ этому надо прибавить, что двое изъ издателей были отвлекаемы отъ печатанія археографическими поѣздками въ минскую (Несвижъ) и ковенскую губ. лѣтомъ 1867 года.

Vertimas

Visi keturi tomai buvo pradėti rengti 1867 m. Pirmasis (pradėtas gegužės gale) pasirodė 1867 m. lapkritį, antrasis, trečiasis ir ketvirtasis (pradėti rugpjūtį, lapkritį ir gruodį) – 1868 m. liepą. Dar reikėtų pridurti, kad du leidėjai 1867 m. vasarą turėjo atitraukti nuo leidybinio darbo, nes vyko į archeografines keliones Minsko (Nesvyžius) ir Kauno gubernijose²¹³.

Taigi tik pirmasis tomas (!) pasirodė 1867 m. Neaišku, kodėl reikėjo klastoti laidos datą ir dar neaiškiau, kodėl Hildebrantas po poros metų apie tai prabilo viešai. Bet tariamai didelis (nors ir ne toks didelis kaip atrodė žvelgiant formaliai) tempas, gana gera kokybė ir nedideli leidybiniai kaštai (visi keturi tomai kainavo tik 5292 sidabro rublius) padarė įspūdį Sankt Peterburge – labai gerai apie šį darbą atsiliepė Imperatoriškoji Rusijos mokslų akademija – paskelbti dokumentai „išsklaido dirbtinę miglą ir istorinį melą, pateikia daugybę nenuginčijamų ir akivaizdžių įrodymų, kad Šiaurės vakarų kraštas yra rusiškas ir stačiatikiškas“ („разсѣиваютъ напускную тьму и историческую ложь, представляя массу неопровержимыхъ и очевидныхъ доказательствъ, что Сѣверо-Западный край русскій и православный“)²¹⁴. Apie visus keturis tomus gerai atsiliepė ne tik Kojalovičius, bet ir istorikas, etnografas, publicistas ir panslavistinės ideologijos šalininkas Nikolajus Kostomarovas (Николай Иванович Костомаров, 1817–1885), istorikai Aristas Kunikas (vok. Ernst Eduard Kunick; rus. Арист Аристович Куник, 1814–1899) ir Afanasijus Vyčkovas (Афанасий Федорович Бычков, 1818–1899)²¹⁵. Po Kornilovo išvykimo leidyba kiek sulėtėjo, bet tomai buvo leidžiami toliau: 1869–1874 m. pasirodė dar šeši (t. 5, Vilnius, 1869; t. 6–9, ten pat, 1870; t. 10, ten pat, 1874).

Hildebrantas pratarms parašė pirmajam (kartu su Mirotvorcevu ir Jeleonskiu), ketvirtajam ir septintajam (kartu su Mirotvorcevu) tomams²¹⁶. Pirmojo įžangoje aptarė projekto sumanymą, gyrė Kornilovą už suorganizuotas mokslines ekspedicijas po ŠVK, džiaugėsi, kad dar galima rasti gana daug senovinių rankraščių („Число археографическихъ мѣстонахожденій въ Западной Россіи и количество сохранившагося здѣсь древне-рукописнаго матеріала весьма обильно“)²¹⁷. Pateikė informaciją apie būsimų tomų turinį ir triumfavo dėl vis gausėjančios leidybinės grupės.

213 Гильтебрандтъ 1869с, 81, išn. 2.

214 Cit. iš: Миловидовъ, 1910, 19–20.

215 Гильтебрандтъ 1869с, 81.

216 Гильтебрандтъ, Елеонскій, Миротвор-

цевъ 1867; Гильтебрандтъ 1867а; Гильтебрандтъ; Миротворцевъ 1870b.

217 Гильтебрандтъ, Елеонскій, Миротворцевъ 1867, [III].

Pirmajame tome buvo paskelbti 167 dokumentai, kurių pobūdį rodė net ir jų grupavimas. Svarbiausias pluoštas atspindėjo Stačiatikių Bažnyčios istoriją ŠVK: fundacijos stačiatikių bažnyčioms, „Stačiatikybės suvaržymai“ („Притѣсненія, чинимыя Православію“)²¹⁸, „Stačiatikybės tvirtybė, nepaisant visų pastangų ją išvesti iš kelio“ („Стойкость Православія, не смотря на всѣ усилія къ совращенію“)²¹⁹ ir t. t. Antra grupė buvo skirta politinei istorijai: Šiaurės vakarų Rusios santykiai su „Didžiąja Rusija“ („Отношенія правительства Сѣверо-Западной Руси къ Великой Россіи“)²²⁰, t. y. Maskvos valstybė (Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste), šio krašto gyventojų rusų („Русскаго населенія здѣшняго края“)²²¹ požiūris į Didžiąją Rusiją, Polocko prekybiniai ryšiai su Maskva ir t. t. Trečio skyriaus dokumentai atspindėjo bendruomeninį Šiaurės vakarų Rusios gyvenimą. Vienuoliktą sudarė asmeninė korespondencija rusų kalba. Buvo ir „neutralių“ dokumentų, kaip antai: apie amatininkų cechus, valstiečių ir miestiečių buitį, gaisrus, burtininkavimą, dvarų inventorių. Antrasis rinkinio tomas²²² taip pat buvo daugiausia skirtas Stačiatikių Bažnyčios istorijai, o iš dalies ir jos kovai su Rytų Apeigų Katalikų Bažnyčia (unitais): „относятся къ исторіи Православія и отчасти Уніи, по преимуществу въ Сѣверо-Западной Руси“²²³. Tomą parengė Jeleonskis – Hildebranto pavardės neminėjo visai. Trečiajame tome buvo paskelbti 143 panašia tvarka sugrupuoti dokumentai, tik daugiau dėmesio skirta pramonei, prekybai ir kasdieniam gyvenimui²²⁴. Tomo pratarmės autorius Mirotvorcevas nurodė ir konkretų Hildebranto indėlį – padėjo atrinkti dokumentus ir suredagavo pirmąją tomo dalį („Въ подборѣ этого тома и въ редакціи первой его половины принималъ участіе завѣдующій Рукописнымъ Отдѣленіемъ Виленской Публичной Библіотеки П. А. Гильтебрандтъ“)²²⁵.

Ketvirtajame, tik Hildebranto (be pagalbininkų) parengtame rinkinio tome (paskelbti 108 dokumentai), – beveik identiškas dokumentų grupavimas, t. y. ir vėl prioritetas teikiamas Stačiatikių Bažnyčios ir politinei istorijai. Tik Maskvos valstybė vadinama ne „Didžiąja Rusija“, o „Rytų Rusia“²²⁶. Įdėti ir du Žemaičių bajorų skundai dėl jiems taikomų suvaržymų ir penki dokumentai apie žydus²²⁷. Apie pastaruosius atrinkti tik tokie šaltiniai, kurie atitiko Hildebranto nuostatas, išdėstytas dar rinkinyje *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ*.

Ypač svarbus Hildebrantui buvo septintasis leidinio *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* tomas²²⁸, sudarytas tik iš Nesvyžiaus archyvo 1867 m. ir 1869 m. atsivežtos medžiagos. Kaip ir 1867 m. birželio 27 d. laiške Kornilovui, įvedamajame straipsnyje neslėpė susižavėjimo puikiai tvarkoma Radvilų at-

218 Гильтебрандтъ, Елеонскій, Миротворцевъ 1867, VI.

219 Гильтебрандтъ, Елеонскій, Миротворцевъ 1867, VI.

220 Гильтебрандтъ, Елеонскій, Миротворцевъ 1867, VII.

221 Гильтебрандтъ, Елеонскій, Миротворцевъ 1867, VII.

222 Елеонскій 1867а.

223 Елеонскій 1867b, [III].

224 Миротворцевъ, Гильтебрандтъ 1867.

225 Миротворцевъ 1867, XVII.

226 Гильтебрандтъ 1867b, IX.

227 Гильтебрандтъ 1867b, XIII.

228 Гильтебрандтъ, Миротворцевъ 1870а.

minties institucija²²⁹. Padarė digresiją ir į Nesvyžiaus pilies istoriją – rėmėsi Mykolu Balinskiu (Michał Wincenty Feliks Baliński, 1794–1864)²³⁰. Akcentavo faktą, kad 1772 m. iš Nesvyžiaus išvežta Radvilų biblioteka sudarė pagrindą įkurti Imperatoriškąją viešąją biblioteką Sankt Peterburge²³¹. Prisiminė ir epizodą, kai Radvilų archyvas buvo atvežtas į Vilnių (1814 m. vasario 28 d. Vilniuje buvo įsteigta Radvilų komisija (lenk. *Prokuratoria Generalna Poradziwiłłowakiey Massy*); iškilmingai atidaryta 1817 m. sausio 14 d.; į Nesvyžių archyvas gražintas 1838 m.). Vis dėlto ironiškai atsiliepė apie tuometį Radvilų komisijos sekretorių, o vėliau ir jos generalinį prokurorą, istoriką, šaltinių leidėją Mikalojų Malinovskį (Mikołaj Malinowski, 1799–1865): „Въ Вильнѣ Радзивиловскимъ архивомъ завѣдываль извѣстный ученый собиратель древностей (это обстоятельство не лишено важности) Николай Малиновскій“ („Vilniuje Radvilų archyvui vadovavo žinomas mokslingas senienu *rinkikas* [aplinkybė ne be svarbos] Mikalojus Malinovskis“)²³². Apie VSM ir VLAK komandą taip rašyti buvo kone privalu.

Po pirmosios ekspedicijos į Radvilų archyvą Hildebrantas apgailestavo, kad beveik nerado medžiagos Stačiatikių Bažnyčios ir ŠVK istorijai. Nekaip sekėsi ir per antrąją ekspediciją. Iš viso per abu kartus su Mirotvorcevu (ir šį kartą samdė raštininkus) nukopijavo 400 dokumentų, tačiau į septintąjį leidinio tomą įdėjo tik 279²³³, nes visi kiti parsivežti dokumentai buvo susiję su evangelikų, žydų, jėzuitų ir Radvilų giminės istorija (taigi nurašinėjo ne tik rankraščius rusų kalba). Kaip išskirtinį septintojo tomo bruožą nurodė „intymumą“ („интимность“), nes skelbė daug asmeninės korespondencijos²³⁴. Tačiau „intymių“ laiškų autoriai – solidūs: Rusijos armijos vyriausieji vadai, pasiuntiniai, vietininkai, o jų laiškų turinys – „Šiaurės vakarų Rusios stačiatikių bažnyčių ir parapijų gypimas“ („писанныхъ въ защиту православныхъ церквей и приходовъ Сѣверо-Западной Руси“)²³⁵. Kiti korespondentai – Kyjivo metropolitai, Mogiliavo vyskupai, Polocko arkivyskupai, Slucko archimandritai ir t. t.²³⁶ Vis dėlto gausiausiai ir svarbiausiai šio tomo (kaip ir ankstesnių) dokumentais vadino tuos, kurie pasakojo stačiatikybės istoriją buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje („Наиболѣе же значительное количество изъ помещенныхъ въ предлагаемомъ томѣ документовъ относится къ исторіи православія въ С-Западной Руси“)²³⁷. Kaip ir tuos, kurie dar ir dar kartą patvirtino „visiems žinomą neginčijamą faktą, kad šlovingasis susijungimas ‘lygių su lygiais, laisvų su laisvais’ nei daugiau, nei mažiau yra melas“ („тотъ общеизвѣстный, непререкаемый фактъ, что пресловутое соединеніе ‘равныхъ съ равными и вольныхъ вольными’ есть

229 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, IV–V.

230 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, V–VI.

231 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, V, išn. 2.

232 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, V–VI.

233 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, VIII.

234 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, IX.

235 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, XIII.

236 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, XIV.

237 Гильтебрандтъ, Миrotворцевъ 1870b, X.

не болѣ какъ ложь“)²³⁸. Taip Hildebrantas rašė apie Liublino seimą (žodžius „Люблинскаго сейма“ taip pat retino)²³⁹.

Viskas rodo, kad pratarinę rašė Hildebrantas. Mirotvorcevas gal tik pridėjo vieną kitą sakinį ar paryškino vieną kitą smulkmeną. Tačiau abiem tai buvo paskutinis rinkinio tomas. Todėl pabaigoje karštai dėkojo visiems trims VŠA globėjams – Kornilovui, Batiuškovui ir Sergijevskiiui²⁴⁰. Visai įmanu, kad rinkinio *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* idėją Kornilovui pametėjo pats Hildebrantas, kuris nuolat jautė VKSATS ir VCA vadovų priešišumą ir siekį likviduoti VVB RS. Skelbdamas skyriuje saugomą medžiagą ir gaudamas palankių Sankt Peterburgo akademikų atsiliepiimų matė galimybę jį išsaugoti: „Важность рукописнаго отдѣленія въ составѣ библіотеки истекаетъ изъ его важности для науки“ („Rankraščių skyriaus bibliotekos sudėtyje svarba išplaukia iš jo svarbos mokslui“)²⁴¹.

6.2. TUROVO EVANGELIJA. 1869 m., t. y. laikotarpiu tarp keturių pirmųjų dokumentų rinkinio *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* tomų ir 1870 m. paskelbto septintojo tomo, Hildebrantas parengė ir išspausdino garsiausią savo leidinių – *Туровское Евангеліе одинадцатаго вѣка (Vieniolikto amžiaus Turovo evangelija)*²⁴² (žr. 23 pav.). Tai seniausias ir svarbiausias per Kornilovo organizuotas VŠA darbuotojų ekspedicijas rastas senosios slavų raštijos paminklas. Apskritai – vienas seniausių kirilika rašytų tekstų (vienas iš keturiolikos išlikusių XI a. rašto paminklų senąja bažnytine slavų kalba buvusioje Sovietų Sąjungos teritorijoje²⁴³) ir seniausia Lietuvoje, konkrečiai – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau – LMAVB; f. 19, b. 1), saugoma rankraštinė knyga, o tiksliau – tai, kas iš jos liko, nes liko tik 10 pergamentinių lapų (20 puslapių). Šis šventadieniams skirtų evangelijų skaitinių rinkinio fragmentas siejamas su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono, Lucko seniūno, Voluinės maršalo, Vilniaus kašteliono, Trakų vaivados kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio (apie 1460–1530) vardu ir atspindi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Stačiatikių Bažnyčios dvasinės ir materialinės gyvensenos, knygų kultūros ištakas. Turovo evangelija įtraukta į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ nacionalinį registrą²⁴⁴. 2009 m. švenčiant Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, knyga buvo restauruota²⁴⁵. XXI a. pradžioje Baltarusijos Respublikos užsienio reikalų ministerija dėjo pastangas grąžinti Turovo evangeliją į „tėvynę“ („на родину“), tačiau LMAVB atsisakė tai padaryti²⁴⁶.

Hildebrantas paskelbė daug šaltinių ir vėliau, dirbdamas Sankt Peterburge, bet istorijoje išliko kaip tik dėl Turovo evangelijos (kaip tik todėl nuspręsta šią aplinky-

238 Гильтебрандтъ, Миротворцевъ 1870b, X.

239 Гильтебрандтъ, Миротворцевъ 1870b, X.

240 Гильтебрандтъ, Миротворцевъ 1870b, XV.

241 Гильтебрандтъ 1869c, 81.

242 [Гильтебрандт] 1869e.

243 Petrauskienė 1966, 45–46; Labanauskienė 1994, 8.

244 Mašanauskienė 2023, 48.

245 Суша 2014, 117.

246 Суша 2014, 133.

51- C

ТУРОВСКОЕ ЕВАНГЕЛІЕ

ОДИННАДЦАТАГО ВѢКА

- I. Краткое извѣстіе о Туровскомъ Евангеліи.
II. Древній текстъ, съ современнымъ насупротивъ,
и съ отмѣнами по Остромирову Евангелію.

Редакция текста и объясненія

И. А. ГИЛЬТЕБРАНДА.

ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА-ПЕЧАТНИКА А. Г. СЫРКИНА.

В И Л Ъ Н А.

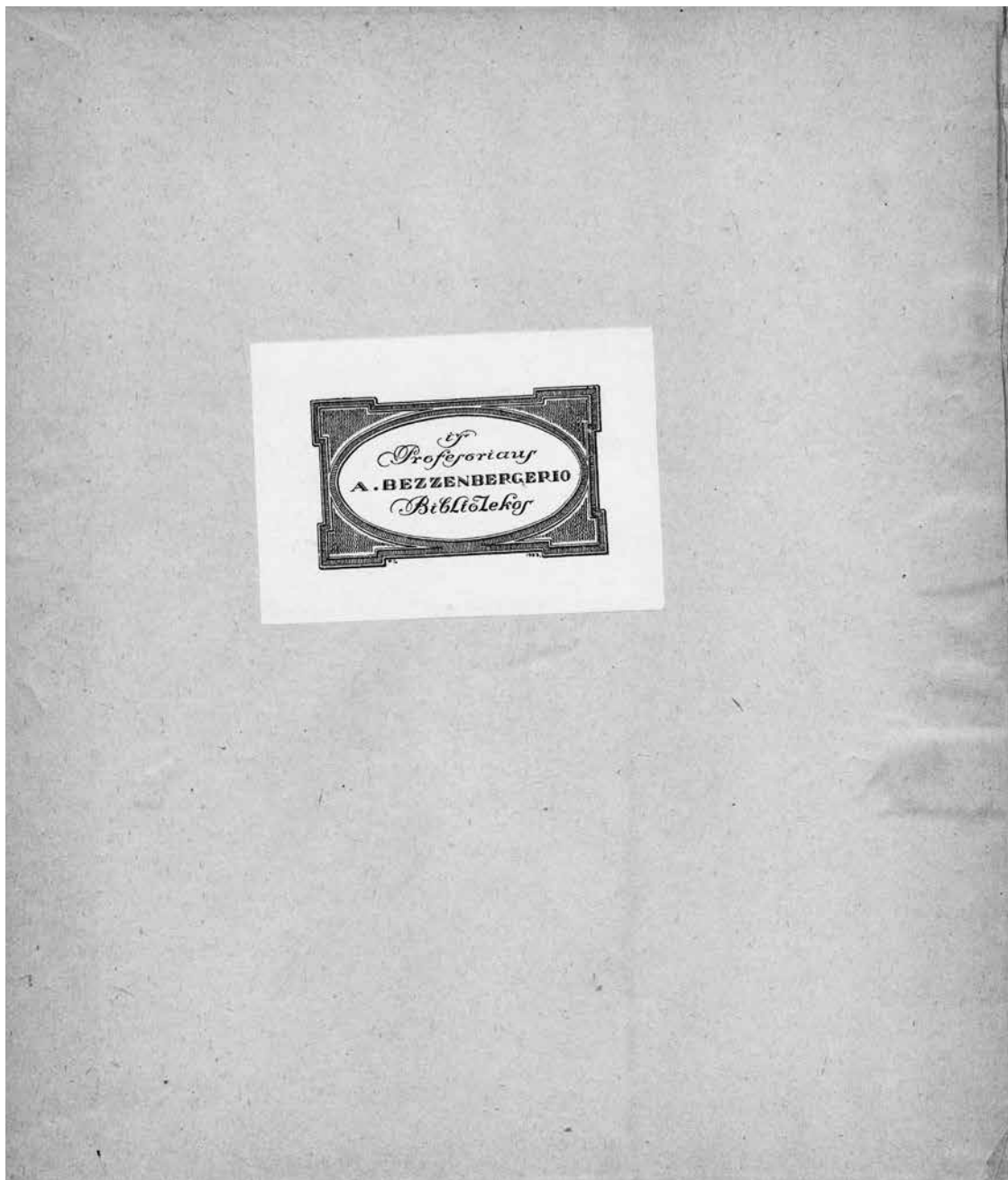
Печатня А. Г. Сыркина,

на Большой улицѣ, домъ Родковичевой, возлѣ Николо-Перепесенской церкви.

1869.

23 pav. Piotro Hildebranto parengto leidinio *Туровское Евангеліе одиннадцатаго вѣка* (Vienuoliktojo amžiaus *Turovo evangelija*, Vilnius, 1869) antraštinis lapas; 25,0 × 19,2 cm. Knyga anksčiau priklausė Vilniaus realinei mokyklai, vėliau – Vilniaus mokslo bičiulių draugijai; LMAVB RSS: L-19/2-365

331 *Turovo evangelijos leidėjas*
Piotras Hildebrantas (1865–1871)

24–25 pav. Leidinio *Туровское Евангеліе одиннадцатаго вѣка* (Vienioliktojo amžiaus Turovo evangelija, Sankt Peterburgas, 1868) antraštinis lapas ir lipdė su nuosavybės įrašu; 26,5 × 23,0 cm.

Knyga priklausė Adalberto Bezenbergerio (1851–1922) asmeninei bibliotekai, o vėliau atiteko Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) bibliotekai Kaune;

VUB: 902.5 (470) / T 885

ТУРОВСКОЕ ЕВАНГЕЛІЕ

ОДИННАДЦАТЫЙ ВѢКЪ.

8839

ИЗДАНІЕ ВІАЭНСКАГО УЧБЕНАГО ОУКРУГА.

E-217

E-1014

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

Я. П. ХИЛТЕБРАНТЪ.

1868

Литографія Бермелъева при Археологическ. Комиссiи.

bę akcentuoti ir straipsnio pavadinime). Kaip minėta, nebuvo šios senienos radėjas – evangeliją Turovo mieste (Minsko gubernija, Mozyriaus apskritis), Kristaus Atsimainymo cerkvėje, 1865 m. rado jo kolega Sokolovas²⁴⁷. Nors žodis „rado“ taip pat nėra tikslus, nes į Turovą Sokolovas vyko jau žinodamas, kad toks rašto paminklas egzistuoja (Kornilovą apie tai informavo minėtos cerkvės klebonas Železniakovskis; rus. „Желѣзняковскій“) ²⁴⁸. Pastarąjį faktą tyrėjai kažkodėl ignoravo, todėl vėliau ši istorija araugo ir kitomis istorijomis, pavyzdžiui, kad iš tikrųjų evangeliją vienoje iš Turovo šventovių, anglių dėžėje, rado kartu su Sokolovu ten vykęs Vilniaus gimnazijos piešimo ir braižybos mokytojas Vasilijus Griažnovas (Василий Васильевич Грязнов, 1836–1919), arba net abu kartu²⁴⁹. Ir dar viena versija – evangeliją anglių dėžėje rado ne Griažnovas, o pats Sokolovas²⁵⁰. Tačiau Hildebrantas radėju vadino tik Sokolovą: „Найдено оно въ 1865 г. Н. И. Соколовымъ въ Туровѣ“ („1865 m. Nikolajaus Ivanovičiaus Sokolovo rasta Turove“); „Открыто оно Н. И. Соколовымъ, который былъ посланъ въ археограчирескую поѣздку И. П. Корниловымъ“ („Rado ją Nikolajus Ivanovičius Sokolovas, kurį į archeografinę kelionę pasiuntė Ivanas Petrovičius Kornilovas“); „На долю Н. И. Соколова выпало, по нашему мнѣнію, большое счастье: ему принадлежитъ честь открытія туровскаго евангелія“ („Nikolajui Ivanovičiui Sokolovui, mūsų manymu, teko didelė laimė – jam priklauso Turovo evangelijos radimo garbė“) ²⁵¹.

1867 m. Turovo evangelija susidomėjo akademikas Izmailas Sreznevskis (Измаил Иванович Срезневский, 1812–1880), kuris patvirtino Sokolovo prielaidą, kad tai XI a. pergamentas ir paskelbė kelis fragmentus²⁵². Tais pačiais metais rinkinyje *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* evangelijos fragmentą įdėjo ir Hildebrantas²⁵³. 1868 m. Kornilovo iniciatyva Sankt Peterburge buvo išleista kokybiška Turovo evangelijos faksimilė (be pratarmės ir komentarų)²⁵⁴, tačiau spaustuvėje sumaišyti lapai: iš pradžių sudėti 6–10, o po to – 1–5²⁵⁵. Vienas šio reto leidinio egzempliorius šiuo metu saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – VUB RS) parankiniame fonde (žr. 24–25 pav.).

1868 m. laida VŠA nuvydė, todėl ryžosi parengti ir išleisti savo, o tiksliau – Hildebranto, jėgomis. Cenzorius – Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos rektorius archimandritas Eugenijus (tikr. Nikolajus Šerešilovas; Николай Демидович Шершилов *vel* Шершило *vel* Шерешило, 1826–1897) – leidimą spausdinti pasirašė 1869 m. rugpjūčio 22 d., taigi dar Batiuškovo laikais (Sergijevskis VŠA globėju paskirtas spa-

247 [Соколов] 1871, [111]. Sokolovo rašinyje nurodyta 1866 m. data. Matyt, įsivėlė korektūros klaida.

248 [Соколов] 1871, 112; [Соколов] 1898, 189.

249 Суша 2014, 110–111.

250 Лысенко 2014, 57; Маšanauskienė 2023, 48.

251 Гильтебрандтъ 1867a; 1869b, VIII; 1869c, 80.

252 Суша 2014, 111.

253 Гильтебрандтъ 1867a, 1–2.

254 Туровское Евангеліе одиннадцатаго вѣка, издание Виленскаго Учебнаго Округа, 1868.

255 Гильтебрандтъ 1869b, IX, išn. 8.

lio 24 d.). Hildebrantas ne tik tvarkingai sudėjo lapus, bet ir parašė pratarinę bei komentarus. Pratarinėje gyrė Kornilovą:

Туровское Евангеліе XI вѣка открыто въ 1865 году, во второй годъ управленія Ивана Петровича Корнилова Виленскимъ Учебнымъ Округомъ. Открыто оно при ближайшемъ его посредствѣ, благодаря его постоянному вниманію и личному участию въ дѣлѣ собиранія рукописныхъ памятниковъ въ Сѣверо-Западной Руси.

Vertimas

XI amžiaus Turovo evangelija buvo rasta 1865-aisiais, antraisiais metais, kai Vilniaus švietimo apygardą valdė Ivanas Petrovičius Kornilovas. Rasta jam tiesiogiai tarpininkaujant, dėl jo nuolatinio dėmesio ir asmeninio dalyvavimo renkant rankraštinius šiaurės vakarų Rusijos paminklus²⁵⁶.

Mūsų dienas pasiekė Hildebranto išleistos Turovo evangelijos egzempliorius su jo paties ranka 1869 m. lapkričio 29 d. Carskoje Selo įrašyta dedikacija Kornilovui:

Его Превосходительству
Ивану Петровичу Корнилову
Въ знакъ глубокаго и искренняго уваженія
Отъ издателя
Петра Гильтебрандта
Царское Село
29 Августа 1869 г.

Vertimas:

Jo Prakilnybei
Ivanui Petrovičiui Kornilovui
Kaip didelės ir nuoširdžios pagarbos ženklas
Nuo leidėjo
Piotro Hildebranto
Carskoje Selo
1869 m. rugpjūčio 29 d.²⁵⁷

Leidinys ypač prabangiai įrištas, o ketvirtame tamsiai žalios spalvos odiniame viršelyje aukso raidėmis išpaustas įrašas:

КОРНИЛОВУ
ВЪ ДЕНЬ ЕГО АНГЕЛА
29 Августа 1869 года.

²⁵⁶ Гильтебрандтъ 1869b, [V].

²⁵⁷ Cit. iš: Суша 2014, 150. Šio egzemplioriaus faksimilė įdėta kaip Sušos parengtos knygos priedas ([149]–[184]), tačiau nenu-

rodyta knygos originalo saugojimo vieta, tik puslapyje [149] matome signatūrą: „Ба 561“ ir lipdę „ЭК“.

Vertimas:

Ivanui Petrovičiui
KORNILOVUI
JO VARDINIŲ PROGA
1869 m. rugpjūčio 29 d.²⁵⁸

Tik Kornilovas gimė ne rugpjūčio 29 d., o 28 d. (senuoju stiliumi), nors Ivano vardinės buvo švenčiamos abi šias dienas. Taigi vasaros gale pasirodžiusią Turovo evangeliją rudens gale asmeniškai nuvežė ir įteikė savo globėjui.

Penkių puslapių pratarinėje „Краткое извѣстiе о Туровскомъ Евангелии“ („Trumpas žinios apie Turovo evangeliją“) Hildebrantas aptarė knygos radimo istoriją, datavimą (rėmėsi Sreznevskiu), aprašė išorę, atkreipė dėmesį į įdomesnes teksto vietas ir t. t. Grindė šios senienos svarbą ŠVK istorijai. Siūlė visoje Rusijos imperijoje Turovo evangeliją naudoti rusų literatūros pamokose, o VŠA įtraukti ir į mokymo programas – „kaip seniausią ir daugeliu atžvilgių tiesiog nuostabų bažnytinės slavų raštijos Šiaurės vakarų Rusijoje paminklą“ („какъ древнѣйшiй и во многихъ отношенiяхъ замѣчательный памятникъ церковно-славянскоi письменности въ Сѣверо-Западной Руси“)²⁵⁹. Nežinia, ar buvo pasinaudota Hildebranto rekomendacijomis, bet Turovo evangelija tapo svarbiausiu (Nr. 1) VVB eksponatu – buvo rodoma ne tik į ekskursijas atvykusiems mokiniams, bet ir imperatoriškosios šeimos bei vyriausybės nariams (knyga buvo eksponuojama bibliotekos skaityklos vitrinoje)²⁶⁰. Kaip antai, 1872 m. spalio 18 d. VVB ir VSM apsilankiusiam Liaudies švietimo ministrui Dmitrijui Tolstojui (Дмитрий Андреевич Толстой, 1823–1889), kuris pats buvo istorikas, todėl šiuo raštijos paminklu ypač susidomėjo, išklausė jo radimo istoriją ir ragino leisti kitus pergamentus, rašytus bažnytine rusų kalba²⁶¹.

Pirmuoju numeriu Turovo evangeliją Hildebrantas aprašė ir kataloge *Рукописное отдѣленiе Виленскоi Публичной Библиотеки (Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius)*²⁶². Į tame pat leidinyje pateiktų asmenų, vietų, dalykų išplėstinę rodyklę įtraukė ir su šio radinio istorija susijusius asmenis, pavyzdžiui, Kornilovą, Sokolovą, Sreznevskį, Syrkiną ir, žinoma, save patį: „Гильтебрандтъ, Петръ Андреевичъ, Завѣдующiй Рукописнымъ Отдѣленiемъ Виленскоi Публичной Библиотеки, имъ издано въ 1868 году [sic! – R. G.] Туровское Евангелие“ („Hildebrantas, Piotras Andrejevičius, Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjas, kuris 1868 m. [sic! – R. G.] išleido Turovo evangeliją“)²⁶³.

7. RANKRAŠČIŲ SKYRIAUS VEDĖJAS. Tiek skelbta Hildebranto kūryba, tiek archyviniai dokumentai rodo, kad jo būdą, o ir ambicijas, geriausiai atliepė VVB RS

258 Cit. iš: Суша 2014, [184].

259 Гильтебрандтъ 1869b, [V].

260 Суша 2014, 129–130.

261 [Autorius nenurodytas] 1872, 2r. Daugiau apie aukštųjų asmenų vizitus VVB ir jų dėmesį senosios slavų raštijos pamink-

lams, ypač Turovo evangelijai, žr. Мило-видовъ 1911, 37–42.

262 [Гильтебрандтъ] 1871c, [1]–4.

263 [Гильтебрандтъ] 1871c, 145–146; 161–162; 163; 136.

vedėjo pareigos. Už šią vietą buvo dėkingas Kornilovui. Todėl 1871 m. kataloge *Рукописное отделение Виленской Публичной Библиотеки* buvusį VŠA globėją vadino tikruoju VVB RS įkūrėju: „цѣлыя массы рукописей, двинутыя Иваномъ Петровичемъ съ разныхъ сторонъ, составили теперешнее Рукописное Отдѣленіе“ („daugybė rankraščių, Ivano Petrovičiaus pastangomis atkeliavusių iš įvairiausių vietų, sudarė dabartinį Rankraščių skyrių“); „почти каждая рукопись, каждый документъ обязаны своимъ нахожденіемъ въ Библиотекѣ Ивану Петровичу“ („beveik kiekvienas rankraštis, kiekvienas dokumentas už savo buvimą Bibliotekoje yra dėkingas Ivanui Petrovičiui“)²⁶⁴. Skyriuje tvarkėsi vienas, nes pavaldinių neturėjo, tik kartais samdydavo vieną kitą pagalbininką²⁶⁵. Anot Milovidovo, Hildebranto darbo vieta nebuvo maloni:

Первоначально рукописное отдѣленіе помѣщалось въ довольно сыромъ и темномъ залѣ, зарегистрированномъ буквою Б (нынѣ квартиры библиотечныхъ служителей). До 21 сентября 1861 г. здесь была кухня общихъ ученическихъ квартиръ, которую комиссія выпросила у г. попечителя уч. округа подѣ библиотечный залъ, отремонтировала его, соединила дверью съ вестибюлемъ музеума, но все же, какъ мы увидимъ ниже, это помѣщеніе совершенно не подходило подѣ библиотеку и рукописное хранилище.

Vertimas

Iš pradžių Rankraščių skyrius buvo gana drėgnoje ir tamsioje salėje, kurios numeris buvo pažymėtas raide „B“ (dabar – bibliotekos tarnautojų butai). Iki 1861 m. rugsėjo 21 d. čia buvo mokinių bendrabučio virtuvė [buvusio Vilniaus universiteto patalpose veikė ir gimnazija – R. G.], kurią komisija [LKVVBM – R. G.] iš Švietimo apygardos globėjo išsiprašė paversti bibliotekos sale, suremontavo ir durimis sujungė su muziejaus prieangiu, bet, kaip matysime toliau, ši patalpa visiškai netiko bibliotekai ir rankraščių saugojimui²⁶⁶.

Tačiau pats Hildebrantas darbo sąlygomis nesiskundė. VVB RS istorijai paliko tris svarbius tekstus: 1869 m. laikraštyje *Виленскій вѣстникъ* išspausdintą rašinį „Рукописное отделение Виленской Публичной Библиотеки“ (*Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius*)²⁶⁷, ne kartą cituotą katalogą *Рукописное отделение Виленской Публичной Библиотеки*²⁶⁸ (šiuo atveju svarbi įvedamoji dalis²⁶⁹) (žr. 26 pav.) ir brošiūrą *О Рукописномъ отдѣленіи Виленской Публичной Библиотеки (Apie Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrių)*²⁷⁰. Pastaroji ypač įdomi: viršelyje nurodyta, kad tai minėto katalogo pratarmės atspaudas, bet taip anaip tol nėra: atspaude išsakyta ir daug asmeninių nuoskaudų, kurių nėra katalogo pratarmėje (abu leidiniai tais pačiais 1871 m. išspausdinti Syrkino spaustuvėje).

Anot Hildebranto, iš pradžių VSM rado tik nedidelę spintą („небольшой шкафъ“), kurioje buvo „apie 40 rankraščių, daugiausia susijusių su Lenkijos ir Lietuvos istori-

264 [Гильтебрандт] 1871c, 145.

265 Hildebrantas 1870-01-19, 21r.

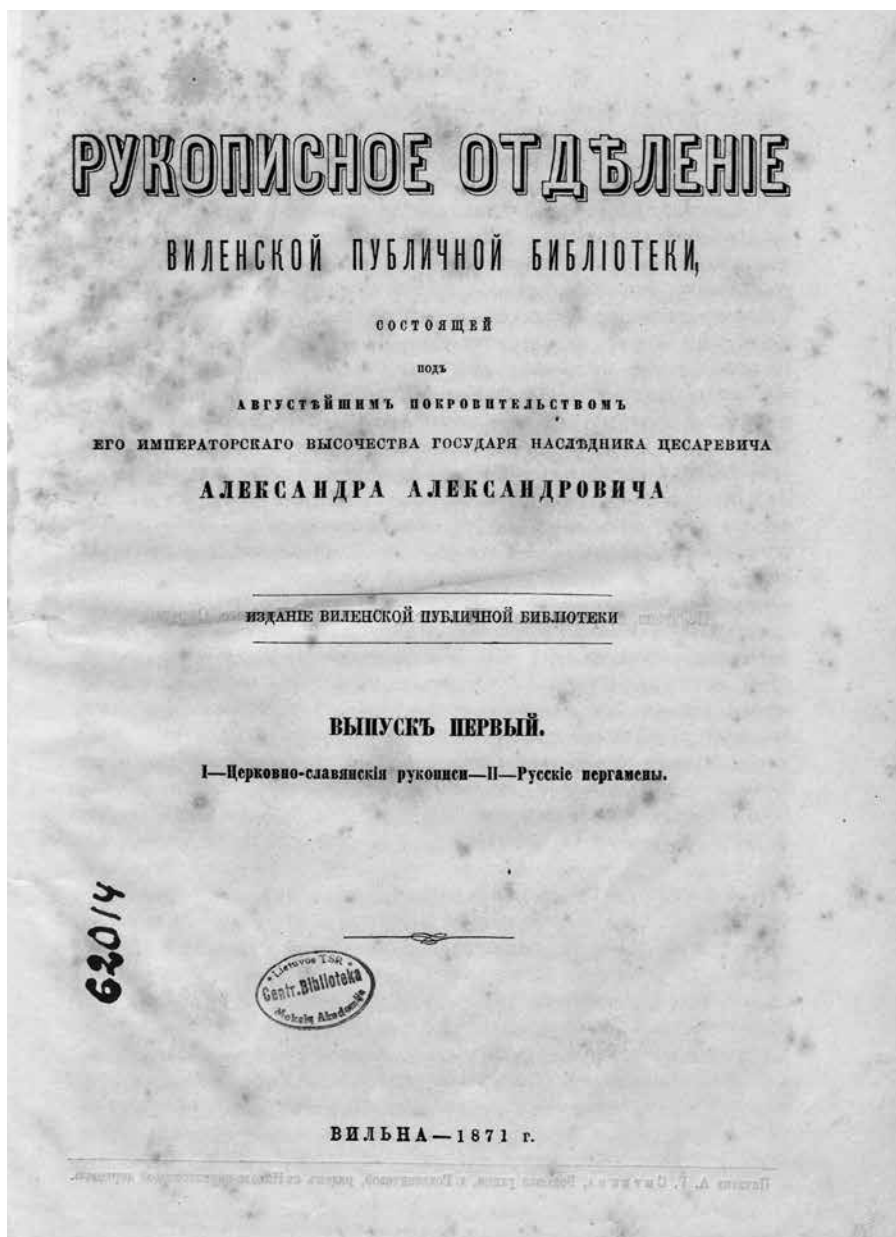
266 Миловидовъ, 1910, 17.

267 Гильтебрандтъ 1869c.

268 [Гильтебрандт] 1871c.

269 [Гильтебрандт] 1871b.

270 Гильтебрандтъ 1871a.

26 pav. Pietro Hildebranto darbo *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библиотеки, состоящей подъ Августѣйшимъ Покровительствомъ Его Императорскаго Высочества Государя Наслѣдника Цесаревича Александра Александровича* (Jo Imperatoriškiosios Didenybės Maloningojo Sosto Įpėdinio Caraičio Aleksandro Aleksandrovičiaus Šviesiausiai Globojamos Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius) antraštinis lapas; 26,0 × 18,3 cm;
LMAVB RSS: L-19/2-133

ja, ir dvi vitrinas, prikrautas lotyniškų ir lenkiškų dokumentų“ („около 40 рукописей, относящихся преимущественно къ исторіи Польши и Литвы, и двѣ большія витрины, наполненныя латинскимъ и польскимъ письмомъ“) ²⁷¹. Kaip minėta, visus metus buvusio Tiškevičiaus muziejaus patalpose ieškojo „paslėptų“ rankraščių rusų kalba. Minėta ir tai, kad taip buvo „atrastas“ ir į dienos šviesą ištrauktas Sapiegu archyvas. Energingai darbuotis skatino ir neteisybės jausmas:

При любви къ дѣлу сдѣлано было много и въ короткое время; говоримъ: много, потому, что нужно помнить, съ какимъ рвеніемъ истребляемо было все, что носило на себѣ отпечатокъ Русскаго и Православнаго элемента, съ самаго начала XVII вѣка. Иезуиты и польскіе патріоты приняли на себя обязанность повсемѣстной ревизіи о очистки библиотекъ въ Сѣверо-Западномъ Краѣ, и все, что было не въ духѣ католицизма, что несогласовалось съ ихъ видами, истребляемо было безпощадно, не только частнымъ образомъ, но даже официально и публично. Огромныя кучи книгъ и рукописей сожигаемы были торжественно на городскихъ площадяхъ руками палачей. Всѣ народныя памятники, письма, сочиненія, пѣсни, въ которыхъ видна была Русская старина, обращены были въ пепель.

Vertimas

Iš meilės reikalui buvo padaryta daug ir per trumpą laiką; sakome – daug, nes nereikia pamiršti kaip uoliai, nuo pat XVII amžiaus pradžios, buvo išnaikinta viskas, kas tik turėjo rusiško ir stačiatikiško elemento žymę. Jėzuitai ir lenkų patriotai įsipareigojo atlikti visuotinę reviziją ir išvalyti Šiaurės vakarų krašto bibliotekas, ir viskas, kas buvo ne katalikiškos dvasios, kas nesutapo su jų planais, buvo negailestingai sunaikinta, ir ne tik privačiai, bet ir oficialiai, viešai. Budelių rankomis iškilmingai miestų aikštėse buvo deginamos didžiulės knygų ir rankraščių krūvos. Visi liaudies paminklai, laiškai, veikalai, kuriuose atsispindėjo rusiška senovė, buvo paversti pelenais ²⁷².

Vardijo ir pagrindinius kaltininkus: Vilniaus vyskupą Valerijoną Protasevičių (Walerian Protasewicz Szuszkowski, ~1504–1505–1579), pirmąjį Vilniaus universiteto rektorių Petrą Skargą (Piotr Skarga, 1536–1612) ir ypač Peremislio ir Lucko vyskupą Akacijų Grochovskį (Achacy Grochowski, ~1590–1633), kuris „visą savo gyvenimą naikino rašytinius šaltinius ir knygas“ („дѣлаю жизнь свою, занимался истребленіемъ писменныхъ памятниковъ и книгъ“) ²⁷³. Anot Hildebranto, „taip iš bažnyčių archyvų buvo išimta viskas, kas aiškiai bylojo apie vietinius Rusiškus pradmenis ir Stačiatikybę Šiaurės vakarų krašte“ („Изъ костельныхъ архивовъ выбрано было, такимъ образомъ, все, что ясно говорило о коренныхъ Русскихъ началахъ и Православіи въ Сѣверо-Западномъ краѣ“) ²⁷⁴. Įgainiui priėjo prie išvados, kad rusiškų pradų naikinimas prasidėjo dar XIV a. ir tęsėsi vos ne iki šių dienų. Išskyrė

271 [Гильтебрандт] 1871c, [III]. Plg.: „маленький шкафчикъ съ тремя-четырьмя десятками рукописей“ („mažutę spintelę su trimis keturiomis dešimtimis rankraščių“). Žr. Гильтебрандт 1871a, 4–5.

272 [Гильтебрандт] 1871b, V.

273 [Гильтебрандт] 1871b, V.

274 [Гильтебрандт] 1871b, V.

dvi ypač ryškias šio „vandalizmo“ („вандализма“) epochas – jėzuitų ir XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios „mokytų lenkų“ („ученых поляков“), kurie rinko „lenkų viešpatavimo paminklus“ („памятники польскаго владычества“)²⁷⁵. Tarp pastarųjų mini istoriką, poetą kunigą Adomą Naruševičių (Adam Tadeusz Stanisław Naruszewicz, 1733–1796), leksikografa, pedagoga Samuelį Bogumilą Lindę (Samuel Bogumił Linde, 1771–1847), literatą, istoriką, literatūros istoriką, leksikografa Juozapą Maksimilijoną Osolinskį (Józef Kajetan Piotr Maksymilian Ossoliński, 1748–1826), o ypač – pedagoga, istoriką, kolekcininką, bibliofilą Tada Čackį (Tadeusz Czacki, 1765–1813): „Всѣ эти лица старались приобрѣтать (нерѣдко и крали) книги и рукописи вредныя польщизнѣ, какими по преимуществу считались книги и рукописи, писанныя по русски“ („Visi šie asmenys stengėsi įsigyti (dažnai ir vogė) kenksmingas lenkiškumui knygas ir rankraščius, o tokiomis ir tokiais daugiausia buvo laikoma rusiškai rašytos knygos ir rankraščiai“)²⁷⁶. Prisiminė ir netolimą praeitį – Tiškevičiaus muziejų, kuriame taip pat buvo specialiai nutylimos rusiškos šio krašto šaknys. Ir citavo 1856 m. balandžio 19 d. Pirmojo Lietuvos Statuto egzempliorių VSM dovanojusio Vilniaus archeologijos komisijos tikrojo nario, Lietuvos ir Vilniaus metropolito Josifo (tikr. Иосиф Иосифович Семашко, 1798–1868) laišką, kuriame jis, „muziejaus veikėjams“ („дѣятели музеума“) priekaištavo, kad jie ignoroja rusišką paveldą ir rusų kalbos bei stačiatikių religijos įtaką „lietuvių liaudies švietimui ir papročių švelninimui („на просвѣщеніе и смягченіе нравовъ Литовскаго народа“)²⁷⁷. Ir pranašavo, kad Tiškevičiaus komanda, vis pildydama VSM naujais „rusiškais paminklais“ („Русскими памятниками“), ragaliau supras, kad lietuvių liaudis „dar ir dabar jaučia savo gyslose rusišką kraują ir atsimesna savo tėvus“ („чувствуетъ еще и теперь въ жилахъ своихъ Русскую кровь и помнить отцовъ своихъ“)²⁷⁸.

Taigi nepaisant „lenkų fanatizmo“, „rusų senovės paminklų“ („Русскихъ памятниковъ старины“) vis dėlto išliko; paminklų, kurių „nesugebėjo sunaikinti nei laikas, nei žmonės“ („немогло истребить ни время, ни люди“²⁷⁹). Todėl Hildebrantas, tvarkydamas VVB RS, prioritetą teikė Arvaizdos globa („ихъ невидимо хранила рука Провидѣнія“)²⁸⁰ išsaugotiems rusų kalba rašytiems dokumentams, kuriuos sugrupavo taip: 1) rankraščiai bažnytine slavų kalba; 2) rusų kalba rašyti pergamentai; 3) rusų kalba rašyti dokumentų rinkiniai. Visos kitos rankraščių grupės buvo tarytum žemesnės vertės: 4) lenkų kalba rašyti dokumentų rinkiniai; 5) lenkų ir lotynų kalbomis rašyti pergamentai; 6) lenkų kalba rašyti ekonominio pobūdžio dokumentai; 7) literatūrinė kūryba ir senųjų bibliotekų bei archyvų katalogai; 8) korespondencija; 9) „lotynizmas“ („латинство“)²⁸¹. Pastarojoje atsidūrė katalikų ordinų regulos, dienoraščiai, polemė literatūra, pamokslai ir t. t. Pirmojoje katalogo *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библиотеки* dalyje aprašė tik dvi rankraščių

275 Гильтебрандтъ 1871a, 9.

276 Гильтебрандтъ 1871a, 9.

277 Гильтебрандтъ 1871b, VI.

278 Гильтебрандтъ 1871b, VI.

279 Гильтебрандтъ 1871b, V.

280 Гильтебрандтъ 1871b, VI.

281 Гильтебрандтъ 1871b, XI.

grupės: („1) Церковно-Славянскія рукописи и 2) Русскіе пергамены“) („1) Rankraščiai bažnytine slavų kalba ir 2) Rusiški pergamentai“)²⁸².

Minėta, kad brošiūroje *О Рукописномъ отдѣленіи Виленской Публичной Библиотеки* ne tik aptarė VVB RS genezę ir nurodė svarbiausius ten saugomus fondus, bet ir leido sau (priešingai nei ką tik cituotame kataloge) išsakyti ir asmeninius skaudulius. Priminsime, kad 1871-iejį – Hildebranto atleidimo iš VŠA metai ir kad prie to tiesiogiai prisidėjo VCA vedėjas (archyvaras) Gorbačevskis. Iš čia ir nuožmi archyvo kritika. VCA veikloje Hildebrantas matė tik neigiamus dalykus: nors 1872 m. balandžio 2 d. ši institucija minės savo dvidešimties metų jubiliejų, nors iki šiol valstybei kainavo 50 tūkstančių sidabro rublių, ji dar nenuveikė jokio mokslinio darbo²⁸³. Anot Hildebranto, archyvas turėtų būti ne pažymas išduodanti kanceliarija, o istorinę atmintį sauganti mokslo institucija. Todėl VCA darbuotojus kaltino neprofesionalumu. Ypač kritikavo Gorbačevskio spaudai rengiamą VCA katalogą²⁸⁴. Bet dar labiau – darbinę šios įstaigos atmosferą, skeptišką senųjų darbuotojų požiūrį į naujokus: „Эта сфера старцовъ долго была замкнута для всякаго движенія, дѣтельности, мысли. На всякаго молодого человѣка, попавшаго въ архивъ, смотрѣли косо, съ недовѣріемъ, изъявляли притворное сожалѣніе, что онъ губить свою каррьеру [sic! – R. G.], что здѣсь ему не мѣсто“ („Toji seniokų sfera buvo ilgai užsidariusi nuo bet kokio judesio, veiklos, minties. Į bet kurį archyve įsidarbinusį jauną žmogų jie žvelgė kreivai, nepatikliai, reiškė apsimestinį gailėstį, kad jis žlugdo savo karjerą, kad čia jam ne vieta“)²⁸⁵.

Šie žodžiai atliepė asmenines Hildebranto patirtis. Tačiau griežčiausia buvo rašinio reziumė – siūlė apskritai VCA likviduoti, o jo fondus padalinti tarp jo vadovaujamo VVB RS ir Golovackio vadovaujamo VKSATS²⁸⁶. Vieša 1852 m. balandžio 2 d. imperatoriaus Mikalojaus I dekretu įsteigtos įstaigos kritika galėjo būti dar viena svari (galbūt net pagrindinė) Hildebranto atleidimo iš VŠA priežastis.

8. IŠVADOS. 1. Apie Hildebrantą (priešingai nei apie Bezsonovą) Kornilovas atsiliėpė tik gerai: klusnus, darbštus. Plunksną valdė ne taip meistriškai kaip Bezsonovas, bet gana gerai, o svarbiausia – rašė „teisingai“, turėjo gebėjimų „moksliškai“ pagrįsti ŠVK rusiškumą. Todėl kaip tik jam pavedė sukurti VVB RS, išleisti Turovo evangeliją ir parengti bei prižiūrėti pirmųjų prestižinio leidinio *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* tomų leidybą. Išvykimo iš Vilniaus išvakarėse rašytas įvadas leidiniui *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библиотеки* rodė, kad ilgainiui ir pats vis labiau įsijautė į rusiškų pradų ŠVK gairintojo vaidmenį. Pelnė ir Kornilovo įpėdinio Batiuškovo prielankumą, juolab kad parašė istorinius komentarus albumo *Памятники Русской старины въ Занадныхъ губерніяхъ имперіи* šeštojo tomo iliustracijoms; tomo, skirto Vilniaus praeičiai ir dabarčiai²⁸⁷.

282 Гильтебрандтъ 1871b, XI.

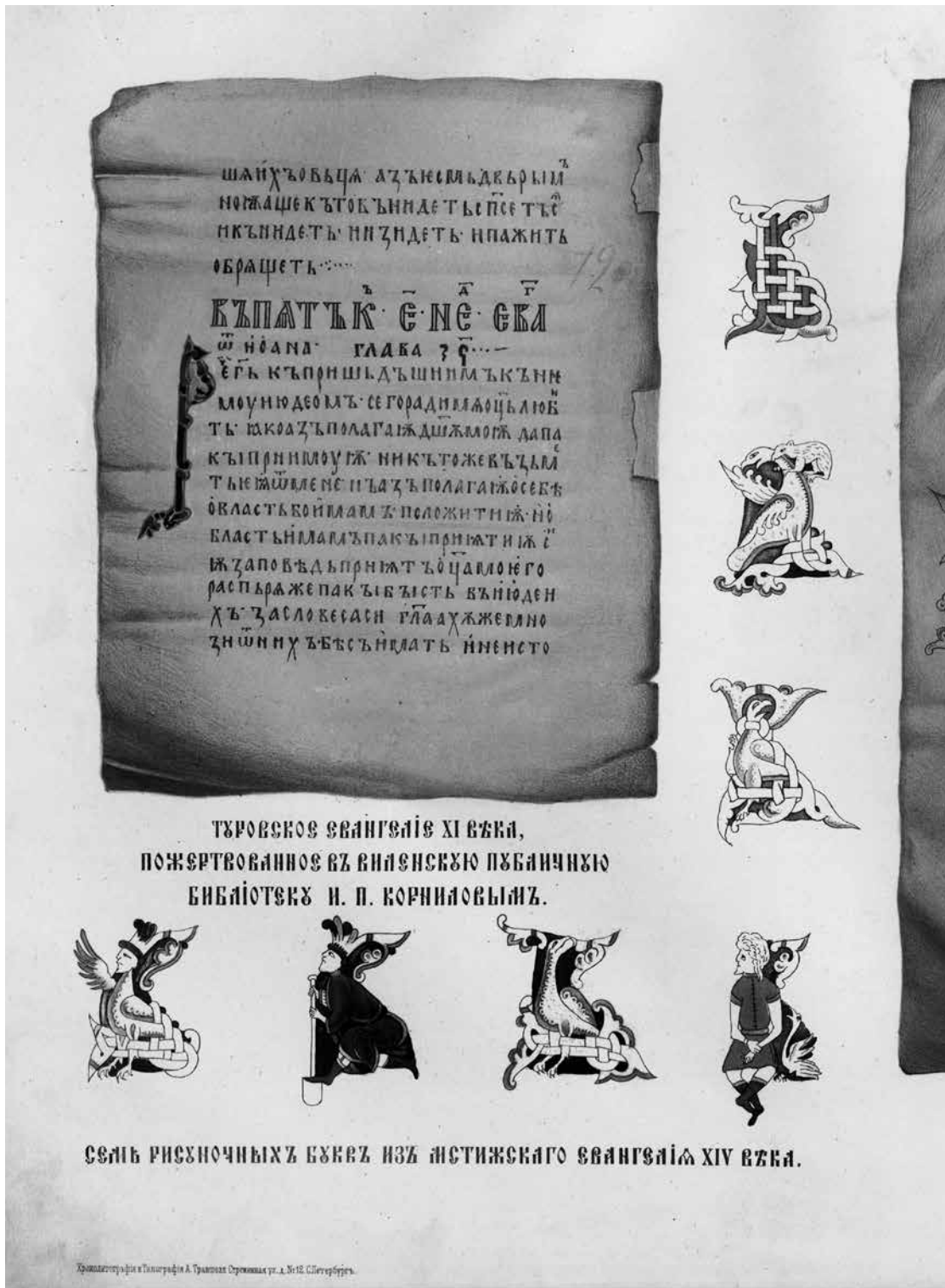
283 Гильтебрандтъ 1871a, 27.

284 Гильтебрандтъ 1871a, 27–28.

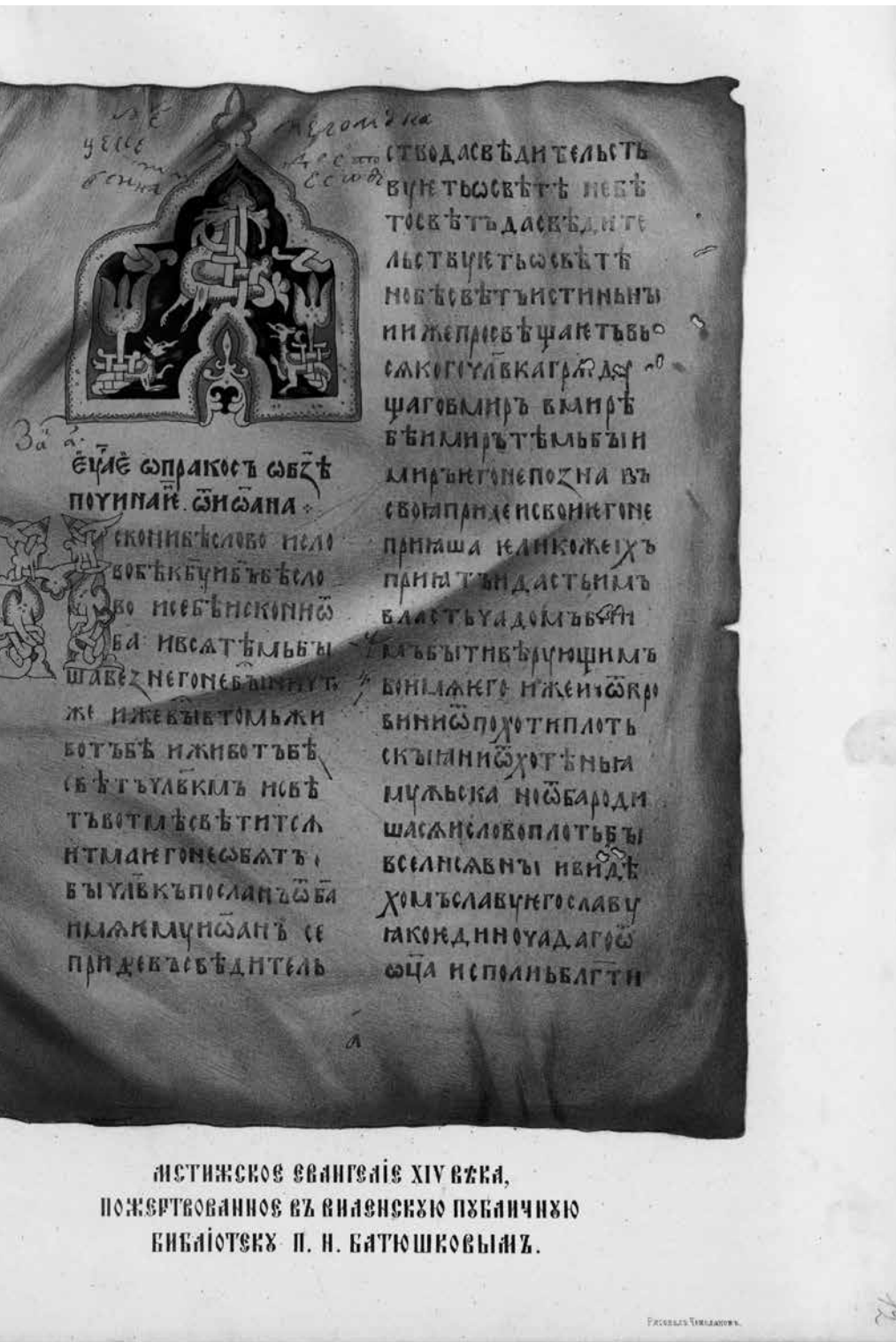
285 Гильтебрандтъ 1871a, 27–28.

286 Гильтебрандтъ 1871a, 30.

287 Батюшковъ 1874; [Гильтебрандт] 1874.

27–28 pav. VŠA globėjo Pomprėjaus Batiuškovo leidinio *Памятники Русской старины въ Западныхъ губерніяхъ имперіи (Rusų senovės paminklai imperijos Vakarų gubernijose, Berlynas, Sankt Peterburgas, 1868–1874) šeštojo, Vilniui skirto, tomo (Berlynas, Sankt Peterburgas, 1874) fragmentas – iliustracijos iš Turovo ir Mscižo evangelijų (pastaroji taip pat saugoma LMAVB RS: f. 19, b. 2); 32 × 22 cm. Įrašas po Turovo evangelijos vaizdu: „Туровское Евангеліе XI вѣка, пожертвованное въ Виленскую Публичную Библиотеку И. П. Корниловымъ“ („XI amžiaus Turovo evangelija, kurią Vilniaus viešajai bibliotekai padovanojo*

МСТИЖСКОЕ ЕВАНГЕЛІЕ XIV ВѢКА,
ПОЖЕРТВОВАННОЕ ВЪ ВИЛЕНСКІЮ ПУБЛИЧНУЮ
БИБЛІОТЕКУ П. Н. БАТЮШКОВЫМЪ.

Ivanas Petrovičius Kornilovas“). Įrašas po Mscižo evangelijos vaizdu: „Мстижское евангеліе XIV вѣка, пожертвованное въ Виленскую Публичную Библиотеку П. Н. Батюшковымъ“ („XIV amžiaus Mscižo evangelija, kurią Vilniaus viešajai bibliotekai padovanojo Pomprėjus Nikolajevičius Batiuškovas“). Įrašas po piešiniai: „Семь рисуночныхъ буквъ изъ Мстижскаго евангелія XIV вѣка“ („Septynių raidžių piešiniai iš XIV amžiaus Mscižo evangelijos“); LMAVB: 73915/6

Pakomentavo ir iliustraciją Nr. 12, kurioje buvo pavaizduotas Turovo evangelijos fragmentas (žr. 27–28 pav.). Tik šis leidinys pasirodė jau Hildebrantui išvykus iš Vilniaus.

2. Bendradarbiavo ir su Vilniaus periodine spauda. Vien tik laikraščiu *Виленскій вѣстникъ* 1866–1871 m. parašė dvidešimt rašinių, daugiausia – 1869 m., kai redaktoriumi buvo Pavelas Roščinas (Павел Емельянович Рощин, 1826–1903). Kai kuriuose (cituotuose ir šiame straipsnyje) gvildeno VSM ir VVB RS problemas, bet rašė ir istorijos, etnografijos klausimais, parengė bibliografinių apžvalgų, recenzijų, iš kurių ypač daug dėmesio sulaukė atsiliepiamas (perspausdintas ir kituose Vilniaus periodiniuose leidiniuose ir net išleistas atskiru atspaudu) apie Imperatoriškojo Naujosios Rusijos (Odesos) universiteto istorijos profesoriaus Michailo Smirnovo (Михаил Павлович Смирнов, 1833–1877) monografiją *Ягайло-Яковъ-Владиславъ и первое соединеніе Литвы съ Польшею* (*Jogaila-Jakovas-Vladislovas ir pirmasis Lietuvos ir Lenkijos susijungimas* 1, Odesa, 1868) – „Князь Литовскій Яковъ Андреевичъ, такъ названный Ягайла“ (*Lietuvos Kunigaikštis Jakovas Andrejevičius, vadinamasis Jogaila*)²⁸⁸ (žr. 29 pav.). Hildebranto publicistika galėtų tapti atskiro tyrimo tema. Kaip ir vėliau, Sankt Peterburgo laikotarpiu, išleisti lietuviškos tematikos darbai, kaip antai, šaltinio publikacija *Положеніе въ Землю Святую князя Радвила Сиротки 1582–1584* (*Kunigaikščio Radvilos Našlaitėlio kelionė į Šventąją žemę 1582–1584 metais*, Sankt Peterburgas, 1879) (žr. 30 pav.).

3. Hildebranto išvykimas iš Vilniaus sutapo su vadinamuoju Vilniaus generalgubernatoriaus Aleksandro Potapovo (Александр Львович Потапов; 1818–1886; generalgubernatorius – 1868–1874 m.) atliktu VŠA valymu. XIX a. 8 dešimtmečio pradžioje Vilnių paliko ir kiti „pedagoginio būrelio“ nariai – Kornilovas, Račinskis, Kulinas, Jeleonskis. Tačiau pasitraukimą galėjo lemti ne tik spaudimas iš viršaus, bet ir vidiniai konfliktai, prasta darbo atmosfera, nesutvarkyti pareigybiniai etatai. Hildebranto tarnybinė patirtis šias problemas atspindi su kaupu. Biografinis jo portretas galėtų būti chrestomatiniu XIX a. 7-ojo dešimtmečio iš vidinių Rusijos gubernijų atvykusio VŠA valdininko pavyzdžiu. Tokį portretą bent iš dalies siekta sukurti ir šiame tyrime.

4. Ilgainiui ne tik rusiškoje²⁸⁹, bet net ir lenkiškoje istoriografijoje²⁹⁰ darbštusis VVB RS vedėjas Hildebrantas tapo herojumi ir Potapovo auka, o Bezsonovas – antiherojumi. Šis literatūros kūrinio herojus visada vaizduojamas kaip teigiamo herojaus antitezė, su visomis žmogiškoms silpnybėmis, o jo kilnūs ketinimai ir herojiški poelgiai paprastai baigiasi nesėkme ir sukelia juoką. Ir tikrai, nepaisant gana originalių arba bent jau kiek kitokių minčių apie šio krašto depolonizavimą (Bezsonovas pasisakė prieš pernelyg greitą rusifikacijos tempą ir rusų inteligentijos importą iš vidinių imperijos gubernijų, už rusiškos inteligentijos kalvę vietoje, taleiraniškai panaudojant ir ankstesnį, lenkišką, intelektinį įdirbį), tapo ne tik nesėkmingu, bet net ir komišku „vienintelės gyvos tvirtovės Rusijos Vakaruose, jos priešakinio sargybos posto, jos

288 [Гильтебрандт] 1869a.

289 Хотеев 2020, 244.

290 Mienicki 1925, 191.

КНЯЗЬ ЛИТОВСКИЙ ЯГОВЪ АНДРЕВИЧЪ, ТАКЪ НАЗВАННЫЙ
ЯГАЙЛА.

(Ягелло-Яковъ—Владиславъ и первое соединеніе Литвы съ
Польшею. Исслѣдованіе М. Смирнова. Часть первая, Одесса,
1868 г., 259 и 41 стр.)

Въ исторіи здѣшняго края—*обруснѣніе* его не есть явленіе
новое, незнакомое. Оно было извѣстно еще въ XII и XIII
вѣкѣ.

Литва, давшая во времена оны свое имя всей западной
Руси, было племя крайне немногочисленное, занимавшее очень
и очень небольшое пространство. Усобицы русскихъ князей
и татарское иго дали Литвѣ возможность расширить ея восточ-
ную и южную границы. Къ временамъ Гедимина и Ольгерда
относятся завоеванія Пинска, Витебска, Полотска, Мяска,
Берестя, Волыни, Кіева съ Черниговымъ, Сѣверска и Брац-
лана, Подолии и пр. Уже отсюда, со стороны территориальной
и количественной, видно, что главная сила Литвы сосредото-
чивалась и заключалась въ областяхъ русскихъ.

Цивилизующее значеніе русской силы въ Литвѣ было ве-
лико. Этому отчасти способствовали бытъ самихъ литовцевъ
(весьма некрасиво описанный Длугошемъ, Кибургомъ, Вапов-
скимъ и Энеемъ Сильвіемъ) но главнымъ образомъ—умствен-
ное и нравственное превосходство русскихъ надъ литовцами.
Потому: русскіе дали Литвѣ языкъ 1), письменность, право-
славіе, законы (см. Эней Сильвій), познакомили съ ремеслами
и издѣльями (Ваповскій); русскіе строятъ въ Литвѣ крѣпости
(Нарбутъ), обстраиваютъ Вильну (Кибургъ), заправляютъ артил-
леріей (Фойтъ, Даниловичъ), устриваютъ хоры и музыку
(Пршедецкій), разводятъ ленъ и разные хлѣба, занимаютъ
немадоважныя должности, завѣдуютъ пограничными крѣпостя-
ми 2). Такія могучія и коренныя завоеванія русскаго духа

1) Точнѣе: Литва усвоила себѣ русскій языкъ.

2) Съ такимъ величественнымъ шествіемъ древняго обруснѣнія
Литвы хотѣло спорить латинство, съ рыцарями во главѣ. Про-
повѣдуя мечемъ и пожарами, латинскіе миссіонеры возбудили къ
себѣ ненависть литовцевъ. Припомнимъ избиеніе францискановъ
въ Вильвѣ и Лидѣ.

29 pav. Pietro Hildebranto recenzijos Michailo Smirnovо (Михаил Павло-
чич Смирнов, 1833–1877) knygai *Ягелло-Яковъ-Владиславъ и первое соеди-
неніе Литвы съ Польшею* (*Jogaila-Jakovas-Vladislovas ir pirmasis Lietuvos ir
Lenkijos susijungimas 1*, Odesa, 1868) atspaudo fragmentas; 22,1 × 15 cm.

Atspaudas anksčiau priklausė Vilniaus mokslo bičiulių draugijai;

LMAVB: 522802

612 600

ПОХОЖДЕНИЕ ВЪ ЗЕМЛЮ СВЯТУЮ

КНЯЗЯ РАДИВИЛА СИРОТКИ

1582—1584

ПРИГOTOВИЛЪ КЪ ПЕЧАТИ И ОБЪЯСНИЛЪ
ДѢЙСТВИТЕЛЬНЫЙ ЧЛЕНЪ И. Р. ГЕОГРАФИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА

П. А. Гильтебрандтъ

ПРИЛОЖЕНИЕ КЪ XV ТОМУ «ИЗВѢСТІЙ И. Р. ГЕОГРАФИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА»

ПЕТЕРБУРГЪ — 1879

59/1965

2189

30 pav. Piotro Hildebranto knygos *Похождение въ Землю Святую князя Радивила Сиротки 1582–1584* (*Kunigaikščio Radvilos Našlaitėlio kelionė į Šventąją žemę 1582–1584 m.*, Sankt Peterburgas, 1879) antraštinis lapas; 23,7 × 14,0 cm; LMAVB: 617600

avangardo“ („это единственный живой оплот России на ея Западѣ, передовой постъ ея, авангардъ“) kariu (taip jis vadino dirbti į VŠA atvykusius rusus)²⁹¹. Nors žvelgiant plačiau, Bezsonovas ir Hildebrantas buvo ir labai panašūs – abu pabrėžtinai akcentavo, kad atstovauja tik mokslo pasauliui, bet abiejų tekstuose vyravo didžiarusiška retorika. Nepaisant uolaus darbo VŠA, abu pralaimėjo – Vilnių paliko ne savo noru. Tolesnė mokslinė karjera taip pat nebuvo ypač sėkminga. Bezsonovo ir Hildebranto biogramų nėra prestižiniame Imperatoriškosios Rusijos istorijos draugijos leistame leidinyje *Русскіи биографическій словарь (Rusų biografijų žodynas, Sankt Peterburgas, 1–25, 1896–1918)*. Rusijoje abu vėl atrandami tik pastaruoju metu. Dėl Vilniuje išstobulintos didžiarusiškos retorikos – taip pat.

Rankraštiniai šaltiniai:

- [AUTORIUS NENURODYTAS,] 1865–1870: Piotro Hildebranto tarnybinis lapas; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 570, 58v, 65v (rusų kalba).
- [AUTORIUS NENURODYTAS,] 1869-01-31: Vilniaus kontrolės rūmų raštas VCA vedėjui (archyvarui) Nikitai Gorbačevskiui; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 609, 21r–21v (rusų kalba).
- [AUTORIUS NENURODYTAS,] 1869-03-15: Maskvos universiteto Valdybai pateikta Piotro Bezsonovo kvito kopija apie 1865 m. pirktas knygas VVB; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 715, 21r–24r (rusų kalba).
- [AUTORIUS NENURODYTAS,] 1870-07-28: Ivano Sprogio tarnybinis lapas; LVIA: f. 567, ap. 17, b. 1225, 147r–150r (rusų kalba).
- [AUTORIUS NENURODYTAS,] 1872: Rusijos liaudies švietimo ministro Dmitrijaus Tolstojaus vizito (1872 m. spalio 18 d.) į VVB ir VSM aprašymas; VUB RS: f. 46, b. 56, 1r–6r (rusų kalba; juodraštis).
- [AUTORIŲ PARAŠAI NEIŠSKAITOMI,] 1870-03-27: Riazanės gubernijos bajorų deputatų susirinkimo raštas VCA vedėjui (archyvarui) Nikitai Gorbačevskiui; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 570, 59r, 60v (60v – vokas; rusų kalba).
- BARANOVAS, EDUARDAS, 1867-09-[diena nenurodyta]: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 21r (rusų kalba).
- BARŠEVAS, SERGEJUS, 1869-04-01: Raštas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 715, 4r (rusų kalba).
- BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1869-03-15: Aiškinamasis raštas Maskvos universiteto rektoriui Sergejui Barševui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 715, 13r–17r (rusų kalba).
- [GORBAČEVSKIS, NIKITA,] 1866-03-02: Raštas Gardino išdo rūmams; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 609, 7r–7v (rusų kalba).
- [GORBAČEVSKIS, NIKITA,] 1869-12-09: Raštas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 1r–1v (rusų kalba).
- [Dovanų VVB ir VSM knyga,] 1867–1914; VUB RS: f. 46, b. 35, 1r–57r (rusų kalba).

291 Безсонов 1867a.

- HILTEBRANT, MARIJA, 1905-12-12: Laiškas Ivanui Sprogiui iš Sankt Peterburgo į Vilnių; VUB RS: f. 6, b. 178, 1r–2r (rusų kalba).
- HILTEBRANT, MARIJA, 1905-12-27: Laiškas Ivanui Sprogiui iš Sankt Peterburgo į Vilnių; VUB RS: f. 6, b. 178, 3r, 4r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1865-10-25: VSM rinkinių apžvalga; VUB RS: f. 46, b. 254, 1r–11v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1866-03-02: Raštas VCA vedėjui (archyvarui) Nikitai Gorbačevskiui; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 609, 6r–6v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1869-05-05: Pažyma apie Piotro Bezsonovo VVB Maskvoje nupirktas knygas; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 715, 20r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1869-11-22: Raštas LKVVB; VUB RS: f. 46, b. 39, 5r–7v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1869-12-31: Raštas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 2r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1870-01-19: VVB vedėjui Aleksejui Vladimirovui adresuotas prašymas darbui VVB RS samdyti protodiakoną Uspenskį; VUB RS: f. 46, b. 44, 21r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1870-05-20: VVB vedėjui Aleksejui Vladimirovui adresuotas prašymas išleisti atostogų dėl tėvo mirties; VUB RS: f. 46, b. 44, 65r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1871-02-03: Ataskaita už nuveiktus darbus VVB RS ir VVB ŠVS per 1871 m. sausio mėnesį; VUB RS: f. 46, b. 45, 2r (rusų kalba; juodraštis).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1871-05-31: VVB RS ir VVB ŠVS perdavimo aktas Josifui Livčiakui; VUB RS: f. 46, b. 47, 1r–8v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1871-11-01a: Prašymas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 6r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1871-11-01b: Prašymas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 7r–7v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1872-11-16: Raštas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 13r–14r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, [1876]-03-03: Laiškas Adomui Honorijui Kirkorui iš Sankt Peterburgo į Krokuvą; LVIA: f. 1135, ap. 11, b. 3, 315r–316r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, [1876]-03-24: Laiškas Adomui Honorijui Kirkorui iš Sankt Peterburgo į Krokuvą; LVIA: f. 1135, ap. 11, b. 3, 314r–314v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, [1876]-04-03: Laiškas Adomui Honorijui Kirkorui iš Sankt Peterburgo į Krokuvą; LVIA: f. 1135, ap. 11, b. 3, 318r–319r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, [1876]-04-30: Laiškas Adomui Honorijui Kirkorui iš Sankt Peterburgo į Krokuvą; LVIA: f. 1135, ap. 11, b. 3, 317r (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, [1876]-09-19: Laiškas Adomui Honorijui Kirkorui iš Sankt Peterburgo į Krokuvą; LVIA: f. 1135, ap. 11, b. 3, 313r (rusų kalba).

- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1899-10-05: Laiškas Ivanui Sprogiui iš Sankt Peterburgo į Vilnių; VUB RS: f. 6, b. 177, 1r–2v (rusų kalba).
- HILTEBRANTAS, PIOTRAS, 1902-05-09: Laiškas Ivanui Sprogiui iš Sankt Peterburgo į Vilnių; VUB RS: f. 6, b. 177, 15r–16r (rusų kalba).
- KAMENECKIS, [vardo nustatyti nepavyko,] [data nenurodyta]: VŠA globėjo kanceliarijos pažyma apie Piotro Hildebranto įdarbinimą VŠA; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 8r (rusų kalba).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1866-10-16: Raštas VKSATS; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 13, 18r.
- KORNILOVAS, IVANAS, 1866-12-10: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Eduardui Baranovui; LVIA: f. 567, ap. 4, b. 1135, 14r–14v (rusų kalba).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1866-12-26: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Eduardui Baranovui; LVIA: f. 567, ap. 4, b. 1135, 15r (rusų kalba).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1867-08-24: Raštas VKSATS; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 45, 1r (rusų kalba).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1867-09-19: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Eduardui Baranovui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 20r–20v (rusų kalba).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1867-09-23: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Eduardui Baranovui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 15r–15v (rusų kalba).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1871-11-16: Laiškas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui iš Sankt Peterburgo į Vilnių; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 10r–11v (rusų kalba).
- KOTOVIČIUS, JOANAS, 1869-11-27: Ataskaita VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui apie VVB Šiaurės vakarų skyriaus katalogizavimą; VUB RS: f. 46, b. 39, 9r–11v (rusų kalba).
- [NIKOTINAS, IVANAS,] 1867-06-31: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 44, 1r (rusų kalba; juodraštis).
- RUSIJOS LIAUDIES ŠVIETIMO MINISTERIJOS LIAUDIES ŠVIETIMO DEPARTAMENTAS, 1873-08-21: Raštas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 20r–20v (rusų kalba).
- SERGIJEVSKIS, NIKOLAJUS, 1870-01-15: Raštas Piotru Hildebrantui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 3r (rusų kalba; juodraštis).
- SERGIJEVSKIS, NIKOLAJUS, 1870-01-16: Raštas VCA vedėjui (archyvarui) Nikitai Gorbačevskiui; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 5r (rusų kalba; juodraštis).
- SERGIJEVSKIS, NIKOLAJUS, 1871-11-28: Laiškas Ivanui Kornilovui iš Vilniaus į Sankt Peterburgą; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 1013, 12r–12v (rusų kalba; juodraštis).
- SERGIJEVSKIS, NIKOLAJUS, 1878-02-14: Raštas LKVVBVM pirmininkui Jakovui Golovackiui; VUB RS: f. 46, b. 73, 64r (rusų kalba).
- ŠULGINAS, IVANAS, 1870-08-24: Raštas VVB vedėjui Aleksejui Vladimirovui; VUB RS: f. 46, b. 44, 98r (rusų kalba).
- [TEODORAS, KLEBONAS; VASILIJUS SOKOLOVAS, TROFIMAS TRUNCEVAS, VLADIMIRAS RIAZANOVAS,] 1865-01-30: Pervo kaimo (Riazanės gubernija, Kosimovo apskritis) Švenčiausios Mergelės Marijos Gimimo cerkvės klebono ir dar trijų šventovės tarnautojų išduota pažyma VŠA; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 570, 63r (rusų kalba).
- ŽALAVSKIS, N., 1866-06-29: Gardino gubernatoriaus kanceliarijos vedėjo raštas VCA; LVIA: f. 594, ap. 1, b. 609, 12r (rusų kalba; nuorašas).

Spausdinti šaltiniai, literatūra ir santrumpos:

- ABRAMAVIČIUS, V[LADAS] (par.), 1963: *Rankraščių rinkiniai. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos XI–XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga*, Vilnius: Laikraščių ir žurnalų leidykla.
- ANTANAVIČIUS, DARIUS; ALGIRDAS BALIULIS, 2014: „Įvadas“, *Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648)*, parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, VII–LX.
- CICĖNIENĖ, RIMA, 2011: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinių knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės)*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2006: „Necrolithuanica, arba Dėl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje“, *Carl von Schmith, Necrolithuanica*, parengė Reda Griškaitė, Algimantas Katilius, Vytautas Kazakevičius, Arturas Mickevičius, Vilnius: Versus aureus, 25–94.
- GRIŠKAITĖ, REDA (par.), 2013: *Konstantinas Tiškevičius, Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*, antroji laida lietuvių kalba, parengė Reda Griškaitė, iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė, Vilnius: Mintis.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2016: „Vilniaus universiteto viltys ir nusivylimai (1855–1919)“, *Vilniaus universiteto kultūros turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai). Kolektyvinė monografija. Fontes et studia historiae Universitatis Vilnensis*, atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, [297]–383.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2020: „Teodoro Narbuto intelektualiniai žaidimai: Šiauriai kaip lietuviškų senienų muziejus“, *Knygotyra* 75, 259–326.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2021: „Teodoro Narbuto mokslinė korespondencija kaip veikalo *Dzieje narodu litewskiego* ‘akademiškumo’ liudijimas“, *ALt* 23, 191–268.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2023: „Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)“, *ALt* 25, 297–370.
- ILGIEWICZ, HENRYKA, 2005: *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.
- LMAVB RSS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius.
- LKVVB – Laikinoji komisija Vilniaus viešajai bibliotekai bei prie jos esančiam muziejui kurti ir valdyti.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.
- LISOWSKI, STANISŁAW, 1932: *Uniwersytecka biblioteka publiczna w Wilnie za czasów rosyjskich*, Wilno: Zakłady Graficzne „Znicz“. Wilno, ul. Ś-to Jańska 1, tel. 3-40.
- [MAŠANAUSKIENĖ, MIGLĖ (par.)] 2023: *Fiksuoti istoriją: Lietuvos dokumentinis paveldas, įrašytas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ tarptautinį ir nacionalinį registrus*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija.
- MIENICKI, RYSZARD, 1925: *Wileńska komisja archeograficzna (1864–1915)*, Wilno: nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, z zasiłkiem Wydziału Nauki Minist. Wyznań Relig. i Ośw. Publ., Skład Główny w Księg. Stow. Nauczycielstwa Polskiego.

- MULEVIČIŪTĖ, JOLITA, 2024: *Regos politika: Lietuva Rusijos imperijoje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- PETRAUSKIENĖ, V[ERONIKA], 1966: „Rusų rankraštinė knyga Lietuvos bibliotekose“, *Rusų knygos spausdinimo pradžia ir Lietuva = Начало русского книгопечатания и Литва*, redakcinė kolegija: J[uozas] Galvydis, A[dolfas] Ivaškevičius (atsakingasis redaktorius), J[uozas] Marcinkevičius, Vilnius: Mintis, 37–[66].
- ŠIRKAITĖ, JOLANTA, 2018: *Vilniaus piešimo mokykla (1866–1915)*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- ŠVK – Šiaurės vakarų kraštas.
- VCA – Vilniaus centrinis Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijų senųjų aktų knygų archyvas.
- VKSATS – Vilniaus komisija seniesiems aktams tirti ir skelbti.
- VSM – Vilniaus senienų muziejus.
- VŠA – Vilniaus švietimo apygarda.
- VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.
- VVB – Vilniaus viešoji biblioteka.
- VVB RS – Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius.
- VVB ŠVS – Vilniaus viešosios bibliotekos Šiaurės vakarų skyrius.
- [ZIEŃKIEWICZ, ROMUALD,] 1851: *Piosenki gminne ludu Pińskiego*, zbierał i przekładał Romuald Zieńkiewicz, Kowno: w Drukarni M. Zymelowicza Typografa.
- [АВТОР НЕ УКАЗАН,] 1870-01-20: „Служебныя перемѣны въ Виленскомъ учебномъ округѣ“, *Вильнскій вѣстникъ* 7 (20 января), 28.
- [АВТОР НЕ УКАЗАН,] 1893: „Гильтебрандтъ (Петръ Андреевичъ)“, *Брокгаузъ, Ф[ридрихъ] А[рнольдовичъ]; И[лья] А[брамович] Ефронъ, Энциклопедическій словарь VIII^е (Германія–Го), С-Петербургъ: Типо-Литографія И. П. Ефрона, Прачешный пер., № 6, 684.*
- [АВТОР НЕ УКАЗАН,] 1906: „П. А. Гильтебрандтъ † 29 Нояб. 1905 г.“, *Отчетъ Виленской Публичной библиотеки и Музея за 1905 годъ*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул. собств. домъ.
- [АВТОР НЕ УКАЗАН,] 1908: „Отъ редакціи второго изданія“, [Иван Петрович Корнилов] И. Корниловъ, *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, изданіе второе, провѣренное и дополненное (посмертное), С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13, [XIII–XVI].
- [АВТОР НЕ УКАЗАН,] 1911: *Каталогъ выставки, устроенной Виленской Публичной Библиотекой въ память ея основателя И. П. Корнилова, въ день 100-лѣтія со дня его рожденія (1811-08-28–1911)*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. домъ.
- [БАТЮШКОВ, ПОМПЕЙ НИКОЛАЕВИЧ,] 1874: *Памятники русской старины въ Западныхъ губерніяхъ Имперіи 6*, издаваемые по Высочайшему повелѣнію П. Н. Батюшковымъ, текстъ къ 18 рисункамъ: Санктъ-Петербургъ: Типографія и хромофотографія А. И. Траншея, Стремянная ул., д. № 12.

- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867а: „Московскія письма. Письмо 1-ое“, *Вильнскій вѣстникъ* 22 (21 февраля), 86–87.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1871: *Бѣлорусскія пѣсни, с подробными объясненіями ихъ творчества и языка, съ очерками народнаго обряда, обычая и всего быта*, издалъ Петръ Безсоновъ, издержами Общества Любителей Россійской Словесности, Москва: Въ Типографіи Бахметева на Срѣтенкѣ, д. Карлони.
- ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ [АНДРЕЕВИЧЪ], 1866а: „Виленскій музей древностей“, *Виленскій вѣстникъ* 16 (20 января), [be puslapių numeracijos].
- [ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ АНДРЕЕВИЧЪ] П. А., 1866b: „Памятники народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ“, *Виленскій вѣстникъ* 30 (9 февраля), [be puslapių numeracijos]; 205 (29 сентября), [be puslapių numeracijos]; 212 (8 октября), [be puslapių numeracijos]; 214 (11 октября), [be puslapių numeracijos]; 216 (13 октября), [be puslapių numeracijos]; 222 (20 октября), [be puslapių numeracijos]; 225 (25 октября), [be puslapių numeracijos]; 227 (27 октября), [be puslapių numeracijos]; 229 (29 октября), [be puslapių numeracijos].
- ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ [АНДРЕЕВИЧЪ (par.)], 1866c: „Предисловіе“, *Петръ [Андрѣевичъ] Гильтебрандтъ (par.)*, *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* 1, изданіе редакціи *Виленскаго вѣстника*, Вильна: въ Типографіи Р. М. Ромма, [Ш]–СV.
- ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ [АНДРЕЕВИЧЪ (par.)], 1866d: *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* 1, изданіе редакціи *Виленскаго вѣстника*, Вильна: въ Типографіи Р. М. Ромма.
- ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ [АНДРЕЕВИЧЪ (par.)], 1867а: *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 4, Вильна: Печатня А. Сыркина.
- ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ [АНДРЕЕВИЧЪ], 1867b: „Предисловіе“, *Петръ [Андрѣевичъ] Гильтебрандтъ (par.)*, *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 4, Вильна: Печатня А. Сыркина, [Ш]–XIII.
- [ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ АНДРЕЕВИЧЪ], 1867-06-27: „Письмо заведывающаго рукописнымъ отдѣленіемъ Виленской Публичной Библіотеки, П. А. Гильтебрандта, къ Попечителю Виленскаго Учебнаго Округа И. П. Корнилову, отъ 27 іюня 1867 г., по поводу осмотра имъ Несвижскаго архива князей Радзиволовъ“, [Иванъ Петровичъ Корниловъ] *И. Корниловъ, Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, изданіе второе, провѣренное и дополненное (посмертное), С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13, 1908, 366–369.
- [ГИЛЬТЕБРАНДТЪ, ПЕТРЪ АНДРЕЕВИЧЪ], 1868-02-01: „Представленіе П. А. Гильтебрандта Попечителю Виленскаго Учебнаго Округа И. П. Корнилову, отъ 1 февраля 1868 г., о необходимости издавать ‘Западно-Русскій Лѣтописецъ’“, [Иванъ Петровичъ Корниловъ] *И. Корниловъ, Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленска-*

го учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху, издание второе, проверенное и дополненное (посмертное), С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13, 1908, 369–372.

[Гильтебрандт, Петр Андрѣевич.] 1868-04-08: „Письмо П. А. Гильтебрандта къ И. П. Корнилову, отъ 8 апрѣля 1868 г., Вильна“, [Иван Петрович Корнилов (par.),] *И. Корниловъ, Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, издание второе, проверенное и дополненное (посмертное), С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13, 1908, 411–412.

[Гильтебрандт, Петр Андрѣевич] П. Г., 1869а: „Князь Литовскій Яковъ Андреевичъ, такъ названный Ягайла (Ягелло-Яковъ-Владиславъ и первое соединеніе Литвы съ Польшею. Изслѣдованіе М. Смирнова. Часть первая, Одесса, 1868 г., 259 и 41 стр.)“, *Виленскій вѣстникъ* 16 (8 февраля), [63]–64. Таір рат ъг. [Петр Андреевич Гильтебрандт] П. Г., 1869а (1): „Князь Литовскій Яковъ Андреевичъ, такъ названный Ягайла (Ягелло-Яковъ-Владиславъ и первое соединеніе Литвы съ Польшею. Изслѣдованіе М. Смирнова. Часть первая, Одесса, 1868 г., 259 и 41 стр.)“, *Литовскія Епархіальныя Вѣдомости* 3, 75–81 (atspaudas).

Гильтебрандтъ, Петръ А[ндреевичъ], 1869b: „Краткое извѣстіе о Туровскомъ Евангеліи“, [Петр Андреевич Гильтебрандт], *Туровское Евангеліе одиннадцатаго вѣка: I. Краткое извѣстіе о Туровскомъ Евангеліи. II. Древній текстъ, съ современнымъ насупротивъ, и съ отмѣнами по Остромирову Евангелію*, редакція текста и обяцненія П. А. Гильтебрандта, издание книгопродавца-печатника А. Г. Сыркина, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина, на Большой улицѣ, домъ Родкевичовой, возлѣ Николо-Перенесенской церкви, [V]–X.

Гильтебрандтъ, Петръ [Андреевичъ], 1869с: „Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библіотеки“, *Виленскій вѣстникъ* 20 (18 февраля), 80–81; 27 (11 марта), 112–113.

[Гильтебрандт, Петр Андреевич] П. Г., 1869d: „‘Слово’ и ‘Słowianin’ въ 1868 году“, *Виленскій вѣстникъ* 60 (3 июня), [245]–246.

[Гильтебрандт, Петр Андреевич (par.),] 1869e: *Туровское Евангеліе одиннадцатаго вѣка: I. Краткое извѣстіе о Туровскомъ Евангеліи. II. Древній текстъ, съ современнымъ насупротивъ, и съ отмѣнами по Остромирову Евангелію*, редакція текста и обяцненія П. А. Гильтебрандта, издание книгопродавца-печатника А. Г. Сыркина, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина, на Большой улицѣ, домъ Родкевичовой, возлѣ Николо-Перенесенской церкви.

Гильтебрандтъ, П[етръ] А[ндреевичъ], 1871а: *О Рукописномъ отдѣленіи Виленской Публичной Библіотеки* (Оттискъ изъ перваго выпуска „Перечневой Описи“), Вильна: Печатня А. Г. Сыркина.

[Гильтебрандт, Петр Андреевич (par.),] 1871b: „Предисловіе“, [Петр Андреевич Гильтебрандт], *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библіотеки, состоящей подѣ Августышимъ Покровительствомъ Его Императорскаго Высочества Государя Наслѣдника Цесаревича Александра Александровича*, издание Виленской Публичной Библіотеки, выпускъ

первый: 1. Церковно-славянскія рукописи, 2. Русскіе пергамины, трудъ Петра Гильтебрандта, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина, Большая улица, д. Родкевичовой, рядомъ съ Николо-Перенесенской церковью, [Ш]–XIV.

[Гильтебрандт, Петр Андреевич (pag.),] 1871с: *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библіотеки, состоящей подѣ Августѣйшимъ Покровительствомъ Его Императорскаго Высочества Государя Наслѣдника Цесаревича Александра Александровича*, изданіе Виленской Публичной Библіотеки, выпускъ первый: 1. Церковно-славянскія рукописи, 2. Русскіе пергамины, трудъ Петра Гильтебрандта, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина, Большая улица, д. Родкевичовой, рядомъ съ Николо-Перенесенской церковью.

[Гильтебрандт, Петр Андреевич,] 1874: „Объясненія къ рисункамъ“, [Помпей Николаевич Батюшков], *Памятники русской старины въ Западныхъ губерніяхъ Имперіи*, издаваемые по Высочайшему повелѣнію П. Н. Батюшковымъ, текстъ къ 18 рисункамъ, 6: Санктъ-Петербургъ: Типографія и хромофотографія А. И. Траншеля, Стремянная ул., д. № 12, [113]–160.

[Гильтебрандт, Петр Андреевич (pag.),] 1879: *Похожденіе въ Землю Святую князя Радивила Сиротки 1582–1584*, приготовилъ къ печати и объяснилъ дѣствительный членъ И. Р. Географическаго общества П. А. Гильтебрандтъ, приложение къ XV тому „Извѣстій И. Р. Географическаго общества“, Петербургъ: Типографія В. С. Балашева, Екатеринскій каналъ, между Вознесенскимъ и Маріинскимъ мостами, д. № 90-1.

Гильтебрандтъ, [Петръ Андреевичъ]; [Федоръ Герасимовичъ] Елеонскій, [Афанасій Львовичъ] Миротворцевъ, 1867: „Предисловіе“, [Петръ Андреевичъ] Гильтебрандтъ (pag.), [Федоръ Герасимовичъ] Елеонскій (pag.), [Афанасій Львовичъ] Миротворцевъ (pag.), *Археологическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 1, Вильна: Печатня Губернскаго Правленія, [Ш]–XX.

Гильтебрандтъ, [Петръ Андреевичъ (pag.);] [Афанасій Львовичъ] Миротворцевъ (pag.), 1870а: *Археологическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа, собранный въ Несвижѣ и изданный П. Гильтебрандтомъ и А. Миротворцевымъ 7, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина.

Гильтебрандтъ, [Петръ Андреевичъ]; [Афанасій Львовичъ] Миротворцевъ, 1870b: [„Предисловіе“] [Петръ Андреевичъ] Гильтебрандтъ (pag.), [Афанасій Львовичъ] Миротворцевъ (pag.), *Археологическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа, собранный въ Несвижѣ и изданный П. Гильтебрандтомъ и А. Миротворцевымъ 7, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина, [Ш]–XV.

[Добрянскій, Флавиан Николаевич (pag.),] 1882а: *Описаніе рукописей Виленской Публичной Библиотеки, церковно-славянскихъ и русскихъ*, составилъ Ф. Добрянскій, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. д. № 37.

[Добрянскій, Флавиан Николаевич (pag.),] 1882b: „[Предисловіе]“, [Флавиан Николаевич Добрянскій,] *Описаніе рукописей Виленской Публичной Библиотеки, церковно-славян-*

- скихъ и русскихъ, составилъ Ф. Добрянскій, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. д. № 37, [XIII]–XXI.
- Долбилов, Михаил, 2010: *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва: Новое литературное обозрение.
- ЕЛЕОНСКІЙ, ФЕДОРЪ [ГЕРАСИМОВИЧЪ], 1867а: „Предисловіе“, Федоръ [Герасимовичъ] Елеонскій (раг.), *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 2*, Вильна: Печатня Губернскаго Правленія.
- ЕЛЕОНСКІЙ, ФЕДОРЪ [ГЕРАСИМОВИЧЪ], 1867б: „Предисловіе“, Федоръ [Герасимовичъ] Елеонскій (раг.), *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 2*, Вильна: Печатня Губернскаго Правленія, [III]–XI.
- [КИРКОР, АДАМ КАРЛОВИЧ,] 1858: *Перечневый каталогъ предметовъ въ Виленскомъ Музеумѣ Древностей*, составилъ дѣй[ствительный] чл[ѣнь] А[дамъ] К[арловичъ] Киркоръ, Вильно: Въ Типографіи Осипа Завадзкаго.
- [КИРКОР, АДАМ КАРЛОВИЧ] А. К., 1876а: „Институтъ Оссолинскихъ во Львовѣ. Замѣтка“, *Славянскій сборникъ*, том третій, изданный подѣ наблюдениемъ Члена Славянскаго Комитета П. А. Гильтебрандта, Петербургъ: Типографія брат. Пантелеевыхъ ул. д. № 33, [41]–43.
- КИРКОРЪ, А[дамъ] КАРЛОВИЧЪ], 1876б: „Краковская Академія Наукъ (Историко-бібліографическій очеркъ)“, *Славянскій сборникъ 3*, изданный подѣ наблюдениемъ Члена Славянскаго Комитета П. А. Гильтебрандта, Петербургъ: Типографія брат. Пантелеевыхъ ул. д. № 33, [1]–40.
- КОМЗОЛОВА, А[нна] А[льфредисовна], 2004: „‘Положение хуже Севастопольскаго’: русский интеллигентный человек в Северо-Западном крае в 1860-е гг.“, *Россия и Балтия 3. Отзейские губернии и Северо-Западный край в политике реформ Российской империи. 2-я половина XVIII в.–XX в.*, Москва: Институт всеобщей истории РАН, 117–141.
- [КОРНИЛОВ, ИВАН ПЕТРОВИЧ,] 1868-04-04: „Письмо И. П. Корнилова къ П. А. Гильтебрандту отъ 4 апрѣля 1868 г.“, [Иван Петрович Корнилов,] *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, изданіе второе, провѣренное и дополненное (посмертное), С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13, 1908, 404–405.
- [КОРНИЛОВ, ИВАН ПЕТРОВИЧ (раг.),] 1898: *Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева. Къ исторіи Виленскаго учебнаго округа за 1863–1868 гг.*, И. П. Корнилова, бывшаго попечителя Виленскаго учебнаго округа, С.-Петербургъ: Типографія В. В. Комарова, Невскій, 136.
- [КОРНИЛОВ, ИВАН ПЕТРОВИЧ (раг.),] 1901: *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, С.-Петербургъ: Типографія А. П. Лопухина, Телѣжная ул. д. № 5.

- [Корнилов, Иван Петрович,] 1908а: „Записка И. П. Корнилова“, [Иван Петрович Корнилов] И. Корниловъ, *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, издание второе, провѣренное и дополненное (посмертное) 1, С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13, 366–367.
- Корниловъ, Иванъ [Петровичъ] (par.), 1908b: [Иван Петрович Корнилов,] *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, издание второе, провѣренное и дополненное (посмертное) 1, С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. 13.
- ЛЕСІВ, МИХАЙЛО, 1997: *Українські говірки у Польщі*, Варшава: Видавництво „Український архів“.
- ЛЫСЕНКО, ПЕТР, 2014: „Туровское княжество. Исторический очерк“, [Алесь Суша (par.),] *Тураўскае Евангелле*, факсімільнае ўзнаўленне даследаванні, аўтары ідэі А. И. Швеца, Р. С. Матульскі, пад агульнай редакцыяй А. А. Сушы, каардынатар праекта Д. М. Рыдзецкі, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 51–67.
- Миловидовъ, А[лександръ Ивановичъ], 1903: *Краткій историческій очеркъ Виленской Публичной Библіотеки (по поводу 35-лѣтія ея существованія)*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88.
- Миловидовъ, А[лександръ Ивановичъ], 1910: *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библіотеки. Его исторія и составъ*, Вильна: Типографія „Русскій Починъ“, Сиротская 20.
- Миловидовъ, А[лександръ Ивановичъ], 1911: „Изъ исторіи Виленской Публичной Библиотеки“, *Отчетъ Виленской Публичной Библіотеки и Музея за 1910 годъ (Сорокъ третій годъ существованія)*, Вильна: Электро-Типографія „Русскій Починъ“, Сиротская, д. № 20, [1]–69.
- МИРОТВОРЦЕВЪ, А[Фанасій Львовичъ], 1867: „Предисловіе“, [Афанасій Львовичъ] Миротворцевъ (par.), [Петръ Андреевичъ] Гильтебрандтъ (par.), *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 3, Вильна: Печатня Губернскаго Правленія, [III]–XVIII.
- МИРОТВОРЦЕВЪ, [Афанасій Львовичъ (par.);] [Петръ Андреевичъ] Гильтебрандтъ (par.), 1867: *Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа 3, Вильна: Печатня Губернскаго Правленія.
- [Михневич, Владимир Осипович,] 1884а: „Гильтебрандтъ, П. А.“, *Наши знакомые*, фельетонный словарь современниковъ, 1000 характеристикъ русскихъ государственныхъ и общественныхъ дѣятелей, ученыхъ, писателей, художниковъ, коммерсантовъ, промышленниковъ и пр., В[ладимира] Михчевича, съ 71-мъ портретами-карикатурами (на 59 листахъ), рисованными художниками А[лександромъ] И[вановичемъ] Лебедевымъ, М[ихаиломъ] Е[горовичемъ] Малышевтъмъ и А. А. Серебряковымъ по наброскамъ автора, С.-Петербургъ: Типографія Эдуарда Гоппе, Вознесенскій просп., № 53, 55–56.

- [Михневич, Владимир Осипович,] 1884b: *Наши знакомые*, фельетонный словарь современников, 1000 характеристик русских государственных и общественных деятелей, ученых, писателей, художников, коммерсантов, промышленников и пр., В[ладимира] Михневича, съ 71-мъ портретами-кариатурами (на 59 листахъ), рисованными художниками А[лександромъ] И[вановичемъ] Лебедевымъ, М[ихаиломъ] Е[горовичемъ] Малышевтъ и А. А. Серебряковымъ по наброскамъ автора, С-Петербургъ: Типографія Эдуарда Гоппе, Вознесенскій просп., № 53.
- [Никотин, Иван Акимович,] 1905: *Изъ записокъ Ивана Акимовича Никотина*, С.-Петербургъ: Типографія Товарищества „Общественная Польза“, Б. Подъячская, № 39.
- ОКРЕЙЦЪ, С[таниславъ] С[таниславовичъ], 1916: „Литературныя встрѣчи и знакомства“, *Историческій вѣстникъ* 144 (6), [613]–642.
- РУДАКОВЪ, В[асилій Егоровичъ], 1906: „Гильдебрандтъ, П. А.“, *Историческій вѣстникъ* 103 (1), 357–362.
- [СЕМЕВСКИЙ, Михаил Иванович,] 1888: *Знакомые*, альбомъ М. И. Семевского, издателя редактора историческаго журнала „Русская старина“, книга автобиографическихъ собственноручныхъ замѣтокъ 850 лицъ, воспоминанія, стихотворенія, эпиграммы, шутки, подписи, 1867–1888, С.-Петербургъ: Типографія В. С. Балашева, Екатеринбургскій кан., № 78.
- [Соколов, Николай Иванович,] 1871: „Туровское евангеліе одиннадцатаго вѣка (изданіе Виленскаго Учебнаго округа. Спб. 1868. Литографія Бермелъева при Археограф. Комиссіи). Записка Н. И. Соколова“, *Труды перваго археологическаго съѣзда въ Москву*, изданы подъ редакціей гр. А. С. Уварова 1, Москва: въ Синодальной Типографіи, на Никольской улицѣ, [111]–113.
- [Соколов, Николай Иванович,] 1898: „Туровское евангеліе одиннадцатаго вѣка (изданіе Виленскаго Учебнаго округа. Спб. 1868. Литографія Бермелъева при Археографич. комиссіи). Записка Н. И. Соколова“, [Иван Петрович Корнилов], *Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева. Къ исторіи Виленскаго учебнаго округа за 1863–1868 гг.*, И. П. Корнилова, бывшаго попечителя Виленскаго учебнаго округа, С.-Петербургъ: Типографія В. В. Комарова, Невскій, 136, [188]–191.
- [СУША, АЛЕСЬ, (раг.),] 2014: *Тураўскае Евангелле*, факсімільнае ўзнаўленне даследаванні, аўтары ідэі А. И. Швеца, Р. С. Матульскі, пад агульнай редакцыяй А. А. Сушы, каардынатар праекта Д. М. Рыдзецкі, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі.
- СУША, АЛЕСЬ, 2014: „Туровское Евангелие – древнейший книжный памятник Беларуси“, [Алесь Суша (раг.),] *Тураўскае Евангелле*, факсімільнае ўзнаўленне даследаванні, аўтары ідэі А. И. Швеца, Р. С. Матульскі, пад агульнай редакцыяй А. А. Сушы, каардынатар праекта Д. М. Рыдзецкі, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 109–133.
- ТКАЧЕНКО-ГИЛЬДЕБРАНДТ, ВЛАДИМИР, [data nenurodyta]: *Мое генеалогическое путешествие, или Корни не отбрасывают тени* (<https://wolgadeutsche.net/personalities/215>).
- [ТКАЧЕНКО]-ГИЛЬДЕБРАНДТ, ВЛАДИМИР, 2009: *От древа Гильдебрантова*, родословные записки о потомках швабских мещан Йодока (Евдоксия) и Георга Гильдебрантов в Германии, Швеции, России, Польше и иных странах, редакция вторая исправленная и дополненная (<https://proza.ru/2009/04/15/895&>).

Туровское Евангеліе одинадцатаго вѣка, изданіе Виленскаго Учебнаго Округа, 1868: С[анктъ] Петербургъ: Литографія Бермелъева при Археографическ[ой] Коммисіи.
ХОТЕЕВ, АЛЕКСЕЙ, 2020: „Петр Андреевич Гильтебрандт как сотрудник журнала ‘Древняя и новая Россия’“, *Тетради по консерватизму* 2, 243–247.

Reda Griškaitė

PETR HIL'TEBRANDT, THE PUBLISHER
OF THE TUROV EVANGEL (1865–1871)

Summary

The idea to write an article about Petr Hil'tebrandt (*vel* Hil'tebrant, 1840–1905) was born in the course of researching Pyotr Bezsonov *vel* Bessonov (1827–1898) (see *ALt* 25, 297–370). Both of them came to Vilnius (Rus. *Vil'na*) in 1865, in the wake of the uprising of 1863–1864. Both of them landed a job with the Vilnius Educational District. Both of them came from Moscow, where they had been actively engaged in the Slavophile media. Due to the difference in age, their relationship was one of a mentor and a pupil. Bezsonov, a researcher of Slavism and folklore and publisher of sources, already had a name among the academia, and was therefore handed the mission of setting up a centre for Russian science and culture in Vilnius, its goal being to eradicate the historical memory of the 'Polish' intellectual life that had once thrived there. Bezsonov was given a number of high-ranking positions in Vilnius, serving as the chairman of the Vilnius Commission for the Studies and Publication of the Books of the Early Acts and the headmaster of the Rabbi School in Vilnius and then of the 1st Boys' Gymnasium in Vilnius. On top of that, he was the main reorganiser of the Vilnius Museum of Antiquities and the founder of the Vilnius Public Library. What brought Hil'tebrandt to Vilnius was not a career, and definitely not some ideology, but rather his wanting to start life anew: in 1863, he was expelled from the Faculty of History and Philology at Moscow University for his involvement in student unrest. By contrast to Bezsonov, a son to an orthodox priest, Hil'tebrandt came from a family of landlords in Ryazan governorate. When he came to Vilnius in 1865, Bezsonov was at the peak of his maturity: he was 37, married, and had a large family. Hil'tebrandt, who settled in Vilnius the very same year, was twenty-five and single. Contrary to Bezsonov, who did not spend two years in Vilnius, Hil'tebrandt kept working there for a whole seven years. By contrast to his older colleague, he did not engage in any kind of large-scale brainstorming regarding the depolonisation of the North-Western Province (NWP) and its integration into the Russian world: he would simply do what he was told to. He was not as adept with the quill as Bezsonov was, but he was still rather competent with it, and most importantly, he would write 'correctly' and had the ability to give 'scientific' justification to the Russian nature of the NWP. Opposite to Bezsonov, he was peaceful by nature. We cannot argue that Bezsonov chose Vilnius solely because of his career, for he had an innate sense of curiosity and would simply 'collect' new

nations and new languages. When he came to the NWP to experience Belarussians first-hand, he was surprised by his discovery of Jews and stunned by how large and exotic their diaspora was, which was a contrast to Hil'tebrandt, who was known as a Judeophile. The management of the Vilnius Educational District liked Hil'tebrandt. In the long run, Bezsonov became a byword for a 'worthless' clerk, while Hil'tebrandt was the embodiment of one who was 'ideal'.

When in Vilnius, Hil'tebrandt first landed a job as a student supervisor at the Rabbi School in Vilnius but soon was promoted to an assistant registrar with the Vilnius Central Archives. He also spent some time freelancing for the Vilnius Commission for the Studies and Publication of the Books of the Early Acts. In the fall of 1865, Ivan Kornilov (1811–1901), patron of the Vilnius Educational District tasked him with drafting a plan for the reorganisation of the Vilnius Museum of Antiquities, and a year later, organise the cache of manuscripts at the museum and use these texts to establish a Manuscript Department at the Vilnius Public Library. In 1867, he and other staffers of the Vilnius Educational District launched *Археологическій сборникъ* (alternatively, *Археологическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при Управленіи Виленскаго Учебнаго Округа* (*The Archeographic Compendium of Documents Relating to the History of North-Western Russia Published by the Vilnius Educational District* 1–14, Vilnius, 1867, 1869–1870, 1874, 1900, 1902, 1904). In 1871, he published *Рукописное отдѣленіе Виленской Публичной Библиотеки* (*The Manuscript Department at the Vilnius Public Library*), the first catalogue of the Manuscript Department of the Vilnius Public Library. He would be dispatched on expeditions to scour the NWP for monuments to Slavic writings. He published *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* (*A Collection of Monuments to Folklore in the North-Western Province*, Vilnius, 1866). He also wrote commentary to *Памятники Русской старины въ Занадныхъ губерніяхъ имперіи* (*Monuments to the Ancient Times of Russia in the Western Governorates of the Empire*, Berlin, St Petersburg, 1868–1874), a publication devised by Pompey Batyushkov (1811–1892), patron of the Vilnius Educational District. Still, he left his biggest mark in history as the publisher of *Туровское Евангеліе одиннадцатаго вѣка* (*The Eleventh-century Turov Evangel*, Vilnius, 1869); hence the title of the article. It is the oldest and most important monument to the old Slavic writings in the NWP that had been discovered during the expeditions of the staff of the Vilnius Education District staged by Kornilov; a monument that served as a hefty piece of evidence of the Slavic roots of the writings in the province (among other things) for the ideologists of the period. From his early days, Hil'tebrandt was a prominent actor at the North-Western Department of the Fellowship of Geography of Imperial Russia that was founded in 1867.

Still, despite his vigorous activities on the publishing and social front, just like Bezsonov, he too was eventually fired from the Vilnius Educational District. Hil'tebrandt's termination coincided with the so-called purge of the Vilnius Educational District by Alexander Potapov (1818–1886), the 1868–1874 Governor-General of Vilnius. In the early 1870s, the rest of Kornilov's team left Vilnius as well. However, apart from pressure from above, their

withdrawal might have also been the product of in-fighting, poor working climate, and a messy manning table. Hil'tebrandt's service experience mirrors these problems in spades. His biographical portrait could be a textbook example of a 1860s Vilnius Education District clerk from inner Russian governorates. Recreating this portrait, at least in part, was also one of the goals of this study.

REDA GRIŠKAITĖ
XIX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17
LT-01101 Vilnius, Lietuva
el. p.: redahistoria@gmail.com

Gauta 2024 m. spalio 18 d.

Šaltinis	Citata	Vertimas
Гильтебрандт 1866a, [be puslapių numeracijos]	„въ такъ называемомъ поль- скомъ дѣлѣ“	„vadinamajame lenkų reikale“
Гильтебрандт 1866a, [be puslapių numeracijos]	„Изобличаемыя détails здѣшней польской интриги“	„Demaskuojamosios čionykštės lenkų intrigos detalės“
Гильтебрандт 1866a, [be puslapių numeracijos]	„помимо безпардонной поль- ской лжи“	„jau nekalbant apie įžūlų lenkiš- ką melą“
Гильтебрандт 1866c, XXVIII	„Дурная память о Полякахъ вошла даже и въ закланія“	„Blogi prisiminimai apie lenkus net pateko į užkeikimus“
Гильтебрандт 1866c, XLII	„Латино-польское правитель- ство“	„Lotyniškai lenkiška vyriausybė“
Гильтебрандт 1866c, XXVI	„Полякъ – сучий сынъ, поглу- мившій русскую (православную) вѣру“	„Lenkas – kalės vaikas, pasity- čiojęs iš rusiško (stačiatikiško) tikėjimo“
Гильтебрандт 1866c, XXVIII	„Разумѣтся, первый панъ, за- продавшій Западную Русь Поля- камъ, есть Ягаило“	„Žinoma, pirmasis ponas, len- kams pardavęs Vakarų Rusią, yra Jogaila“
[Гильтебрандт], 1868-02-01, 369	„О Западно-Русскомъ краѣ, осо- бенно о такъ называемой Литвѣ“	„Apie Rusijos Vakarų kraštą, ypač apie vadinamąją Lietuvą“
[Гильтебрандт] 1868-04-08, 411	„Всѣ мы служили, служимъ и будемъ служить дѣлу, всѣмъ намъ общему, дѣлу свято-рус- скому“	„Visi mes tarnavome, tarnaujame ir tarnausime visiems mums bendram reikalui, šventam rusų reikalui“
[Гильтебрандт] 1869a, [63]	„Въ исторіи здѣшняго края – об- русъніе его не есть явленіе новое, незнакомое“	„Šio krašto istorijoje <i>rusinimas</i> nėra naujas, nepažįstamas reiš- kinys“
[Гильтебрандт] 1869a, [63]	„Литвы, какъ термина терри- торіального, законодательною властью освященнаго, теперь не существуетъ“	„Lietuva kaip teritorinis, įstatymo galia įteisintas terminas, dabar neegzistuoja“
[Гильтебрандт] 1869a, [63]	„У поляковъ чуть ли не на каж- домъ шагу преднамѣренная под- тасовка извѣстий, ложь, натяжки, отсутствіе исторической критики и честнаго, прямога взгляда“	„Tarp lenkų vos ne kiekviename žingsnyje sąmoningas žinių iš- kraipymas, melas, pritempimas, istorinės kritikos ir sąžiningo, atviro žvilgsnio stoka“

Šaltinis	Citata	Vertimas
[Гильтебрандт] 1869a, [63]	„умственное и нравственное пре- восходство русских надъ литов- цами“	„protinė ir moralinė rusų virše- nybė prieš lietuvius“
Гильтебрандт 1869b, 80	„русскія руки“	„rusiškos rankos“
[Гильтебрандт] 1869d, [245]	„Въ Краковѣ, который по рели- гиозному фанатизму своему и ультрамонтанству, можетъ быть названъ вторымъ Римомъ“	„Krokuvoje, kuri dėl savo religi- nio fanatizmo ir ultramontaniz- mo gali būti pavadinta antrąja Roma“
Гильтебрандт 1871a, [3]	„Литвы, какъ термина, закономъ установленнаго, не существу- етъ“	„Lietuva, kaip įstatymu nustaty- tas terminas, neegzistuoja“
Гильтебрандт 1871a, [3]	„такъ-называемаго <i>Литовскаго</i> музея“	„vadinamojo <i>Lietuvos</i> muziejaus“
[Гильтебрандт] 1871b	„Иезуиты и польскіе патриоты“	„Jėzuitai ir lenkų patriotai“